

ISSN 1905-7245

JWP

Japan Watch Project

Vol.3 No.4 頁 2553

ภาคเกษตรและนโยบายความมั่นคงทางอาหารกับความร่วมมือระหว่าง
ประเทศด้านการเกษตรของญี่ปุ่นในเอเชีย

การเปลี่ยนแปลงระเบียบการเมืองในเอเชียตะวันออก
โดย Prof.Dr.Takashi Shiraishi

สารบัญ

บทบรรณาธิการ	1
แฉดวงวิจัย การประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย ครั้งที่ 4 ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เอกสิทธิ์ หนูนากัตตี	2
สรรพแสง/Rays of Light “Food Security”	5
Current Issues สรุปการบรรยายเรื่อง การเปลี่ยนแปลงระเบียบการเมืองในเอเชียตะวันออก โดย Prof. Dr. Takashi Shiraishi (กรรมาธิการบริหาร คณะกรรมการนโยบายวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี สำนักงานนายกรัฐมนตรี ประเทศญี่ปุ่น) ฐานิตา แยมศิริ (ผู้ถอดความ)	7
รายงานการวิจัย โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่น และผลกระทบต่อประเทศไทย: กรณีศึกษาภาคเกษตรและนโยบายความมั่นคง ทางอาหารของญี่ปุ่นกับความร่วมมือระหว่างประเทศด้านเกษตรของญี่ปุ่นในเอเชีย รศ.ดร.ศิริพร วัชชวัลคุ เอกสิทธิ์ หนูนากัตตี	13
Japan Anatomy ภาพลักษณ์บะหมี่กึ่งสำเร็จรูปในงานประชุม “World Instant Noodles Summit ครั้งที่ 7 นุดะประวีณ์ สมดี	42
ค้นความคิด The State of Civil Society in Japan by Schwartz and Pharr (editors) เอกสิทธิ์ หนูนากัตตี	45
The Other Side of the Sun	

บทบรรณาธิการ

ความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) เป็นประเด็นที่กลับมาอยู่ในกระแสของโลกอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่เคยเป็นประเด็นสำคัญในทศวรรษที่ 70 เนื่องจากเกิดปัญหาความผันผวนของราคาสินค้าอาหาร ในขณะที่ปัญหาความมั่นคงทางอาหารในปัจจุบันมีสภาพของปัญหากว้างและลึกมากไปกว่าความพยายามรักษาระดับราคาสินค้าอาหาร ซึ่งเป็นประเด็นทางด้านเศรษฐกิจ (และเป็นเรื่องทางเทคนิค) แต่ยังรวมไปถึงแง่มุมทางสังคมด้านความเหลื่อมล้ำด้วย

สภาพปัญหาความมั่นคงทางอาหารของแต่ละประเทศมีความแตกต่างและมีวิถีทางในการจัดการกับประเด็นนี้แตกต่างกันไป ปัญหาของประเทศกำลังพัฒนากับประเทศที่พัฒนาแล้ว ปัญหาของประเทศผู้ผลิตอาหารกับประเทศผู้นำเข้าอาหารด้านความมั่นคงทางอาหารมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน วารสาร JWP ฉบับนี้จึงนำเรื่องความมั่นคงทางอาหารของญี่ปุ่นมาเป็นกรณีศึกษา เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจในประเด็นดังกล่าว และแม้ว่าไทยจะมีสภาพปัญหาไม่เหมือนกับญี่ปุ่น แต่การทำความเข้าใจญี่ปุ่นในเรื่องนี้ ไม่เพียงแต่ได้ความเข้าใจในปัญหาเรื่องความมั่นคงทางอาหาร แต่ยังสามารถเข้าใจญี่ปุ่นผ่านประเด็นนี้ด้วย

อนึ่ง โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น ได้มีการปรับเปลี่ยนข้อมูลการพิมพ์วารสาร จากเดิมที่ระบุเดือนและปี ตามลำดับการพิมพ์ตั้งแต่ฉบับแรก มาเป็นแบบระบุปี (Volume) และฉบับที่ (Number) แทน เพื่อป้องกันความสับสนด้านเวลาระหว่างเดือนและปีที่ระบุบนปกวารสารกับเดือนและปีของเหตุการณ์ที่เป็นเนื้อหาภายในวารสาร

ดังนั้น ทางโครงการฯ ขอแจ้งการเปลี่ยนแปลงข้อมูลเกี่ยวกับปีที่พิมพ์ในวารสาร JWP ใหม่ จากข้อมูลเดิมของวารสารฉบับนี้คือ “วารสาร JWP Vol.3 No.4 ต.ค.-ธ.ค. ปี 2552” เป็น “วารสาร **JWP Vol.3 No.4 ปี 2553**” ซึ่งจะเริ่มเปลี่ยนตั้งแต่ฉบับนี้เป็นต้นไป จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบโดยทั่วกัน.

การประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา ในประเทศไทย ครั้งที่ 4 ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เอกสิทธิ์ หนูหนักดี *

เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย (Japanese Studies Network : JSN) ได้จัดการประชุมวิชาการระดับประเทศขึ้นเป็นครั้งที่ 4 ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ 14-15 ตุลาคม 2553 นี้ โดยมีหัวข้อการประชุมคือ **“ทบทวนความสัมพันธ์ ญี่ปุ่น-ไทย-แม่โขง” (Rethinking: Japan Thailand Mekong Relations)** โดยได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีจาก Japan Foundation, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ผู้รับหน้าที่เป็นเจ้าภาพจัดงานในปีนี้) และคณาจารย์ด้านญี่ปุ่นศึกษาในมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วประเทศ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยมีโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่นทำหน้าที่เป็นสำนักงานประสานงาน

หัวข้อการจัดงานครั้งนี้เป็นมติจากการประชุมร่วมกันของคณะกรรมการเครือข่ายฯ ที่มีการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอปีละ 4 ครั้ง โดยมีความเห็นว่าควรจะมีการทบทวนความสัมพันธ์และบทบาทของญี่ปุ่นในภูมิภาค ด้วยการมองบทบาทญี่ปุ่นจากมุมมองของไทยและประเทศในอนุภูมิภาค ลุ่มน้ำโขง แทนที่จะมองจากมุมมองของญี่ปุ่นเพียงด้านเดียว โดยคาดหวังว่าการเปลี่ยนมุมมองและทบทวนความสัมพันธ์นี้ จะเปิดพื้นที่และสร้างโอกาสที่จะพัฒนาร่วมกันอย่างเท่าเทียมมากขึ้น

ด้วยการเริ่มต้นที่การเปิดพรมแดนทางความรู้ใหม่ จากฐานคิดดังกล่าว การประชุมในปีนี้ได้มีการเชิญนักวิชาการด้านญี่ปุ่นศึกษาจากญี่ปุ่น และจากประเทศเพื่อนบ้านมาร่วมเสนอความคิดเห็นต่อความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย-แม่โขง ทั้งในรูปแบบของปาฐกถาและในรูปแบบของการอภิปรายกลุ่ม ซึ่งตามกำหนดการจะมีการเชิญวิทยากรจากอย่างน้อย 4 ประเทศคือ ไทย เวียดนาม ลาว และกัมพูชา ซึ่งผู้จัดก็คาดหวังว่าจะได้ทั้งความรู้ มุมมองใหม่ และการสานสัมพันธ์ของเครือข่ายนักวิชาการญี่ปุ่นศึกษาในภูมิภาคให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

นอกจากกิจกรรมด้านการประชุมวิชาการ ดังที่เคยจัดเป็นประจำทุกปีแล้ว ในปีนี้เครือข่ายฯ ยังดำริที่จะจัดทำวารสารทางวิชาการด้านญี่ปุ่นศึกษาอีกด้วย ซึ่งเป็นโครงการที่อยู่ในความคิดของเครือข่ายฯ มาแต่แรกเริ่ม เมื่อได้เห็นพัฒนาการของการจัดประชุม ความมีส่วนร่วมของนักวิชาการด้านญี่ปุ่นศึกษา และความเข้มแข็งของเครือข่ายที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการจัดการประชุมมาเป็นประจำทุกปี ตลอดระยะเวลา 4 ปีที่ผ่านมา คณะกรรมการเครือข่ายฯ จึงเห็นสมควรที่จะเริ่มดำเนินการกิจกรรมดังกล่าว และคาดว่าจะมีการประชาสัมพันธ์ การเปิดรับสมัครสมาชิกวารสารในการประชุมครั้งนี้ด้วย.

* ผู้ประสานงานโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น

การประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา
ในประเทศไทย ครั้งที่ 4

"ทบทวนความสัมพันธ์ ญี่ปุ่น - ไทย - แม่โขง"

"Rethinking: Japan Thailand Mekong Relations"

- สังคมศาสตร์ - มนุษยศาสตร์ - ภาษาศาสตร์

วันที่ 14-15 ตุลาคม 2553

ณ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วมการประชุมไม่ต้องเสียค่าลงทะเบียน และค่าอาหารกลางวัน
เฉพาะผู้นำเสนองานจะได้รับการสนับสนุนค่าที่พัก และค่าพาหนะเดินทาง

ผู้สนใจนำเสนองาน และเข้าร่วมการประชุม สามารถดาวน์โหลดแบบฟอร์มได้ที่
<http://www.human.cmu.ac.th> ภายในวันที่ 30 มิถุนายน 2553
สามารถติดต่อสอบถามรายละเอียดได้ที่ อีเมล jsn2553@gmail.com
โทรศัพท์ 053-943284 โทรสาร 053-217148

JAPAN FOUNDATION

jsn

ภาพบรรยากาศในพิธีผ่านบัตรกับคาริทยาลัยขอนแก่น

“Food Security”

“Japan will continue to help the world to boost food production and improve agricultural productivity as the world’s largest donor in the agricultural sector.”

Shintaro Ito

State Secretary for Foreign Affairs of Japan

March 5, 2009,

<http://www.mofa.go.jp/announce/svm/address0903.html>

“Our new plan may cover investment in countries in Latin America, Central Asia and Eastern Europe for supply of corn, soybeans and wheat,”

Munemitsu Hirano

Counsellor at the international affairs department of the Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries,

April 26, 2009

<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=akj4F3JyDUrl>

“Japan could not maintain its high standard of living and eating if it relied only on domestic food production. The “two pillar” strategy that supports it requires a shift to a broader view recognizing imported agricultural products as legitimate and wholesome contributors to the well-being of Japanese society.”

James P. Zumwalt

Charge d’Affaires ad interim

U.S. Embassy Tokyo

May 1, 2009

<http://tokyo.usembassy.gov/e/p/tp-20090501-79.html>

“Investment, whether foreign or domestic, private or government-backed, plays a key role in financing agricultural growth. Decades of underinvestment have meant continuing low productivity and stagnant production in many developing countries.”

Hiroyasu Ando

Japan Ambassador

At the World Summit on Food Security

Rome, Italy, 18 November 2009

http://www.maff.go.jp/j/kokusai/kokkyo/fao/pdf/091120_english.pdf

“...openness in trade is fundamental to addressing the food security challenge. But not just trade in goods, but trade in services and openness of investment flows.”

Simon Crean

Minister for Education, Employment and Workplace Relations

Interview with Nikkei newspaper

4 June 2010

สรุปการบรรยายเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของระเบียบการเมือง ในเอเชียตะวันออก

โดย Prof. Dr. Takashi Shiraishi

(กรรมการบริหาร คณะกรรมการนโยบายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
สำนักนายกรัฐมนตรี ประเทศญี่ปุ่น)*

การบรรยายนี้เป็นการบรรยายด้วยภาษาอังกฤษให้นักศึกษาของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในเดือนกุมภาพันธ์ 2553 ทางกองบรรณาธิการเห็นว่ามีความน่าสนใจและต่อเนื่องกับ JWP ฉบับประชาคมเอเชียตะวันออก (East Asian Community) จึงทำการสรุปการบรรยายดังกล่าวมาไว้ใน JWP ฉบับนี้ และฉบับถัดไป โดยแยกเป็นสองส่วนคือ ส่วนของการบรรยาย และส่วนของการถาม-ตอบ โดยมีประเด็นในการบรรยายคร่าวๆ คือ การเติบโตของญี่ปุ่นในประชาคมเอเชียตะวันออก และการเมืองอินโดนีเซีย

คำถามพื้นฐานของการบรรยาย คือ การเปลี่ยนอำนาจจากรัฐบาลพรรค LDP สู่รัฐบาลพรรค DPJ จะส่งผลต่อนโยบายต่างประเทศญี่ปุ่นอย่างไร แม้พรรค DPJ ที่เพิ่งขึ้นมามีอำนาจแทนที่พรรค LDP ที่ครองอำนาจมานานเมื่อเดือนกันยายน 2552 ที่ผ่านมาจะดำเนินนโยบายไม่แปลกแยกจากแนวทางของพรรค LDP ในประเด็นเอเชียมากนัก แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าไม่มีความพยายามปรับเปลี่ยน ซึ่งประเด็นนี้เป็นที่น่าจับตามอง

ในจุดนี้จะชี้ถึงนโยบายต่างประเทศญี่ปุ่นในช่วงเชื่อมต่อ ที่สำคัญจะอธิบายถึงเหตุผลทางการดำเนินนโยบายต่างประเทศญี่ปุ่นที่จะผ่อนคลายนโยบายในเชิงโครงสร้าง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการเมืองภายในของญี่ปุ่น ข้อถกเถียงที่น่าสนใจคือ ความสำคัญทางโครงสร้างของภูมิภาคนี้กลับเป็น

ตัวแปรกำหนดนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่น กล่าวโดยทั่วไปแล้ว นโยบายต่างประเทศมักจะยึดโยงอยู่กับมุมมองของทั้งโครงสร้างการเมืองระหว่างประเทศและการเมืองภายใน เพื่อใช้อธิบายนโยบายต่างประเทศของชาติต่างๆ แต่ในการบรรยายนี้จะให้น้ำหนักกับประเด็นความจำเป็นเชิงโครงสร้างมากกว่าเรื่องการเมืองภายใน

**มุมมองที่ใช้ค่าความเข้าใจ
พฤติกรรมของชาติต่างๆ มาจาก
2 แนวทางใหญ่**

1) การคาดการณ์ทางเศรษฐกิจในระยะยาว จัดทำขึ้นโดย Japan Institute for Economic Research ประเด็นสำคัญอยู่ที่การเปรียบเทียบ

* ถอดความโดย สุานิตา แยมศิริ นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ขนาดทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นและประเทศอื่น สำหรับจีน ปี 2010 ขนาดเศรษฐกิจของจีนใหญ่กว่าญี่ปุ่น โดยคาดการณ์ต่อไปว่าปี 2020, 2030, 2040 และ 2050 จีนจะมีขนาดเศรษฐกิจใหญ่กว่าญี่ปุ่น 4 เท่า 5 เท่า 6 เท่า จนเกือบ 7 เท่า ตามลำดับ ส่วนอาเซียน อินเดีย คาดว่าจะมีขนาดเศรษฐกิจใหญ่กว่าญี่ปุ่นในปี 2030

เมื่อมองย้อนกลับไปในช่วงปี 1980 ญี่ปุ่นมีขนาดเศรษฐกิจถึงเกือบร้อยละ 90 ของประชาคมเอเชียตะวันออก จนญี่ปุ่นเปรียบเสมือนจุดสูงสุดของการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ในปี 2030 ญี่ปุ่นกลับกลายเป็นประเทศเศรษฐกิจขนาดกลาง

การเปลี่ยนแปลงของความมั่งคั่งไปสู่อีกชาติ นั้น อาจมีความหมายถึงการเปลี่ยนแปลงอำนาจหรือระเบียบ (order) ของภูมิภาคและโลก คำถามที่น่าสนใจ คือ การเปลี่ยนแปลงนี้จะเกิดขึ้นในรูปแบบใด ค่อยเป็นค่อยไป หรือเกิดขึ้นอย่างทันที

2) การคาดการณ์ประชากรในเขตเมืองของเอเชียตะวันออก (ไม่รวมประเทศญี่ปุ่น) โดย World Bank ปี 2007 คาดว่าภายในปี 2030 การขยายตัวของเมืองจะอยู่ที่ร้อยละ 62 และประมาณ 2/3 ของประชากรจะอาศัยอยู่ในศูนย์กลางเมือง ไม่ว่าจะเป็นในจีนที่น่าจะมีประชากรถึงร้อยละ 61 (ประมาณ 878 ล้านคน) อาศัยในเขตเมือง เช่นเดียวกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นฟิลิปปินส์ มาเลเซีย ประเทศเขตภาคพื้นทวีป หรือกระทั่งเกาหลีใต้ ที่ประชากรเกินครึ่งจะเข้ามาอาศัยในตัวเมือง

จากตัวเลขคาดการณ์ดังกล่าวทำให้มองได้ว่า **ประการแรก** ชนชั้นกลางมีจำนวนมากขึ้น ประเมินการว่าภายในปี 2030 ประชากรของชนชั้นกลางอาจมีมากกว่าจำนวนประชากรของญี่ปุ่นถึง 4-5 เท่า หรือมีประมาณ 500-400 ล้านคน จากจุดนี้เห็นได้ว่าเหตุใดนักธุรกิจจากญี่ปุ่น สหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา จึงจับจ้องมาที่ทวีปเอเชียในการเป็นศูนย์กลางการเติบโตของตลาด **ประการที่สอง** แม้การขยายตัวของชนชั้นกลางจะมี

มาก แต่ชนชั้นกลางที่เกิดขึ้นของประเทศเหล่านั้น ยังคงยากจน อันเป็นลักษณะที่แตกต่างจากสังคมชนชั้นกลางในญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ไต้หวัน หรือสิงคโปร์ ช่องว่างระหว่างชนชั้นของคนเมืองและคนชนบท หากดูตามรายได้ประชาชาติต่อบุคคล (GDP per capital) คนกรุงเทพฯ และคนอีสานอยู่ที่ประมาณ 8:1 ถึง 9:1 ในจีนเทียบระหว่างเซี่ยงไฮ้และเขตชนบทแตกต่างกันถึง 10:1 เห็นได้ว่ามีความแตกต่างของรายได้มากกว่าระหว่างคนเมืองและคนชนบท แต่ในอีก 20 ปีข้างหน้าปัญหาความแตกต่างนี้จะกลายเป็นสิ่งที่เห็นได้ในเขตเมือง เป็นปัญหาช่องว่างทางรายได้ของชนชั้นกลางในเมือง ที่รวยและคนเมืองที่จน ซึ่งอาจเป็นจุดเริ่มของอาชญากรรม เกิดปัญหาเรื่องความปลอดภัย การเมืองแบบประชาธิปไตย ฯลฯ

ประการที่สาม การจัดการกับปัญหาความแตกต่างทางชนชั้น รัฐบาลควรเน้นที่สังคมเมืองมากขึ้น โดยการเน้นนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจเพื่อเป็นการเพิ่มงาน เนื่องจากการเมืองมีค่าเท่ากับการกระจายทรัพยากร และรัฐบาลมีหน้าที่จัดสรร เพื่อให้การเมืองยังดำเนินต่อไปได้ด้วยดี ดังนั้นการเมืองจึงเป็นการพยายามให้เกิดความเห็นตรงกันในการเติบโตทางเศรษฐกิจและการสร้างความหวังที่สดใสในอนาคต หลายประเทศในเอเชียตะวันออกได้สร้างรูปแบบทางการเมืองนี้ได้สำเร็จ (เว้นแต่ญี่ปุ่น) ทำให้คนทั่วไปมีความเข้าใจว่าจุดหมายของการเมืองที่ดีที่สุดคือการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่เชื่อว่าจะมีแต่ผู้เห็นด้วย ประเทศแถบลาตินอเมริกาที่ไม่ประสบความสำเร็จในการนำมาใช้ ทำให้ประชาชนขาดความเชื่อถือในความหวังที่รัฐบาลมอบให้

การอธิบายใบบริบทของบุบองกางประวัติศาสตร์ใบภูมิภาค

มุมมองระบบในภูมิภาค โครงสร้างทางการเมือง ทางเศรษฐกิจนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้

ตามยุคสมัย แม้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เคยมีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างที่สำคัญในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สองถึงช่วงหลังสงครามโลก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกแบ่งแยกก็ด้วยโครงสร้างที่เจ้าอาณานิคมวางรากฐานไว้ เมื่อมองย้อนไปในช่วงปี 1950 ในมุมมองของสหรัฐอเมริกา มองว่ากองกำลังคอมมิวนิสต์มีอิทธิพลในเขตภาคพื้นทวีป เห็นได้จากการที่จีนกลายเป็นคอมมิวนิสต์ ในปี 1949 สหภาพโซเวียตกลายเป็นผู้นำคอมมิวนิสต์สากล กองทหารเกาหลีเหนือบุกลงทางใต้ ในขณะที่ตะวันตกฝรั่งเศสแพ่งสงครามเวียดนาม ไทย/มาเลเซีย/อินโดนีเซีย/ฟิลิปปินส์ เผชิญภัยคอมมิวนิสต์ ทำให้บรรดาผู้กำหนดนโยบายของสหรัฐฯ ต้องการให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นแนวร่วมป้องกัน แต่ปัญหาคือจะทำอย่างไร ปัญหาที่มีในตอนนั้นคือ ญีปุ่นยังอยู่ภายใต้อาณัติของสหรัฐฯ ซึ่งสหรัฐฯ ยังกังวลเรื่องการให้เอกราชแก่ญีปุ่น และระแวงว่าญีปุ่นอาจกลายเป็นส่วนหนึ่งของคอมมิวนิสต์ ทำให้ในตอนนั้นมีการนำเสนอแนวคิดการปิดล้อมแบบสองชั้น (Double Containment)

การปิดล้อมแบบสองชั้นนี้คือ หนึ่งการปิดล้อมโซเวียตและคอมมิวนิสต์จีน อีกหนึ่งคือการปิดล้อมญีปุ่น ในการปิดล้อมญีปุ่นได้มีการเสนอและสร้างเป็นระบบความมั่นคงของภูมิภาค โดยสหรัฐฯ ได้ทำสนธิสัญญาความมั่นคง และข้อตกลงพื้นฐานกับเกาหลีใต้ ญีปุ่น ไทย ฟิลิปปินส์ และเวียดนามใต้ โดยสนธิสัญญาเป็นรูปแบบทวิภาคี ส่วนข้อตกลงทำในรูปที่มีสหรัฐฯ เป็นศูนย์กลาง ซึ่งเป็นระบบที่เรียกกันในปัจจุบันว่า “the American-led half unspoken system” โดยมีสหรัฐฯ เป็นตัวนำการขับเคลื่อน ซึ่งการกระทำนี้เป็นการปิดล้อมคอมมิวนิสต์สากล แต่ในทางเดียวกันอำนาจทางทหารของญีปุ่นก็ถูกจำกัดในระบบภูมิภาคนี้ (กระทั่งในปัจจุบันกองทัพของญีปุ่นทั้งสามหน่วยก็ไม่สามารถสื่อสารกันเองได้โดยไม่มีสหรัฐฯ รับรู้) และการทหารของญีปุ่นได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบความมั่นคงของภูมิภาคที่มีสหรัฐฯ เป็นผู้นำนอกจากนี้ สิ่งที่

สหรัฐฯ ทำในช่วงต้น 1950 คือ การผลักดันผู้นำทางการเมืองของญีปุ่นมาจับบทบาท เช่น นายกโยชิโตะ นายกโย ทาคชิที่ไต่เดินทางเยือนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อทำสนธิสัญญาเรื่องค่าปฏิกรรมสงคราม และการฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศเหล่านี้

สำหรับในประเด็นเรื่องเหตุผลการการค้ำนั้น ก่อนสงครามโลก สหรัฐฯ เป็นคู่ค้าที่สำคัญที่สุดของญีปุ่น ส่วนจีนเป็นอันดับสอง แต่เมื่อเกิดภัยคอมมิวนิสต์ทำให้สหรัฐฯ ไม่ต้องการให้ญีปุ่นค้าขายกับจีนเพื่อเป็นการปิดล้อมจีนให้ถึงที่สุด ดังนั้นสหรัฐฯ จึงผลักดันธุรกิจของญีปุ่นให้เข้าสู่เอเชีย และพยายามให้ญีปุ่นซื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตเป็นครั้งแรก ผลคือในช่วงปลายทศวรรษ 1950 และต้นทศวรรษ 1960 ญีปุ่นได้ทำสนธิสัญญาค่าปฏิกรรมสงคราม และฟื้นความสัมพันธ์กับไทย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ กัมพูชา และเวียดนามใต้

ระบบการค้าแบบสามฝ่าย (Triangular Trade) เริ่มในช่วงทศวรรษ 1950 โดยการค้าระหว่างญีปุ่น สหรัฐฯ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเกิดขึ้น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะซื้อสินค้าทุนจากญีปุ่น ส่วนญีปุ่นจะซื้อวัตถุดิบ แล้วขายส่งไปยังสหรัฐฯ และยุโรป ช่วงทศวรรษ 1970 ญีปุ่นเริ่มที่จะลงทุนในภูมิภาค ผลผลิตสินค้าชั้นกลางและขั้นสุดท้าย การค้าแบบสามฝ่ายนี้ริเริ่มโดยสหรัฐฯ พร้อมๆ ไปกับระบบความมั่นคงในภูมิภาคที่นำโดยสหรัฐฯ

ในช่วง 50 ปีที่ผ่านมาทั้งระบบความมั่นคงและระบบการค้าได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงสำคัญที่น่าสนใจคือ ช่วงทศวรรษ 1970 การที่ระบบความมั่นคงที่สหรัฐฯ คุ่มอยู่เริ่มเสื่อมลง สหรัฐฯ แพ่งสงครามเวียดนาม และถอนตัวออกจากอินโดจีน ไทย ฟิลิปปินส์ ทำให้ช่วงหลังสงครามเย็นสหรัฐฯ ไม่มีฐานทัพในภูมิภาคนี้ ดังนั้น ความสัมพันธ์ฉันมิตรระหว่างสหรัฐฯ และญีปุ่นจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเมื่อใดที่สัมพันธ์ภาพนี้ขาด ย่อมส่งผลถึงระบบความมั่นคงที่สหรัฐฯ เป็นผู้นำต้องเสื่อมลง

ไปด้วย แต่อย่างไรก็ตามระบบความมั่นคงที่สหรัฐฯ เป็นผู้นำก็ยังคงอยู่ ซึ่งรัฐบาลของประเทศทั้งหลาย ในภูมิภาคนี้ก็ยังวางนโยบายความมั่นคงของประเทศตนบนฐานของความเป็นพันธมิตรกันของ สหรัฐฯ และญี่ปุ่น สิ่งนี้จึงเป็นเหตุผลอธิบายว่าเหตุใดประเทศต่างๆ จึงไม่ได้เพิ่มงบประมาณทางทหาร ในกระแสของการก้าวขึ้นเป็นมหาอำนาจของจีน ในขณะที่จีนได้เพิ่มงบในจุดนี้อย่างมาก แต่สำหรับเกาหลีใต้กับญี่ปุ่นกลับไม่ได้เพิ่มตาม เหตุผลเดียวที่อธิบายได้นั้นก็คือ การเป็นพันธมิตรกันของสหรัฐฯ และญี่ปุ่นยังคงสามารถคานอำนาจของจีนไว้ได้

ในส่วนระบบการค้านั้นได้เกิดการเปลี่ยนแปลง 2 ประเด็น ประเด็นแรกคือ ในทศวรรษ 1970 บริษัทญี่ปุ่นเริ่มลงทุนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่เกิดปัญหามาก ไม่ว่าจะเป็นในช่วงต้นทศวรรษ 1970 มีการคว่ำบาตรสินค้าญี่ปุ่นในไทย การต่อต้านญี่ปุ่นในอินโดนีเซีย ปัญหานี้อธิบายได้จากการที่ญี่ปุ่นเข้ามาลงทุนแข่งขันอย่างมากจนกระทบต่อท้องถิ่น ทำให้บริษัทท้องถิ่นล้มละลาย หรือไม่ก็ยุบเป็นส่วนหนึ่งของบริษัทญี่ปุ่นไปในที่สุด ในปี ค.ศ. 1985 เกิด Plaza Accord ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในอัตราแลกเปลี่ยนเงินเยน ทั้งนี้เพื่อคงความสามารถในการแข่งขัน ญี่ปุ่นได้ทำการย้ายฐานการลงทุนสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเห็นได้จากการลงทุนในไทยในปี ค.ศ. 1987 มีมูลค่ามากกว่าในช่วงปี ค.ศ. 1950-1986 รวมกันไม่เพียงแต่ญี่ปุ่นเท่านั้นที่เข้ามาลงทุนในภูมิภาคนี้ แต่ยังมีไต้หวัน ฮองกง ที่เข้ามาลงทุนเช่นกัน เนื่องจากค่าเงินที่ได้เปรียบ หลังจากนั้นไม่นานประเทศที่เข้ามาลงทุนได้พัฒนาให้มีการทำงานเป็นเครือข่ายในภูมิภาค โดยการผลิตส่วนประกอบจากที่ต่างกัน เพื่อนำไปประกอบในอีกประเทศหนึ่ง ทำให้การดำเนินกิจการแบบภูมิภาคได้เริ่มมีขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 1990 อาจเรียกได้ว่าผลที่ได้จากการตัดสินใจในระดับผู้นำของบริษัทอย่างเช่น โตโยต้า พานาโซนิค ฮุนได เป็นต้น ได้กลายมาเป็นโครงร่างของการรวมกลุ่มกันในภูมิภาคเชิงปฏิบัติ

การ อันเป็นการกระทำที่ไม่มีกรอบเป็นนโยบายหรือเป็นแนวทางก่อน ช่วงปลายทศวรรษ 1980 ได้มีการพูดถึง East Asia Summit เริ่มจากอดีตนายกฯ ของมาเลเซียเรียกร้องให้มีการจัดตั้งการรวมกลุ่ม East Asian Economy ในปี ค.ศ. 1990 คำว่า East Asia ถูกนำมาใช้โดยมหาธีร์ บัจจัน เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ออกหมายรวมถึงเกาหลีใต้ ญี่ปุ่น จีน ไต้หวัน ฮองกง และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การเปลี่ยนแปลงระบบการค้าประเด็นที่สองคือ การเปลี่ยนแปลงของจีน การที่จีนเปลี่ยนผู้นำพรรคในปี ค.ศ. 1978 ส่งผลต่อการเปลี่ยนทิศทางสู่การเปิดและปฏิรูประบบเศรษฐกิจ และภายในเวลา 10-15 ปี จีนได้ประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงตัวเองจากรัฐแบบพรรคสังคมนิยม (socialist party state) สู่รัฐแบบพรรคสังคมนิยมตลาด (socialist economic party state) ที่ต้องเน้นคำว่า “พรรค” ก็เพื่อเน้นให้เห็นว่า รัฐยังเป็นผู้คุมและขึ้นอยู่กับพรรค ในขณะที่เดียวกันก็เน้นให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจได้เปลี่ยนจากระบบสังคมนิยมสู่ระบบสังคมนิยมแบบตลาด ดังนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นของภูมิภาคนี้ย่อมเป็นผลดีต่อจีนด้วยเช่นกัน

การเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของภูมิภาคนี้กับยุโรปสามารถแสดงถึงความสำคัญมากขึ้นในประเด็นที่ว่า การที่สังคมนิยมในยุโรปตะวันออกล่มสลายทำให้นาโต้ (NATO) แผ่อิทธิพลออกไปได้มากขึ้นทางฝั่งยุโรปตะวันออกโดยปราศจากแรงกดดันทางโครงสร้างในส่วนของระบบความมั่นคงและระบบเศรษฐกิจ ส่วนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการล่มสลายของระบบสังคมนิยม อีกทั้งจีนและเวียดนามยังประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนตัวเองเป็นสังคมนิยมโดยมีเศรษฐกิจแบบตลาดพม่าและเกาหลีเหนือก็ยังสามารถคงความเป็นรัฐสังคมนิยม แม้จะถูกวิจารณ์จากนานาประเทศสิ่งที่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือ ถึงแม้ว่าจีนเวียดนาม ลาว และกัมพูชาจะสามารถกลืนเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจภูมิภาคนี้ได้ภายใต้รูปแบบ

การค้าสามฝ่ายที่มีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ญี่ปุ่น และสหรัฐฯ เป็นแกน แต่ประเทศสังคมนิยมเหล่านี้ก็ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของระบบความมั่นคงที่นำโดยสหรัฐฯ ทำให้เกิดแรงกดดันเชิงโครงสร้างทั้งในเชิงระบบความมั่นคงและระบบการค้า ซึ่งแรงกดดันนี้จะเห็นได้ชัดขึ้นเมื่อจีนก้าวขึ้นมาเป็นอำนาจ เพราะระบบความมั่นคงที่มีสหรัฐฯ เป็นผู้นำนั้นไม่มีจีนอยู่ด้วย แต่เนื่องจากจีนในขณะนี้ได้กลายเป็นส่วนสำคัญที่ขาดไม่ได้ในภูมิภาคและในระบบเศรษฐกิจโลก จุดนี้ได้กลายเป็นปัญหาของทุกประเทศในภูมิภาคโดยเฉพาะสำหรับจีนและสหรัฐฯ

คำถามที่สำคัญสำหรับทุกประเทศในภูมิภาคคือจะทำอย่างไรกับประเด็นปัญหาสำหรับญี่ปุ่นเองไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลพรรคใดหรือหน่วยใด ล้วนตระหนักถึงความสำคัญของการเป็นพันธมิตรกับสหรัฐฯ ไม่ใช่เพียงตระหนักในแง่ของความมั่นคงของญี่ปุ่นเท่านั้น แต่ยังรวมถึงเสถียรภาพของภูมิภาคนี้ด้วย เพราะเมื่อใดที่ชาติต่างๆ เริ่มระแวงในการล่มสลายของสัมพันธภาพสหรัฐฯ และญี่ปุ่น สิ่งหนึ่งที่ประเทศเหล่านี้จะกระทำคือ การเสริมงบประมาณด้านการป้องกันให้มากขึ้นนั้นย่อมมีความหมายถึงการเคลื่อนย้ายทรัพยากรจากการพัฒนาและการปรับปรุงด้านอุตสาหกรรมมาสู่ด้านการป้องกันประเทศ ซึ่งจะเป็นการส่งผลกระทบต่อประเทศแถบนี้และธุรกิจของญี่ปุ่น ดังนั้นการพยายามคงสัมพันธภาพระหว่างสหรัฐฯ และญี่ปุ่นไว้จึงเป็นสิ่งสำคัญ

แม้เศรษฐกิจจีนจะพุ่งนำสหรัฐฯ ไปในช่วง 2000-2040 แต่หากนำญี่ปุ่นและสหรัฐฯ รวมกันแล้วนำมาเทียบ สองประเทศนี้จะมีขนาดเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่าจีน นั้นย่อมหมายถึงว่าการรวมกันของสองชาตินี้จะเป็นผลดีมากกว่า และเป็นการคานอำนาจที่จีนจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบ การคาดคะเนนี้ไม่ได้เป็นการขมขู่หรือปิดล้อมจีนแต่อย่างใด เพียงแต่เป็นการพยายามจัดการกับความตึงเครียดที่เกิดขึ้นซึ่งทางแก้หนึ่งในนั้นก็คือการที่ต้องรวมจีนเข้าสู่ระบบของภูมิภาคให้มากกว่าเดิม เพราะการพึ่งพิง

ซึ่งกันและกันในภูมิภาคของทั้งภาครัฐและธุรกิจจีน จะทำให้จีนต้องการธำรงระบบที่เป็นอยู่ไว้ ดังนั้นนโยบายในการจัดการกับปัญหานี้คือ การดึงเงินเข้ามาสู่การรวมกันทางเศรษฐกิจให้มากขึ้น เพื่อให้จีนเป็นหุ้นส่วนที่มีส่วนได้ส่วนเสียในภูมิภาค

นโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นเป็นการผสมผสานของมุมมองเชิงสังคมนิยมในด้านความมั่นคงและเสรีนิยมด้านนโยบายเศรษฐกิจระหว่างประเทศ เห็นได้จาก การดำเนินนโยบายหลายช่องทางต่อจีน ไม่เพียงแต่ญี่ปุ่นเท่านั้นที่พยายามจัดการกับประเด็นปัญหาของระบบภูมิภาคในเชิงโครงสร้างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เช่นกัน พม่าที่มักถูกมองว่าเป็นเบี้ยของจีน ต้องพึ่งพาเงินทางความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน แต่ผู้นำพม่าก็พยายามที่จะไม่เอียงไปทางจีนทั้งหมด ถ้ามองในแง่การค้า ประเทศไทยกลับกลายเป็นคู่ค้าที่ใหญ่ที่สุดที่น่าสนใจคือเมื่อสองปีที่แล้วได้มีการเจรจาเรื่องการส่งออกก๊าซจากพม่า รัฐบาลพม่าและจีนตกลงในการสร้างท่อส่งก๊าซจากพม่าสู่ยูนนาน ในระหว่างที่มีการเซ็นข้อตกลงกับจีนนั้น ทางพม่าก็ได้มีการจัดฝึกทหารร่วมกับอินเดียเป็นครั้งแรก จากการที่พม่าไม่ร่ำรวยพอจะคานอำนาจทางทหารกับจีนได้โดยตรง จึงได้ใช้วิธีการถ่วงดุลอย่างอ่อน (soft balancing) แทน ส่วนในเวียดนามเองก็กลัวการลงทุนจากจีน จีนไม่ใช่หนึ่งในสิบของลำดับการลงทุนในเวียดนาม เมื่อตอนที่เวียดนามมีการจัดประชุมพรรคประจำปี 2006 หลังการพบกันของประธานพรรคและหูจินเทา นายกรัฐมนตรีผู้นำสำคัญลำดับที่สองได้เดินทางไปโตเกียวเพื่อพบกับนายกรัฐมนตรีอาเบะ นี่เป็นอีกจุดที่ชี้ให้เห็นว่าประเทศเหล่านี้ดำเนินการคานอำนาจอย่างอ่อนอย่างไร ประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยกเว้นลาวและกัมพูชาก็พยายามที่จะคานอำนาจกับการทะยานขึ้นมาของจีนเท่าที่จะทำได้

ในอินโดนีเซีย เมื่อประมาณ 4-5 ปีก่อนเคยมีความหวังกับธุรกิจในจีน ซึ่งหูจินเทาเคยสัญญาจะให้เงินกู้ช่วยเหลือ (soft loan) แก่อินโดนีเซียเพื่อ

พัฒนาโรงพลังงาน (power plant) แต่ความหวังก็ต้องพังลงเมื่อจีนเรียกเก็บดอกเบี้ยเงินกู้สูงถึง 11.5% อินโดนีเซียจึงต้องหันไปพึ่งทางญี่ปุ่นแทน เห็นได้ว่าแม้จีนจะหยิบยื่นข้อเสนอและโอกาสให้ แต่ก็เชื่อว่าจะได้สิ่งนั้นมางายๆ ทางอินโดนีเซียนั้นมีความกังวลเรื่องความมั่นคง เห็นได้จากรัฐบาลปัจจุบันภายใต้การนำของ Susilo Bambang Yudhoyono (SBY) ตระหนักถึงภัยในจุดนี้และได้

เตรียมหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ไว้รวมจีน อินเดีย ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น สหรัฐฯ เพื่อเป็นการคานอำนาจกันเองของชาติมหาอำนาจ ปัจจุบันอินโดนีเซียได้กลายเป็นสมาชิก G20 และอยู่ในวงการทูตในแวดวงชาติมหาอำนาจ โดยอินโดนีเซียได้ใช้อาเซียนเป็นเครื่องมือในนโยบายต่างประเทศเพื่อที่จะเกี่ยวข้องกับจีน ญี่ปุ่น และสหรัฐฯ .

โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่น และผลกระทบต่อประเทศไทย: กรณีศึกษาภาคเกษตรและนโยบายความมั่นคงทางอาหารของญี่ปุ่น กับความร่วมมือระหว่างประเทศด้านเกษตรของญี่ปุ่นในเอเชีย

รศ.ดร.ศิริพร วัชชวัลคุ
เอกสิทธิ์ หนูนุกัถี *

แรงกดดันจากการเปิดเสรีทางการค้าทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นเปลี่ยนแก่นแนวคิดที่มีต่อภาคเกษตรใหม่ จากที่เคยมีมานับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ต้องการให้ภาคเกษตรเป็นภาคที่ประกันอุปทานด้านอาหารแต่เพียงอย่างเดียวและต้องอยู่ภายใต้การปกป้องของรัฐเพราะเป็นภาคการผลิตที่อ่อนแอมาเป็นความพยายามให้ภาคเกษตรทำหน้าที่ประกันอุปทานด้านอาหารที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นและสามารถแข่งขันกับสินค้าเกษตรนำเข้าจากต่างประเทศ หรือสามารถผลิตเพื่อการส่งออกได้อีกด้วย (MAFF, 2005) ซึ่งหมายความว่า ภาคเกษตรบางส่วนที่ไม่สามารถแข่งขันได้จะต้องล่มสลายลง เนื่องจากไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่นี้ได้ ในขณะที่เดียวกันภาคเกษตรบางส่วนก็จะได้รับการสนับสนุนให้ผลิตเพื่อส่งออก เป็นผลให้ภาคเกษตรของญี่ปุ่นกำลังก้าวไปสู่การเปิดตลาดสินค้าเกษตรในประเทศมากขึ้นและพึ่งพิงสินค้าเกษตรนำเข้ามากขึ้นด้วย สถานการณ์นี้ทำให้ญี่ปุ่นตระหนักและตื่นตัวในประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหาร

จากสถานการณ์ดังกล่าว โครงการวิจัยชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานโยบายและมาตรการของญี่ปุ่นในเรื่องเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งความร่วมมือภาคเกษตรระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยใช้การทำเกษตรแบบมีสัญญาในไทยและเวียดนาม เป็นกรณีศึกษา นอกจากนี้ การศึกษายังมีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจบทบาทของตัวแปรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในนโยบายนี้ เช่น MAFF, นักการเมือง และภาคเอกชน และสุดท้าย ผู้วิจัยหวังว่าโครงการวิจัยนี้จะสามารถทำข้อเสนอเชิงนโยบายแก่ผู้กำหนดนโยบายและภาคเอกชนของไทยได้

โครงการวิจัยนี้ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบวิธีการวิจัยเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึกกับข้าราชการ ภาคเอกชน ทั้งบริษัทและเกษตรกร นักการเมืองและนักวิชาการทั้งในไทย เวียดนาม และญี่ปุ่น รวมถึงการลงพื้นที่เขตเกษตรที่ทำการเกษตรแบบมีสัญญาทั้งในไทยและเวียดนามโดยบริษัทญี่ปุ่นด้วย ซึ่งมีคำถามวิจัยหลัก 3 ประการ

* บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของ “โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นและผลกระทบต่อประเทศไทย: กรณีศึกษาภาคเกษตรและนโยบายความมั่นคงทางอาหารของญี่ปุ่น กับความร่วมมือระหว่างประเทศด้านเกษตรของญี่ปุ่นในเอเชีย” ชุดโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดย รศ.ดร. ศิริพร วัชชวัลคุ และเอกสิทธิ์ หนูนุกัถี สรุปความโดย นุดประวีณีย์ สมดี

ประการแรก ในขณะที่เผชิญกับปัญหาความมั่นคงทางอาหารพร้อมกับได้รับแรงกดดันให้เปิดเสรีทางการค้า ภูมิภาคนี้จำเป็นต้องมีนโยบายและมาตรการในการประกันความมั่นคงทางอาหารอย่างไร และมีตัวแสดงใดบ้างที่เกี่ยวข้องหรือมีบทบาทในการดำเนินนโยบายและมาตรการประกันความมั่นคงทางอาหารของประเทศ **ประการที่สอง** ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของความสัมพันธ์และอำนาจระหว่างภาคราชการ ภาคการเมือง และภาคเอกชนในสังคมญี่ปุ่นหรือไม่อย่างไร โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องของการแทรกแซง หรือชี้นำภาคเอกชนโดยรัฐ และ **ประการที่สาม** การเกษตรแบบมีสัญญาของบริษัทญี่ปุ่นในไทยและเวียดนาม ซึ่งเป็นกรณีศึกษาในเรื่องการประกันอุปทานทางอาหารของญี่ปุ่น สะท้อนภาพของการดำเนินนโยบายและมาตรการการประกันความมั่นคงทางอาหารของญี่ปุ่นอย่างไร รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่างๆ โดยเฉพาะในประเทศผู้รับทำการเกษตรแบบมีสัญญาโดยบริษัทญี่ปุ่นด้วย

นโยบายและแนวทางในการประกันอุปทานอาหารของภาคเกษตรของญี่ปุ่น

ความสัมพันธ์ระหว่างภาคเกษตรกับความมั่นคงทางอาหารและการประกันอุปทานอาหารของประเทศ

ความมั่นคงทางอาหาร

ความมั่นคงทางอาหารเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจจากนานาชาติมากในกลางทศวรรษที่ 1970 เนื่องจากสภาวะขาดแคลนอาหารของโลก แต่ในขณะนั้น แนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารจำกัดอยู่ในกรอบของกระบวนการผลิต กล่าวคือการ

ผลิตอาหารให้ได้มากเพียงพอกับความต้องการของผู้บริโภคในราคาที่มีเสถียรภาพเป็นสำคัญ ต่อมาในภายหลังเมื่อมีการปฏิวัติเขียวด้วยการนำเทคโนโลยีและเครื่องจักรมาช่วยในการผลิตสินค้าเกษตรให้ได้ในปริมาณมากแล้วก็ตาม ปัญหาความอดอยากของประชากรโลกก็ยังคงอยู่ ในปัจจุบันโลกมีประชากรที่อยู่ในสภาวะขาดแคลนอาหารเกือบ 900 ล้านคน¹ จากทศวรรษที่ 70 ถึงปัจจุบันตัวเลขผู้ขาดแคลนอาหารในบางประเทศไม่ได้ลดลง² ทำให้เกิดการตระหนักว่า ความมั่นคงทางอาหารไม่ได้มีเพียงมิติด้านการผลิตอาหารให้ได้มากขึ้นเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับประเด็นอื่นๆ อีกหลายประเด็น เช่น การเข้าถึงอาหาร, การผลิตอาหารได้ในปริมาณสม่ำเสมอ และความปลอดภัยทางอาหาร เป็นต้น การตระหนักถึงประเด็นเหล่านี้ทำให้เกิดมุมมองใหม่ต่อความมั่นคงทางอาหารและภาคเกษตร นั่นคือ มีการขยายมุมมองในเรื่องความมั่นคงทางอาหารจากแต่เดิมที่มองเห็นความมั่นคงทางอาหารเป็นเพียงการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตไปยังเรื่องของการพัฒนา, การลดปัญหาความยากจน และเรื่องสิทธิมนุษยชนด้วย ในขณะที่เดียวกันแนวคิดใหม่เกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร ก็ได้ช่วยขยายขอบเขตหน้าที่ของภาคเกษตรจากแต่เดิมที่เป็นเพียงภาคการผลิตที่ต้องได้รับการปกป้อง มาเป็นภาคการผลิตที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของประเทศและเป็นภาคการผลิตที่มีส่วนสำคัญไม่เพียงแต่การเพิ่มปริมาณอาหารเท่านั้น แต่ยังเป็นภาคการผลิตที่สามารถช่วยสนับสนุนการเข้าถึงอาหาร การมีปริมาณอาหารที่สม่ำเสมอ และความปลอดภัยทางอาหารได้อีกด้วย

ความมั่นคงทางอาหารกับภาคเกษตร

ภาคเกษตรเป็นส่วนสำคัญต่อการประกันความมั่นคงทางอาหาร เนื่องจากเป็นต้นทางของ

¹ <http://www.stopthehunger.com/>

² เช่นใน บังกลาเทศ กัมพูชา และไทย เป็นต้น อ้างอิงจาก FAO Stats 2006 http://www.fao.org/es/ess/faostat/foodsecurity/Files/NumberUndernourishment_en.xls

กระบวนการผลิตอาหาร ภาคเกษตรจึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการประกันอุปทานอาหาร การเข้าถึงอาหาร และความปลอดภัยทางอาหาร อันเป็นสาระสำคัญของความมั่นคงทางอาหาร

การประกันอุปทานอาหารประกอบด้วยความสามารถในการผลิตอาหารและการผลิตที่สม่ำเสมอ ภาคเกษตรนอกจากจะเป็นภาคการผลิตสินค้าเกษตรที่เป็นอาหารโดยตรงแล้ว ในทางอ้อมภาคเกษตรยังทำหน้าที่ในการรักษาสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่เป็นทรัพยากรสำคัญในการผลิตสินค้าเกษตรด้วย นั่นคือ การรักษาทรัพยากรดิน น้ำ และอากาศ

ในประเด็นเรื่องการเข้าถึงอาหาร มีปัญหาสำคัญอย่างน้อยสองรูปแบบคือ ประการแรก ผู้บริโภคมีความสามารถที่จะจ่ายเพื่อแลกกับอาหาร และประการที่สอง ผู้บริโภคที่ไม่มีความสามารถที่จะจ่ายเพื่อแลกกับอาหาร สำหรับปัญหาประการแรกเป็นปัญหาเรื่องการมีอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารต่ำ ทำให้บางกรณีไม่สามารถเข้าถึงอาหารได้ แม้ว่าจะมีความสามารถทางเศรษฐกิจก็ตาม ส่วนปัญหาประการหลัง มักจะเป็นปัญหาในเรื่องของความยากจน ทำให้แม้ว่าจะสามารถผลิตได้ก็ตามแต่ก็ไม่มีความสามารถในการจ่ายเพื่อแลกกับอาหาร ปัญหาทั้งสองประการนี้ภาคเกษตรมีส่วนสำคัญในการลดทอนความรุนแรงของปัญหา ซึ่งประเทศพัฒนาแล้วที่สามารถรักษาภาคเกษตรเอาไว้ได้บ้าง ย่อมจะมีความมั่นใจได้ว่าจะสามารถเข้าถึงอาหารได้ตลอดเวลาไม่ว่าสถานการณ์โลกจะเปลี่ยนแปลงไปเช่นไร ในขณะที่สภาวะซึ่งไม่สามารถจ่ายเพื่อแลกกับอาหารได้มักเกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาที่มีประชากรส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตร ซึ่งการพัฒนาภาคเกษตรและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรจะช่วยลดปัญหาความยากจนอันเป็นเหตุสำคัญของความไม่สามารถจ่ายเพื่อแลกกับอาหารได้

สำหรับประเด็นความหลากหลายและความปลอดภัยทางอาหารนั้น ภาคเกษตรเป็นต้นทางของการผลิตอาหาร ดังนั้น การจัดการภาคเกษตรที่ดีจะช่วยให้สามารถควบคุมเรื่องของความหลากหลาย และความปลอดภัยทางอาหารได้ ตั้งแต่การเริ่มต้นกระบวนการผลิต

สถานการณ์ของความมั่นคงทางอาหารและประสิทธิภาพของภาคเกษตรญี่ปุ่น ปัญหาและข้อจำกัดของภาคเกษตรญี่ปุ่น

การที่ญี่ปุ่นมีนโยบายมุ่งพัฒนาประเทศด้วยอุตสาหกรรมนับจากหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาทำให้ภาคเกษตรมีขนาดเล็กลงไปเรื่อยๆ นโยบายพัฒนาประเทศด้วยอุตสาหกรรมส่งผลให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นขยายตัวอย่างรวดเร็วพร้อมกันกับความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรม การขยายพื้นที่สร้างโรงงานและพื้นที่อยู่อาศัยที่มากขึ้นตามไปด้วย แรงงานในภาคเกษตรที่เคยมีปริมาณกว่า 80% ของแรงงานในประเทศ ลดจำนวนลงโดยเปลี่ยนไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งจากสถิติพบว่าแรงงานในภาคเกษตรที่เคยมีถึงเกือบ 40 ล้านคนในปี 1950 ได้ลดลงมาเหลือเพียง 9 ล้านคนในปี 2004 พื้นที่เกษตรกรรมก็ถูกเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่สร้างโรงงานและพื้นที่เมืองสำหรับอยู่อาศัยทำให้พื้นที่เกษตรกรรมเองก็ลดจำนวนลงจากจำนวนกว่า 3 ล้านเฮกตาร์ในปี 1950 ลงมาเหลือเพียงไม่ถึง 2 ล้านเฮกตาร์ในปี 2004

การที่ภาคเกษตรของญี่ปุ่นมีแรงงานและพื้นที่ทำเกษตรกรรมลดลงอย่างมาก ทำให้ GDP สินค้าเกษตรโดยรวมของญี่ปุ่นลดลงตามไปด้วย โดยในปี 1970 ภาคเกษตรของญี่ปุ่นมี GDP เป็นจำนวน 6% ของ GDP ทั้งประเทศ ได้ลดลงมาเหลือเพียง 1.4% ในปี 2001³ ซึ่งสินค้าเกษตร เช่น ข้าวสาลี ข้าวบาร์เลย์ มันฝรั่ง ฯลฯ มีปริมาณการผลิตลดลงอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม การที่

³ MAFF. Annual Report 2002.

ภาคเกษตรมีกำลังการผลิตลดลง ไม่ได้หมายความว่าสินค้าเกษตรจะมีปริมาณลดลงทุกชนิด จากข้อมูลพบว่าสินค้าเกษตรบางชนิด เช่น ข้าว นั้นไม่ได้มีปริมาณการผลิตลดลงมากนัก

นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา ภาคเกษตรของญี่ปุ่นมีแนวโน้มว่าจะเล็กลงไปอีก เมื่อรัฐมีนโยบายเปิดเสรีทางการค้าที่ทำให้สินค้าเกษตรราคาถูกลงจากต่างประเทศเข้าสู่ตลาด สินค้าเกษตรภายในประเทศของญี่ปุ่นได้มากขึ้นและง่ายขึ้น เกษตรกรบางส่วนจะถูกกดดันให้ต้องเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและถ้าหากไม่สามารถแข่งขันหรือปรับตัวได้ ก็อาจจะต้องล้มละลายลงไป โดยเกษตรกรบางส่วนเองก็ไม่ได้วิตกกังวลกับเรื่องนี้มากนัก เนื่องจากเป็นเกษตรกรครึ่งเวลา⁴ ที่รายได้หลักไม่ได้มาจากภาคเกษตร ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การขาดผู้ที่จะสืบทอดอาชีพเกษตรกร แรงงานวัยหนุ่มสาวขาดแรงจูงใจที่จะทำงานในภาคเกษตร ส่งผลให้แรงงานในภาคเกษตรปัจจุบันของญี่ปุ่นเป็นแรงงานผู้สูงอายุกว่า 50%⁵

นอกจากปัญหาที่ญี่ปุ่นกำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้แล้วญี่ปุ่นยังมีข้อจำกัดในการพัฒนาภาคเกษตรอีกด้วย กล่าวคือ ข้อจำกัดทางด้านภูมิศาสตร์ของประเทศที่เป็นเกาะ มีพื้นที่ราบเพียงเล็กน้อย พื้นที่ทำการเกษตรขนาดใหญ่อยู่ในเขตฮอกไกโด ซึ่งมีสภาพภูมิอากาศหนาวเย็นสามารถปลูกพืชได้ไม่หลากหลายมากนัก การที่มีพื้นที่ทำการเกษตรขนาดใหญ่เป็นจำนวนน้อย ส่งผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพในการผลิตเพื่อการแข่งขัน เพราะจะไม่สามารถลดต้นทุนการผลิตต่อหน่วยได้ง่ายนัก อีกทั้งแนวโน้มของนโยบายรัฐในการพัฒนาประเทศก็มุ่งไปบนหลักการการค้าเสรีอย่างเต็มตัว

โดยมีความพยายามของรัฐในการลดการอุดหนุนภายในประเทศ ลดการอุดหนุนด้านราคา และลดอุปสรรคทางการค้า โดยเฉพาะกำแพงภาษี นโยบายต่างๆ เหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรที่ไม่สามารถแข่งขันได้ของญี่ปุ่นโดยตรง กล่าวโดยสรุปคือ ปัญหา ข้อจำกัด และนโยบายของรัฐทำให้ภาคเกษตรของญี่ปุ่นหดตัวลงในทุกด้าน ทั้งด้านแรงงาน ที่ดิน ปริมาณ และมูลค่าการผลิต และยังมีแนวโน้มว่าจะเล็กลงไปเรื่อยๆ

ภาคเกษตรที่ไม่สามารถแข่งขันได้

โดยหลักการแล้ว ภาคเกษตรเป็นภาคการผลิตที่ไม่สามารถแข่งขันได้อยู่แล้ว และมักต้องการการปกป้องจากรัฐ แต่ในกรณีของญี่ปุ่นนั้นยังมีลักษณะเฉพาะทางมากขึ้นไปอีก จนอาจกล่าวได้ว่าภาคเกษตรของญี่ปุ่นนั้น นอกจากเป็นภาคการผลิตที่ไม่มีความสามารถในการแข่งขันแล้ว ยังเป็นภาคการผลิตที่ไม่มีประสิทธิภาพอีกด้วย ซึ่งสาเหตุของความไม่มีประสิทธิภาพนั้น เกิดจากทั้งข้อจำกัดด้านภูมิศาสตร์และนโยบายของรัฐ

นโยบายอุดหนุนและปกป้องภาคเกษตรของรัฐและข้อจำกัดด้านกายภาพของภาคเกษตรญี่ปุ่นเอง ได้ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการผลิตและความสามารถในการแข่งขันของเกษตรกร ญี่ปุ่นมีนโยบายลดความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ระหว่างเมืองและชนบทนับจากทศวรรษที่ 1960 ด้วยมาตรการอุดหนุนภาคเกษตร เช่น การประกันราคาสินค้าเกษตรในระดับสูง เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้ที่ไม่แตกต่างจากผู้ประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการมากนัก เมื่อรัฐประกันราคาสินค้าเกษตร ทำให้เกษตรกรไม่กระตือรือร้นในการปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิต นอกจากนี้ เมื่อรัฐ

⁴ การจัดประเภทเกษตรกรของญี่ปุ่นสามารถแบ่งได้เป็นสองประเภทคือ ประเภทแรก เกษตรกรเต็มเวลา ซึ่งหมายถึงเกษตรกรที่ใช้เวลาทำงานในแปลงเพาะปลูกมากและมีรายได้หลักมาจากการทำการเกษตร เกษตรกรในกลุ่มนี้มีที่ดินทำการเกษตรผืนใหญ่พอสมควร และมักจะเป็นเกษตรกรในเขตพื้นที่เกษตรที่สำคัญของญี่ปุ่น คือ ในพื้นที่ฮอกไกโด เกษตรกรประเภทที่สองคือเกษตรกรครึ่งเวลา หมายถึงเกษตรกรที่ใช้เวลาทำงานในแปลงเกษตรน้อยและมีรายได้หลักมาจากแหล่งอื่น เป็นต้นว่า การทำงานในบริษัท/ข้าราชการ เกษตรกรในกลุ่มนี้มักมีพื้นที่ทำการเกษตรจำนวนไม่มากนัก

⁵ Fact book 2006, p.34.

ประกันราคาสินค้าเกษตรภายในประเทศ ทำให้สินค้าเกษตรภายในประเทศมีราคาสูง จึงต้องทำการตั้งกำแพงภาษีสินค้าเกษตรจากต่างประเทศในระดับสูงด้วย เพื่อป้องกันการทุ่มตลาดของสินค้าเกษตรนำเข้าจากต่างประเทศ

ในขณะที่เดียวกันสภาพภูมิศาสตร์ของประเทศไม่เอื้ออำนวยต่อการผลิตสินค้าเกษตรที่มีประสิทธิภาพในการแข่งขัน นอกจากฮอกไกโดแล้วพื้นที่เกษตรของประเทศส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก มีสภาพเป็นภูเขามากกว่าพื้นที่ราบขนาดใหญ่ เกษตรกรที่ทำการเกษตรจึงเป็นเกษตรกรรายย่อยมากกว่าเกษตรกรรายใหญ่มีพื้นที่กว้างขวาง แม้ว่ารัฐพยายามส่งเสริมด้วยการสนับสนุนด้านการนำเครื่องจักรและเทคโนโลยีทันสมัยเข้ามาช่วยในการผลิต รวมทั้งเกษตรกรตั้งใจและพยายามเพิ่มประสิทธิภาพเพื่อแข่งขันก็ตาม ก็ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้ง่ายนัก ด้วยข้อจำกัดด้าน economy of scale

ด้วยผลพวงจากนโยบายรัฐ สภาพภูมิศาสตร์ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ อีกทั้งลักษณะเฉพาะบางประการของญี่ปุ่น เช่น การที่เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรครึ่งเวลาที่มีรายได้หลักมาจากการทำงานประจำและทำเกษตรเป็นเพียงงานเสริมรายได้ ทำให้ภาคเกษตรของญี่ปุ่นขาดแรงผลักดันและแรงจูงใจที่จะผลิตเพื่อแข่งขัน จนกระทั่งเมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 1990 ภาคเกษตรของญี่ปุ่นได้ถูกทำลายจากกระแสโลกาภิวัตน์และกระแสการค้าเสรีอย่างต่อเนื่อง เป็นต้นว่า การเกิดข้อพิพาททางการค้ากับสหรัฐอเมริกา และถูกบังคับให้เปิดตลาดสินค้าเกษตรภายในประเทศบางส่วน การเกิดวิกฤตเศรษฐกิจทำให้องค์กรหลักที่ทำหน้าที่ปกป้องภาคเกษตรญี่ปุ่นอย่างสหกรณ์การเกษตร ต้องมีการปรับตัว มาถึงในปัจจุบันที่รัฐบาลญี่ปุ่นเลือกที่จะดำเนิน

นโยบายเปิดเขตเสรีทางการค้ากับประเทศต่างๆ อย่างเต็มตัว ผลกระทบจึงเกิดขึ้นกับภาคเกษตรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในฐานะที่เป็นภาคการผลิตของญี่ปุ่นที่ได้รับการปกป้องและไม่เสรีมากที่สุด

ภาคเกษตร: ปรับตัวหรือล่มสลาย?

การเปิดเสรีทางการค้ามีผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบสำหรับญี่ปุ่น สำหรับผู้บริโภค การเปิดเสรีทางการค้าถูกคาดหวังว่าจะได้รับผลในทางบวก เพราะเมื่อเปิดเสรีทางการค้ากับประเทศต่างๆ ได้แล้ว รัฐบาลญี่ปุ่นก็จะสามารถดำเนินนโยบายด้านการค้าการลงทุนระหว่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ผู้บริโภคชาวญี่ปุ่นจะสามารถเลือกซื้อสินค้าที่หลากหลายในหลายระดับราคาได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน แม้ว่าอาจจะต้องกังวลใจเกี่ยวกับมาตรฐานคุณภาพและความปลอดภัยบ้างก็ตาม ในขณะที่ภาคเกษตรในฐานะผู้ผลิตจะมีแนวโน้มต้องเผชิญกับผลกระทบด้านลบมากกว่าด้านบวก กล่าวคือ การค้าเสรีจะทำให้ภาคเกษตรญี่ปุ่นต้องเผชิญแรงกดดันโดยเฉพาะแรงกดดันจากภายนอก ที่เป็นแรงกดดันจากสินค้านำเข้าจากต่างประเทศในราคาที่ถูกลงกว่าสินค้าในประเทศทำให้ระดับราคาสินค้าในประเทศลดลง ในขณะที่เกษตรกรในญี่ปุ่นมีต้นทุนที่สูงกว่า ทั้งในเรื่องของค่าจ้างแรงงาน และในเรื่องของต้นทุนการผลิตต่อหน่วย ในขณะที่เดียวกันก็มีแรงกดดันจากนโยบายรัฐ ที่กดดันให้ภาคเกษตรต้องปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อแรงกดดันจากต่างประเทศ เช่น นโยบายลดภาษีนำเข้าของสินค้าเกษตรในหลายรายการ⁶ การเปลี่ยนมาตรการอุดหนุนเกษตรกรใหม่⁷ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เกษตรกรผู้เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของภาคเกษตร มีแนวโน้มที่สามารถจะปรับตัวได้อย่างรวดเร็ว การปรับตัวของเกษตรกรขึ้นอยู่กับ

⁶ ข้อตกลง EPA กับประเทศต่าง ๆ

⁷ The Basic Law on Food, Agriculture and Rural Areas (<http://www.maff.go.jp/soshiki/kambou/kikaku/NewBLawBasicLaw.html>)

กับประเภทของเกษตรกรว่าเป็นเกษตรกรเต็มเวลาหรือครึ่งเวลา และเป็นเกษตรกรในพื้นที่ใด เกษตรกรครึ่งเวลาในจังหวัดที่เป็นเขตเกษตรสำคัญ เช่น ฝั่งตะเภา ไม่ใคร่จะมีความวิตกกังวลในเรื่องการเปิดเสรีทางการค้ามากนัก เนื่องจากรายได้หลักของครอบครัวมาจากการทำงานประจำมากกว่าจะมาจากการทำเกษตร การมีพื้นที่ทำการเกษตรขนาดเล็กไม่ได้เป็นข้อจำกัดเสมอไป เกษตรกรจะปลูกพืชหมุนเวียน พืชตามฤดูกาล พืชเสริมและปลูกพืชราคาสูงที่มีตลาดเฉพาะ ไม่ได้ยึดติดกับการปลูกพืชหลักเพียงชนิดเดียว⁸ ในทางกลับกัน เกษตรกรเต็มเวลาในพื้นที่เกษตรที่สามารถทำการเกษตรขนาดใหญ่ได้ เช่น ในฮอกไกโด มีแนวโน้มจะได้รับความยากลำบากจากการเปิดเสรีทางการค้ามากกว่า เกษตรกรรายย่อย เกษตรกรที่ปลูกพืชเพื่อจำหน่ายเป็นอาชีพหลักจะเป็นผู้ที่ต้องแข่งขันกับสินค้าเกษตรนำเข้าโดยตรง เป้าหมายของเกษตรกรเหล่านี้คือ ต้องเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตโดยการทำให้ต้นทุนเฉลี่ยต่อหน่วยต่ำที่สุด และจะต้องหาตลาดรองรับสินค้าเกษตรของตนเองให้ได้ แนวทางหลักของเกษตรกรกลุ่มนี้คือ การรวมกลุ่มกันจัดตั้งบริษัทเพื่อรวมพื้นที่เกษตรให้มีขนาดใหญ่ขึ้น ก็จะช่วยลดต้นทุนการผลิตต่อหน่วยลงไปได้ นอกจากนั้น เกษตรกรกลุ่มนี้ต้องพยายามหาวิธีการตลาดใหม่ เช่น การขายตรงไปยังผู้บริโภคที่เป็นสมาชิกในเครือข่าย หรือการหาตลาดเฉพาะที่ต้องการสินค้าแตกต่างไปจากสินค้าทั่วไปในตลาดกระแสหลัก เช่น เกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

ในขณะที่เกษตรกรได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อปรับตัวรองรับสถานการณ์ สหกรณ์การเกษตรแห่งญี่ปุ่น (Japan Agricultural Co-operative: JA) ที่เป็นองค์กรดูแลและช่วยเหลือเกษตรกรก็ได้พยายามปรับตัวเช่นเดียวกัน การเปิดเสรีทางการค้าทำให้เกิดบทบาท ภาวะ และหน้าที่ของสหกรณ์

การเกษตรเปลี่ยนไป การทำงานของสหกรณ์ การเกษตรได้รับการท้าทายมากขึ้นจากทุกฝ่าย ทั้งจากรัฐ จากบริษัทต่างชาติ และจากเกษตรกรที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์การเกษตรเอง

ประเด็นที่มองเห็นได้ชัดเจนที่สุดในเรื่อง การปรับตัวของสหกรณ์การเกษตรก็คือ อำนาจผูกขาดตลาดสินค้าเกษตรญี่ปุ่นของสหกรณ์การเกษตรลดลงไปจากในอดีตที่เคยเป็นผู้กำหนดราคาการซื้อขายสินค้าเกษตร เนื่องจากรัฐบาลญี่ปุ่นยกเลิกมาตรการที่ให้อำนาจสหกรณ์การเกษตรกระทำการดังกล่าวไปหลายมาตรการ เช่น การยกเลิกการผูกขาดการซื้อ-ขายข้าว เป็นต้น การยกเลิกมาตรการที่เคยผูกขาดให้สหกรณ์การเกษตรเป็นทั้งผู้ซื้อและผู้ขายรายใหญ่ที่สุดลงไป ทำให้ทั้งเกษตรกร บริษัทการค้า และผู้บริโภคมีทางเลือกมากขึ้นในการซื้อขายและบริโภคสินค้าเกษตร ดังนั้น สหกรณ์การเกษตรจึงต้องพยายามปรับตัวมาเป็นองค์กรที่ทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการของเกษตรกรมากขึ้น แทนที่จะเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายจากรัฐ⁹

อย่างไรก็ตาม การเปิดเสรีทางการค้าที่ญี่ปุ่นกำลังเผชิญอาจจะเป็นได้ทั้งวิกฤตและโอกาสสำหรับภาคเกษตรของญี่ปุ่น การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ผู้ที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ดังกล่าวจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด มิฉะนั้นก็อาจจะต้องล่มสลายไปพร้อมกับระบบเดิมในช่วงระยะเวลาหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา ตัวแสดงในภาคเกษตรญี่ปุ่นแสดงให้เห็นว่า มีความพร้อมที่จะปรับตัวเพื่ออยู่รอด แม้ว่าอาจจะมีส่วนจะต้องสูญเสียพื้นที่/อำนาจไปบ้างก็ตาม ประเด็นที่น่าสนใจประเด็นหนึ่งที่ได้เห็นได้พร้อมกับการปรับตัวของเกษตรกรญี่ปุ่นและของหน่วยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องก็คือ ดูเหมือนว่าภายใต้กระแสการเปิดเสรีทางการค้าและความพยายามในการปรับตัวของเกษตรกรญี่ปุ่นนั้น

⁸ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรและผู้เกี่ยวข้องกับภาคเกษตร ในปี 2007-2008

⁹ ดูเพิ่มเติม เอกสิทธิ์ หนูนุกิตติ. สหกรณ์การเกษตร ชำรชากร และเกษตรกร: ความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลง. บพิธการพิมพ์: กรุงเทพฯ. 2003.

ความอยู่รอดของภาคเกษตรญี่ปุ่นไม่ใช่สิ่งเดียวที่ญี่ปุ่นคำนึงถึง หากแต่ยังมีประเด็นที่กว้างและลึกกว่าเรื่องนี้ เช่น ความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยทางอาหารของประเทศอยู่ด้วย

ความกังวลใจของญี่ปุ่น

1. ความมั่นคงทางอาหาร

ญี่ปุ่นมีประชากรประมาณ 2% ของประชากรโลก แต่มีการนำเข้าสินค้าเกษตรมากถึงประมาณ 10% ของปริมาณการซื้อขายสินค้าเกษตรทั่วโลก¹⁰ และการนำเข้ายังมีลักษณะที่พึ่งพิงประเทศใดประเทศหนึ่งสูงมาก ในขณะที่ภาคการผลิตในประเทศมีขนาดเล็กลง อัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารของญี่ปุ่นก็ลดต่ำลงตามไปด้วย เมื่อคิดจากฐานแคลอรี จากเดิมที่ญี่ปุ่นเคยมีอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารประมาณ 60% ในทศวรรษที่ 70 ได้ลดลงมาเหลือเพียงประมาณ 40%¹¹ ในทศวรรษที่ 90 เป็นต้นมา ทำให้ชาวญี่ปุ่นมีความกังวลใจเกี่ยวกับความไม่มั่นคงของอุปทานอาหารจากการที่ญี่ปุ่นต้องพึ่งพิงการนำเข้าอาหารจากต่างประเทศ¹² ความกังวลใจของญี่ปุ่นในเรื่องอุปทานอาหารนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากประสบการณ์ในอดีตที่ไม่สามารถนำเข้าอาหารจากต่างประเทศได้ด้วยเหตุจากภัยธรรมชาติ ราคาสินค้าที่พุ่งสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ผู้ส่งออกจำกัดการส่งออก การนัดหยุดงาน และปัญหาการส่งออกล่าช้า เป็นต้น

2. ความปลอดภัยทางอาหาร

เนื่องจากเคยประสบปัญหาความปลอดภัยทางอาหารหลายครั้ง เช่น อาหารสัตว์ปนเปื้อนจากปาลานา โรคปากเปื้อนเห้ทำเปื้อนจากสหรัฐฯ

โรคไข้หวัดนกภายในประเทศ เป็นต้น ผลจากประสบการณ์ในอดีตและการกระตุ้นให้ผู้บริโภคสนใจในเรื่องมาตรฐานและความปลอดภัยของอาหารของรัฐบาลญี่ปุ่น ทำให้ผู้บริโภคชาวญี่ปุ่นมีความกังวลใจในเรื่องความปลอดภัยทางอาหาร และมีความคาดหวังในเรื่องคุณภาพของอาหารที่สูง

บทบาทของรัฐในการจัดการภาคเกษตรและความมั่นคงทางอาหารของประเทศ

นโยบายและบทบาทของ MAFF

(Ministry of Agriculture, Forestry, and Fishery)

1. มาตรการประกันอุปทานอาหารที่สม่ำเสมอ (Staple Food Supply)

MAFF สนับสนุนการเพิ่มอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารและการประกันอุปทานอาหารของประเทศทั้งจากทางด้านผู้บริโภคและจากทางด้านผู้ผลิต สำหรับทางด้านผู้บริโภคนั้น MAFF ได้พยายามสร้างแบบแผนการบริโภค (Dietary Guidelines)¹³ ขึ้น เพื่อส่งเสริมการบริโภคอาหารดั้งเดิมแบบญี่ปุ่น ซึ่งมีข้าวเป็นส่วนประกอบสำคัญ เนื่องจากข้าวเป็นสินค้าเกษตรที่ญี่ปุ่นสามารถผลิตได้มาก สำหรับทางด้านผู้ผลิต MAFF พยายามส่งเสริมให้ผู้ผลิต ผลิตโดยตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคและแนวโน้มของตลาดมากขึ้น เช่น การผลิตเพื่อเป็นสินค้าแปรรูปและสินค้าอุตสาหกรรมควบคู่ไปกับการส่งเสริมการใช้ที่ดินเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพ ลดการละทิ้งที่ดินเกษตร โดยการส่งเสริมการสร้าง principal farmers¹⁴ และการส่งเสริมการปลูกพืชเพื่อปศุสัตว์ ความพยายามของ MAFF ผ่านมาตรการ

¹⁰ FAO Stat

¹¹ MAFF Annual Report on Food, Agriculture and Rural Areas in Japan, 2003.

¹² MAFF. Fuzokuji No Shoryou Antei Hoshou Ni Tsute. p.2.

¹³ หมายถึงรูปแบบการบริโภคอาหารที่เพียงพอต่อความต้องการของร่างกายในแต่ละวัน โดยเฉพาะการบริโภคอาหารญี่ปุ่น ที่มีคุณค่าทางโภชนาการครบถ้วนและเป็นประโยชน์กว่าอาหารตะวันตก

¹⁴ หมายถึงเกษตรกรที่เป็นเกษตรกรหลักในการผลิตและสามารถเป็นแกนนำในการจูงใจให้มีผู้เข้ามาทำการเกษตรเพิ่มได้

ดังกล่าวในช่วงเวลาที่ผ่านมายังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก จากข้อมูลพบว่าอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารของประเทศหลังจากประกาศใช้ Basic Plan (นับจากปี ค.ศ. 2000 ถึงปี ค.ศ. 2005) ไม่ได้เพิ่มขึ้นมากนัก แต่ MAFF ก็ยังคงดำเนินมาตรการในแนวทางเดิมต่อไป ในด้านผู้บริโภค MAFF จะเพิ่มระดับของความเข้มข้นของนโยบายมากขึ้นด้วยการ “**ให้การศึกษาเรื่องอาหาร**” (Food Education)¹⁵ และการรณรงค์ “**ผลิตโดยท้องถิ่น**” ในขณะที่เดียวกันในด้านผู้ผลิต MAFF จะส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตเพื่อผู้บริโภคในตลาดระดับสูงมากขึ้น ที่เน้นการผลิตสินค้าเกษตรที่มีมูลค่าสูง เช่น สตรอเบอร์รี่ องุ่น เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม จนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 2007 ความพยายามของ MAFF ในการส่งเสริมการศึกษาเรื่องอาหารและการส่งเสริมการบริโภคสินค้าท้องถิ่นนั้น เชื่อว่าจะได้ผลโดยสิ้นเชิง จากการลงเก็บข้อมูลด้วยการสำรวจและสัมภาษณ์ในญี่ปุ่นพบว่า ชาวญี่ปุ่นมีความตื่นตัวในเรื่องความปลอดภัยทางอาหารในระดับสูง และมีการเปิดร้านจำหน่ายสินค้าเกษตรท้องถิ่น รวมถึงร้านอาหารที่ปรุงอาหารจากสินค้าเกษตรท้องถิ่นก็ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคเป็นจำนวนมาก

2. มาตรการพัฒนาเกษตรยั่งยืน

(Sustainable Development of Agriculture)

MAFF มีความเชื่อว่ามาตรการพัฒนาที่ยั่งยืนของภาคเกษตรจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตอาหารของประเทศโดยจะให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาที่ภาคเกษตรประสบอยู่ โดยเนื้อหาแล้วมาตรการนี้จะเกี่ยวข้องกับบุคลากรในภาคเกษตร ที่ดิน การจัดการระบบเกษตร การสร้างโครงสร้างพื้นฐาน การสนับสนุนการประกอบธุรกิจ และการให้ความสำคัญกับหลักการสากล และสิ่งแวดล้อม กล่าวในรายละเอียดคือมาตรการนี้

พยายามที่จะจูงใจ และรักษาทรัพยากรบุคคลทุกเพศทุกวัยของภาคเกษตรให้คงอยู่กับภาคเกษตรไว้ เป็นระยะเวลาที่ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มเกษตรกร โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยที่มีที่ดินขนาดเล็ก สนับสนุนการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ ลดการละทิ้งที่ดินทำการเกษตร สร้างมาตรการจัดการระบบเกษตรตามหลักการสากลส่งเสริมการทำธุรกิจเกษตรด้วยการแตกสาขาธุรกิจให้หลากหลาย ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างเกษตรกร และอุตสาหกรรมอาหารและส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรและอาหารเพื่อการส่งออก เป็นต้น เพื่อสนับสนุนมาตรการดังกล่าวรัฐจึงมีมาตรการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการผลิตสินค้าเกษตรและปรับปรุงโครงสร้างที่เอื้ออำนวยต่อการทำธุรกิจเกษตรของภาคเกษตรด้วย ซึ่งทั้งหมดนี้จะอยู่ภายใต้หลักการที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมด้วย นอกจากนี้มาตรการพัฒนาเกษตรยั่งยืนยังให้ความสำคัญกับการเพิ่มจำนวนเกษตรกรหน้าใหม่ เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตของเกษตรกรเดิม รัฐบาลญี่ปุ่นได้เล็งเห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาภาคเกษตรให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน โดยพยายามเชื่อมโยงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ บัณฑิตการผลิต และสร้างความต่อเนื่องในการดำเนินธุรกิจการเกษตรที่ให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อตอบสนองต่อตลาด รัฐบาลญี่ปุ่นสนับสนุนและจูงใจเกษตรกรให้ร่วมสร้างโครงสร้างภาคเกษตรในอุดมคติ โดยมุ่งความสำคัญไปที่การสร้างเกษตรกรหลัก (principal farmers) โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกเกษตรกร และเกษตรกรที่ผ่านการคัดเลือกจะถือว่าเป็นเกษตรกรที่เป็นหลัก ในการดำเนินนโยบายของรัฐ ทั้งนี้รัฐสนับสนุนการรวมกลุ่มและรวมพื้นที่ของเกษตรกรเพื่อร่วมกันผลิตและสร้างโอกาสให้เกษตรกรรายย่อยได้มีโอกาสเข้ามาเป็นสมาชิกของเกษตรกรหลักได้ด้วย โดยคาดหวังว่าเมื่อมีการจัดการระบบการผลิตที่ดีแล้ว ก็จะทำให้

¹⁵ การให้การศึกษาเรื่องอาหารเป็นชุดการให้ความรู้แก่ผู้บริโภคของ MAFF ทั้งในเรื่องของโภชนาการและสถานการณ์อาหารของประเทศ

การผลิตมีเสถียรภาพและประสิทธิภาพขึ้น รวมทั้งเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการแข่งขันให้แก่เกษตรกรอันมีผลต่อเนื่องทำให้ภาคเกษตรสามารถที่จะคงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืนได้

3. มาตรการส่งเสริมและพัฒนาชนบท (Promotion of Rural Areas)

The Basic Law on Food, Agriculture and Rural Areas 1999 เป็นกฎหมายฉบับแรก ที่แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างภาคเกษตรกับการพัฒนาชนบท รวมทั้งให้ความสำคัญกับการพัฒนาชนบทด้วย แม้ว่าในปัจจุบันคณะมนตรีเศรษฐกิจกลุ่มเกษตรกรจากภาคชนบทจะลดความสำคัญลงไปมาก เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนปฏิรูประบอบเศรษฐกิจการเมือง ในกลางทศวรรษที่ 1990 ก็ตาม¹⁶ แต่ MAFF เล็งเห็นถึงความเชื่อมโยงและการพึ่งพิงกันระหว่างเมืองและชนบท รวมทั้งมีแนวคิดว่าการพัฒนาพื้นที่และชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทย่อมจะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคนเมืองด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความเชื่อมโยงระหว่างภาคเมืองและชนบท เนื่องจากชนบทเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งผลิตอาหาร เพื่อที่จะส่งไปสู่ภาคเมือง ดังนั้น ความพยายามรักษาสภาพแวดล้อมที่ดีและสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการเกษตรของ MAFF จะมีส่วนช่วยให้เกษตรกรในพื้นที่สามารถประกอบอาชีพเกษตรต่อไปได้ และแน่นอนว่าจะสามารถประกันความมั่นคงทางอาหารได้ในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ MAFF ยังมีความพยายามแสวงหาแนวร่วมในการรักษาภาคเกษตรจากคนเมืองด้วยโครงการจูงใจให้คนเมืองไปท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชนบท และคาดหวังว่าในระยะยาวจะสามารถจูงใจให้คนเมืองออกไปประกอบ

อาชีพเกษตรกรรมในชนบทหลังเกษียณจากงานประจำในเมืองด้วย

4. มาตรการเพิ่มความสามารถในการพึ่งพิงตนเองด้านอาหาร

4.1 นโยบายภายในประเทศ

เนื่องจากอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหาร (food self-sufficiency ratio) เป็นดัชนีชี้วัดระดับของอุปทานด้านอาหารในประเทศ ญี่ปุ่นจึงพยายามเพิ่มอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารให้มากขึ้นด้วยวิธีการต่างๆ อัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารนี้สามารถวัดได้จากฐานแคลอรี ฐานมูลค่าสินค้าและฐานรายการสินค้า (calorie basis, production value basis and item basis) วิธีการคำนวณอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารนี้ จะคำนวณโดยการนำตัวตั้งก็คือปริมาณการบริโภค หรือปริมาณการผลิตได้ในประเทศหารด้วยปริมาณการบริโภคภายในประเทศ ผลลัพธ์ที่ได้ก็จะม้อัตราที่แตกต่างกันไปตามฐานที่นำมาคำนวณ เช่น ญี่ปุ่นมีอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหาร 40% จากฐานแคลอรี แต่ถ้าหากคิดตามรายการสินค้า สินค้าแต่ละชนิดก็จะมีอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารแตกต่างกันไป เช่น ข้าวมีอัตราการพึ่งพิงตนเองสูงถึง 95% ผัก 79% มันฝรั่ง 77% ปลา 57% เนื้อหมู 50% เนื้อวัว 43 ผลไม้ 41% เนื้อสัตว์อื่นๆ 25% และถั่ว 5%¹⁷ เป็นต้น

ตัวเลขอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารของญี่ปุ่นข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ญี่ปุ่นไม่ได้ขาดแคลนอาหารในทุกประเภทสินค้าเกษตรที่เป็นอาหารพื้นฐานดั้งเดิมของญี่ปุ่นคือ ข้าว ผัก และปลา ยังคงเป็นสินค้าที่ญี่ปุ่นสามารถผลิตได้เป็นจำนวนมากและเพียงพอกับการบริโภคภายในประเทศ เพียงแต่ถ้าเมื่อมีการคำนวณจากฐานแคลอรี ซึ่ง

¹⁶ ดูเพิ่มเติม ศิริพร วัชชวัลคุ. การเปิดเสรีทางการค้ากับการปรับตัวของเกษตรกรญี่ปุ่นและบทบาทของรัฐ. โครงการสันติไมตรีไทยญี่ปุ่น: กรุงเทพฯ. 2548.

¹⁷ MAFF, Annual Report on Food, Agriculture and Rural Areas in Japan FY2006, p.2.

เป็นการคำนวณจากการบริโภคอาหารในชีวิตประจำวันของคนญี่ปุ่นที่มีการเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคไปจากอดีต กล่าวคือ ญี่ปุ่นในปัจจุบันมีการบริโภคอาหารแบบตะวันตกมาก ซึ่งอาหารเหล่านั้นญี่ปุ่นไม่สามารถผลิตได้เองในปริมาณที่เพียงพอ จึงต้องนำเข้าจากต่างประเทศ หากชาวญี่ปุ่นหันมาบริโภคอาหารแบบดั้งเดิม ก็จะเพิ่มอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารได้มากขึ้น

ด้วยเหตุนี้การเพิ่มอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารของญี่ปุ่นจึงกระทำได้สองวิธีคือ **ประการแรก** ส่งเสริมให้บริโภคอาหารที่มีอยู่และสามารถผลิตได้เองเป็นจำนวนมาก และ**ประการที่สอง** การเพิ่มปริมาณการผลิตอาหาร

สำหรับการส่งเสริมให้บริโภคอาหารที่สามารถผลิตได้เองนั้นเป็นมาตรการที่ส่งผลต่ออัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารอย่างรวดเร็ว MAFF ได้ประมาณการเปรียบเทียบ อัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหาร เมื่อบริโภคอาหารดั้งเดิมแบบญี่ปุ่นกับการบริโภคอาหารแบบตะวันตกไว้ดังนี้ หากบริโภคอาหารดั้งเดิมแบบญี่ปุ่น ซึ่งประกอบด้วยข้าว ซุปเต้าเจี้ยว ปลาอย่าง ผักต้มและมันฝรั่งต้มหรือทอด จะทำให้ญี่ปุ่นมีอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารเพิ่มขึ้นถึง 70% ในขณะที่หากบริโภคอาหารแบบตะวันตกประกอบด้วยขนมปัง ซุปข้าวโพด สเต็กและผัก หรือสลัดผัก จะทำให้อัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารลดต่ำเหลือเพียง 17%¹⁸ เท่านั้น ผลการประมาณการนี้ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นพยายามส่งเสริมการบริโภคอาหารแบบดั้งเดิม ด้วยการสร้างแบบแผนการบริโภคแบบญี่ปุ่น (Japanese Dietary Guidelines) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการให้การศึกษารื่องอาหาร (Food Education) ของรัฐ ที่มีเป้าหมายสี่ประการคือ

ประการแรก ช่วยเหลือให้ประชาชนมีการบริโภคเพื่อสุขภาพที่ดี **ประการที่สอง** ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเมื่อภาคเกษตรของประเทศ **ประการที่สาม** รักษาการบริโภคอาหารตามวัฒนธรรมญี่ปุ่น และ **ประการสุดท้าย** ให้ความรู้เรื่องความปลอดภัยทางอาหาร อย่างไรก็ตาม ความพยายามดังกล่าวของญี่ปุ่นยังไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างรวดเร็วนัก จากการสำรวจพบว่า มีประชาชนเพียง 22% เท่านั้นที่รับรู้ข้อมูลข่าวสารนี้ของรัฐบาล²⁰และจากรายงานของ MAFF พบว่าอัตราการพึ่งพิงตนเองด้านอาหารของประเทศที่ถูกตั้งไว้ที่ 45% หลังการดำเนินนโยบายดังกล่าว ยังไม่บรรลุวัตถุประสงค์เพราะอัตราการพึ่งพิงตนเองไม่ได้เพิ่มขึ้นจากเดิมคือ 40% นับแต่การใช้กฎหมายใหม่ในปี ค.ศ. 1999 เป็นต้นมา²¹

เนื่องจากความพยายามในการจูงใจให้ประชาชนหันมาบริโภคอาหารแบบดั้งเดิมของรัฐ ยังไม่ประสบความสำเร็จนัก รัฐบาลญี่ปุ่นจึงต้องดำเนินการอื่นควบคู่กันไปด้วย เพื่อเพิ่มอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหาร นั่นคือ มาตรการเพิ่มปริมาณการผลิตอาหาร

ญี่ปุ่นตระหนักดีว่าการที่จะเพิ่มปริมาณการผลิตอาหารได้นั้นจะต้องรักษาปัจจัยในการผลิตที่สำคัญ คือ ที่ดินและแรงงานไว้ให้ได้ก่อน ในกรณีของที่ดินญี่ปุ่นพยายามรักษาที่ดินสำหรับทำการเกษตรไม่ให้ลดน้อยลงไปพร้อมกันกับพยายามรักษาสภาพแวดล้อมให้ดีเพื่อให้มีปัจจัยการผลิตที่ดีหรือเหมาะสมสำหรับภาคเกษตร โดยใช้มาตรการสร้างแรงจูงใจให้คนที่ไม่ได้เป็นเกษตรกรมาแต่เดิมสามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตเรื่องที่ดินได้ เพื่อเป็นแรงจูงใจในการกลับมาสู่ภาคเกษตร รวมทั้งเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบเกี่ยวกับการถือครองที่ดิน

¹⁸ Ibid, p.2.

¹⁹ MAFF, What is "Food Education"?, p.5. (<http://www.maff.go.jp/e/topics/pdf/shokuiku.pdf>)

²⁰ Ibid

²¹ MAFF. Key Points in the Basic Plan for Food, Agriculture and Rural Areas. 2005. P. 2.

เพื่อเปิดโอกาสให้มีการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น²² นอกจากนี้รัฐยังส่งเสริมแนวคิดการทำหน้าที่หลากหลายของภาคเกษตร (multifunctionality) โดยเชื่อมโยงให้เห็นว่าภาคเกษตรมีบทบาทสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของคนในสังคม แม้ว่าจะเป็นภาคการผลิตที่ไม่มีประสิทธิภาพในการแข่งขันก็ตาม แต่ภาคเกษตรก็ยังทำหน้าที่รักษาที่ดิน รักษาแหล่งน้ำ และรักษาสภาพแวดล้อมของประเทศ ซึ่งภาคการผลิตอื่น โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรมไม่สามารถทำหน้าที่นี้ได้

ในเวลาเดียวกันญี่ปุ่นดำเนินการรักษาและเพิ่มจำนวนเกษตรกรควบคู่ไปกับการรักษาที่ดินด้วย โดยที่เป้าหมายของญี่ปุ่นอยู่ที่การรักษาจำนวนเกษตรกรที่มีอยู่ไม่ให้เกิดน้อยลงไปมากกว่าเดิม ด้วยนโยบายในเชิงรับและนโยบายเชิงรุก นั่นคือ ญี่ปุ่นกำหนดนโยบายทั้งในด้านการดูแลเกษตรกร และในด้านการส่งเสริมการประกอบอาชีพของเกษตรกรโดยผ่านมาตรการอุดหนุนต่างๆ

อันที่จริงแล้วผลพวงของข้อตกลงใน GATT รอบอุรุกวัย (GATT Uruguay Round Agreement: UR Agreement) ได้กำหนดให้รัฐบาลญี่ปุ่นต้องลดการอุดหนุนภาคเกษตรภายในประเทศ ลดการอุดหนุนเพื่อการส่งออก และลดการปกป้องตลาด ทำให้ญี่ปุ่นต้องปรับเปลี่ยนวิธีการให้การอุดหนุนแก่ภาคเกษตรใหม่ รัฐบาลญี่ปุ่นตระหนักดีว่าเกษตรกรบางรายไม่เข้มแข็งเพียงพอที่จะแข่งขันในตลาดดังกล่าวได้อย่างเสรีและยังต้องการการปกป้องและดูแลจากรัฐอยู่ ยิ่งไปกว่านั้นเกษตรกรญี่ปุ่นต้องเผชิญกับความยากลำบากมากขึ้นไปอีก เมื่อญี่ปุ่นเปิดตลาดสินค้าเกษตรภายในประเทศ ด้วยการทำข้อตกลงเปิดเขตเสรีทางการค้ากับประเทศต่างๆ โดยเฉพาะการทำข้อตกลงเปิดเขตการค้าเสรีกับประเทศผู้ผลิตสินค้าเกษตร ทำให้สินค้าเกษตรจากต่างประเทศที่มีราคาถูกกว่าเข้าสู่ตลาดสินค้าเกษตรภายในญี่ปุ่นและส่งผลกระทบต่อระดับ

ราคาสินค้าเกษตรที่ผลิตได้ในประเทศให้มีราคาต่ำลงไปด้วย ซึ่งหากปล่อยให้สถานการณ์เช่นนี้ดำเนินไปโดยรัฐไม่ให้ความช่วยเหลือแล้ว เกษตรกรที่แข่งขันไม่ได้จำนวนหนึ่งจะต้องสูญสลายลงไป ซึ่งหมายความว่าผู้ผลิตอาหารของญี่ปุ่นที่มีน้อยรายอยู่แล้วจะต้องลดจำนวนลงไปอีกอย่างถาวร ดังนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นจึงจำเป็นต้องปกป้องและดูแลเกษตรกรเหล่านั้นเพื่อให้เป็นกำลังสำคัญในการผลิตอาหารเพื่อรักษาอุปทานอาหารของประเทศต่อไปโดยปรับเปลี่ยนวิธีการอุดหนุนใหม่ ซึ่งเป็นที่ยอมรับได้ตามกติการะหว่างประเทศ

มาตรการอุดหนุนภาคเกษตรรูปแบบใหม่ที่รัฐบาลญี่ปุ่นนำมาใช้คือ มาตรการจ่ายตรง (direct payment) โดยรัฐจะจ่ายเงินอุดหนุนโดยตรงไปที่เกษตรกรตามเงื่อนไขที่ตั้งไว้ เช่น จ่ายเงินอุดหนุนตามขนาดของแปลงเพาะปลูกให้กับเกษตรกรที่ทำการขยายแปลงเพาะปลูกของตนเอง (Direct Payment for Land-extensive Farming) โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกเกษตรกรที่จะสามารถรับการอุดหนุนได้ตามขนาดของแปลงเพาะปลูก และจะทำการชดเชยรายได้ของเกษตรกรตามความแตกต่างของราคาสินค้าเกษตรเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ หรือชดเชยรายได้จากการที่มีรายได้ลดลง และยังมี การจ่ายเงินอุดหนุนตามวัตถุประสงค์อื่นๆ อีก เช่น จ่ายเงินอุดหนุนให้แก่เกษตรกรที่ทำการเกษตรในเขตเชิงเขาเพื่อรักษาสภาพแวดล้อม เป็นต้น มาตรการจ่ายตรงนี้เป็นมาตรการที่รัฐสามารถเจาะจงเป้าหมายที่จะทำการอุดหนุนได้โดยไม่ปิดโอกาสในการเข้าสู่ตลาดของสินค้าจากต่างประเทศ และยังเป็น การสนับสนุนให้เกษตรกรผลิตเพื่อตลาดมากขึ้น เงื่อนไขและวิธีการที่รัฐกำหนดจะเป็นการช่วยปฏิรูปภาคเกษตรในด้านการรวมกลุ่มเกษตรกรให้มีความเข้มแข็งสามารถแข่งขันกับต่างประเทศได้ อย่างไรก็ตาม ระบบการจ่ายตรงนี้ก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการ

²² Ibid

ว่ายังเป็นระบบที่ขาดความชัดเจน อาจทำให้เกษตรกรคิดถึงแต่ตนเองมากกว่าชุมชนและอาจจะไม่ได้เป็นการปฏิรูปภาคเกษตร²³

นอกจากนั้น ภายใต้กฎหมายใหม่คือ Basic Law on Food, Agriculture and Rural Area 1999 รัฐบาลญี่ปุ่นได้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดและนโยบายใหม่เกี่ยวกับภาคเกษตรของประเทศ กล่าวคือ การพัฒนาภาคเกษตรในประเทศให้มีประสิทธิภาพสามารถแข่งขันได้กับสินค้าเกษตรต่างประเทศ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลญี่ปุ่นจึงมีนโยบายสนับสนุนเกษตรกรให้มีความคิดที่จะจัดการการเกษตรในรูปแบบของธุรกิจมากขึ้น รัฐได้ส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรและการจัดตั้งบริษัทเพื่อให้เกษตรกรมีพื้นที่ทำการเกษตรขนาดใหญ่และมีประสิทธิภาพในการผลิตมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับต้นทุน ส่งเสริมให้เกษตรกรต่อยอดการผลิตสินค้าด้วยการเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมอาหาร โดยเฉพาะภาคเกษตรในท้องถิ่น ความร่วมมือระหว่างเกษตรกรในท้องถิ่นกับบริษัทอุตสาหกรรมอาหารในการสร้างประโยชน์ร่วมกันคือ เกษตรกรสามารถขายผลผลิตได้ในราคาดีและมีตลาดแน่นอน บริษัทก็ได้สินค้าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและสามารถนำจุดเด่นดังกล่าวไปทำการตลาดได้ ในขณะที่เดียวกันรัฐก็ได้วางแผนงานที่จะส่งเสริมการส่งออกสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นไปยังประเทศต่างๆ ด้วย เนื่องจากการบริโภคสินค้าที่ผลิตในประเทศมีแนวโน้มที่จะลดลง แต่อัตราการส่งออกสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นไปต่างประเทศมีอัตราเพิ่มขึ้น MAFF มีแผนงานที่จะส่งเสริมการส่งออกสินค้าเกษตรไปยังประเทศต่างๆ เช่น จีน สหภาพยุโรป สหรัฐฯ แคนาดา สิงคโปร์ ใต้หวัน และฮ่องกง ทั้งในรูปแบบของการส่งเสริมการบริโภคอาหารญี่ปุ่นในต่างประเทศผ่านภัตตาคารอาหารญี่ปุ่น และการส่งสินค้าเกษตรไป

ขายโดยตรง

การรักษาที่ดินทำการเกษตร สิ่งแวดล้อม การปกป้องและดูแลเกษตรกรด้วยการอุดหนุน ตลอดจนความพยายามของญี่ปุ่นในการผลักดันให้ภาคเกษตรสามารถผลิตเพื่อการส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศ เป็นความพยายามที่จะรักษาอุปทานทางอาหารของประเทศ ด้วยการเพิ่มปริมาณการผลิตอาหารภายในประเทศ ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดที่ญี่ปุ่นกำลังเผชิญอยู่ อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นก็ตระหนักดีว่าแผนงานดังกล่าวไม่อาจสำเร็จได้ในระยะเวลาอันสั้น ญี่ปุ่นกำหนดระยะเวลาของแผนงานต่างๆ เป็นเวลาห้าปีถึงสิบปีเป็นอย่างน้อย และในบางประเด็น เช่น การเพิ่มอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารนั้นเจ้าหน้าที่ MAFF ได้กล่าวว่า การเพิ่มอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารให้มากกว่า 40% เป็นเรื่องที่ยากที่จะปฏิบัติได้จริงดังนั้น²⁴ การนำเข้าอาหารจากต่างประเทศจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และเป็นประเด็นสำคัญในการประกันอุปทานทางอาหารของญี่ปุ่น

นโยบายอิสระกว้างประเทศ

เนื่องจากญี่ปุ่นพึ่งพิงการนำเข้าอาหารจากต่างประเทศมาก ดังนั้น การประกันอุปทานทางอาหารของญี่ปุ่น จึงหมายถึงรวมถึงการประกันการนำเข้าอาหารจากต่างประเทศด้วย ญี่ปุ่นต้องการประกันการนำเข้าอาหารตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทางด้วยการเข้าถึงแหล่งผลิตอาหาร กล่าวคือ ญี่ปุ่นมีความพยายามที่จะเข้าไปพัฒนา/รักษาทรัพยากร ตลอดจนโครงสร้างพื้นฐานในประเทศกำลังพัฒนาที่เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตอาหาร นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังแสวงหาความร่วมมือระหว่างประเทศต่างๆ ในการผลิตอาหารร่วมกันอีกด้วย²⁵

²³ ศิริพร วัชชวัลคุ, โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นและผลกระทบต่อประเทศไทย: กรณีศึกษาแรงกดดันของการเปิดเสรีทางการค้าต่อภาคเกษตรของญี่ปุ่นและการปรับตัวเชิงนโยบาย, รายงานฉบับสมบูรณ์เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2006, หน้า 34.

²⁴ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเจ้าหน้าที่ของ PRIMAFF สังกัดกระทรวง MAFF ปี 2007

²⁵ Ibid

ในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรในการผลิตอาหารในประเทศกำลังพัฒนา ญี่ปุ่นพยายามทำด้วยการให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (ODA) แก่ประเทศกำลังพัฒนาเหล่านั้นภายใต้โครงการความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) ที่ญี่ปุ่นประกาศไว้ว่าจะสนับสนุนการสร้างความปลอดภัยทางอาหารของโลก โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนาที่มีความยากจนและประชาชนไม่มีและไม่สามารถเข้าถึงอาหารได้ โดยผ่านองค์กรระหว่างประเทศ เช่น FAO หรือ UNDP เป็นต้น การให้ความช่วยเหลือดังกล่าวของญี่ปุ่นแก่ประเทศต่างๆ นอกจากจะเป็นการสร้างความปลอดภัยทางอาหารให้แก่ประเทศนั้นๆ แล้วก็ยังมีถือเป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้แก่ญี่ปุ่นด้วย

นอกจากโครงการความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาแล้ว ญี่ปุ่นยังสนับสนุนความร่วมมือเชิงธุรกิจระหว่างประเทศด้วยการส่งเสริมให้บริษัทที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมอาหารของญี่ปุ่นไปลงทุนในต่างประเทศ โดยเฉพาะในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในปี ค.ศ. 2006 MAFF ได้มีแผนงานที่เรียกว่า “East Asia Food Industry Community Plan”²⁶ ที่มีแนวคิดประสานประโยชน์ร่วมกันของญี่ปุ่นและประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเรื่องอุตสาหกรรมอาหาร เนื่องจากญี่ปุ่นเห็นว่าเงื่อนไขและความจำเป็นของทั้งสองฝ่ายมีความสอดคล้องและสามารถเติมเต็มซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี โดยญี่ปุ่นมีความขาดแคลนแรงงานและที่ดินในการผลิต ในขณะที่ประเทศในภูมิภาคนี้ขาดแคลนเทคโนโลยีและทุน อีกทั้งประเทศเหล่านี้ยังมีวัฒนธรรมด้านอาหารที่ไม่แตกต่างกันมากนักจึงน่าจะสามารถร่วมงานกันได้ดี จากเหตุผลดังกล่าว ญี่ปุ่นจึงสนับสนุนให้ภาคเอกชนไปลงทุนด้านอุตสาหกรรมอาหารในต่างประเทศโดยยังคงฐานการผลิตในประเทศไว้

ด้วย นอกจากนั้น ญี่ปุ่นต้องการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาคอุตสาหกรรม วิชาการและในระดับผู้นำรัฐบาลเพื่อสร้างความเจริญรุ่งเรืองร่วมกันในภาคเกษตรและอุตสาหกรรมอาหาร²⁷

นอกจากนโยบายด้านความมั่นคงทางอาหารแล้ว ญี่ปุ่นคำนึงถึงความปลอดภัยทางอาหารเป็นประเด็นสำคัญด้วยเมื่อจะมีการนำเข้าอาหารจากต่างประเทศมากขึ้นและหลากหลายขึ้น เนื่องจากประเด็นนี้เป็นประเด็นที่ผู้บริโภคชาวญี่ปุ่นให้ความสำคัญและญี่ปุ่นเคยมีประสบการณ์ของความเสียหายที่เกิดขึ้นจากอาหารที่ไม่ปลอดภัยมาก่อน ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงต้องการตรวจสอบทั้งระบบห่วงโซ่อุปทานเพื่อประกันความมั่นใจว่าจะสามารถนำเข้าอาหารที่มีมาตรฐานความปลอดภัยสูง ในปี ค.ศ. 2005 ญี่ปุ่นประกาศใช้ Standard Operating Procedure on Risk Management for Food Safety ที่เป็นการใช้การจัดการความเสี่ยงของการปนเปื้อนในอาหาร ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถตรวจสอบและยืนยันผลอย่างเป็นรูปธรรมได้ ความเข้มงวดในเรื่องการตรวจสอบของญี่ปุ่นนี้เริ่มต้นตั้งแต่ผู้ผลิตในขั้นตอนการผลิตวัตถุดิบ การปรุงและการขนส่งจนถึงมือผู้บริโภค ระบบที่ญี่ปุ่นนำมาใช้ได้แก่ระบบตรวจสอบย้อนกลับ (traceability) และการปรับปรุงกฎระเบียบเรื่องป้ายและฉลากบรรจุภัณฑ์ เป็นต้น²⁸

ใน The Basic Law on Food, Agriculture, and Rural Areas 1999 ได้กล่าวถึงความร่วมมือกับต่างประเทศในด้านเกษตร ซึ่งรวมถึงการสนับสนุนการไปลงทุนภาคเกษตรในต่างประเทศเพื่อเพิ่มปริมาณอาหารและประกันการเข้าถึงแหล่งผลิตอาหารด้วย โดยที่รูปแบบหนึ่งของการลงทุนภาคเกษตรในต่างประเทศก็คือ การทำเกษตรแบบมีสัญญา²⁹

²⁶ MAFF, Annual Report on Food, Agriculture and Rural Areas in Japan FY2006. P. 27.

²⁷ Ibid

²⁸ Ibid

²⁹ ดูเพิ่มเติม ศิริพร วัชชวัลลุ. การเกษตรแบบมีสัญญา ความยากจน และความมั่นคงทางอาหาร. วารสาร JWP Vol.2 No.2 เม.ย.- มิ.ย. 2551 หน้า 10-15.

การกำกับการเกษตรแบบมีสัญญา ของบริษัทยุโรปในไทยและใน เวียดนาม

ภาพรวมของไทย

รูปแบบของการทำสัญญาระหว่างบริษัทและเกษตรกรมักจะอยู่ในประเภทของสัญญา 3 ลักษณะ ในขณะเดียวกันรูปแบบทางธุรกิจระหว่างบริษัทกับบริษัทก็มียังน้อย 3 รูปแบบด้วยกันคือ หนึ่ง บริษัทการค้าของญี่ปุ่นหรือบริษัทการค้าของไทยทำสัญญากับตัวแทนในไทยเพื่อส่งออกสินค้าเกษตรไปยังญี่ปุ่น และบริษัทไทยก็จะไปทำสัญญากับเกษตรกรอีกต่อหนึ่ง สอง บริษัทญี่ปุ่นเข้ามาลงทุนกับบริษัทไทย หรือลงทุนด้วยตนเองแล้วทำสัญญากับเกษตรกร และสาม คือการที่สหกรณ์ญี่ปุ่นทำการติดต่อ ทำสัญญากับสหกรณ์ไทยโดยตรง ซึ่งมีจำนวนน้อยมาก ข้อมูลในปัจจุบันนี้มีเพียงแห่งเดียวคือ สหกรณ์การเกษตรบ้านลาดและสหกรณ์ทำยางที่ปลูกกล้วยหอมส่งออกไปยังสหกรณ์ผู้บริโภคที่ญี่ปุ่น

รูปแบบของสัญญามักเป็นการตกลงกันระหว่างบริษัทและเกษตรกรเอง โดยภาครัฐมีบทบาทในกระบวนการทำสัญญาไม่มากนัก ซึ่งต่อประเด็นนี้สามารถพิจารณาได้สองประการ คือ **ประการแรก** เนื่องจากรัฐบาลไทยแสดงเจตจำนงที่จะเลือกดำเนินนโยบายตามหลักการเปิดเสรีทางการค้า ดังนั้น ในการดำเนินธุรกิจของภาคเอกชน รัฐจึงควรหลีกเลี่ยงที่จะแสดงบทบาทชี้นำหรือลดบทบาทของภาครัฐให้มากที่สุด แต่ในบางกรณีการที่รัฐไม่เข้าไปแทรกแซงภาคเอกชนเลย ก็อาจเกิดปัญหาบางประการระหว่างบริษัทและเกษตรกรขึ้นได้โดยทั้งสองฝ่ายไม่สามารถตกลงกันได้ ซึ่งมีผลทำให้ธุรกิจนี้ต้องล้มเลิกไปในที่สุด และเกษตรกรเป็นผู้เสียประโยชน์ เช่น ความขัดแย้งระหว่างบริษัทสยามอโรนีและสหกรณ์ข้าวญี่ปุ่นที่

สุโขทัย³⁰ ในขณะเดียวกัน **ประการที่สอง** มีภาคเอกชนจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะบริษัทผู้ส่งออกไม่ต้องการให้ภาครัฐเข้ามาแทรกแซงกระบวนการทำงานของภาคเอกชนในเรื่องนี้ สิ่งที่ภาคเอกชนต้องการมีเพียงการเสนอให้ภาครัฐเข้ามามีส่วนในระดับนโยบายเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้องการให้ภาครัฐมีนโยบายที่ชัดเจนและต้องการให้ภาครัฐอำนวยความสะดวก ด้วยการแก้ไข/ปรับปรุงกฎหมายและกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคทางการค้าและการทำธุรกิจนี้มากกว่า

จากความเห็นของเกษตรกรและเจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมการเกษตรกล่าวว่าภาครัฐไทยมีส่วนสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรมน้อยเกินไปในเรื่องนี้ ซึ่งมีผลต่อการแก้ไขปัญหาก็อาจเกิดขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม ข้าราชการไทยในระดับปฏิบัติงาน มีความพร้อมที่จะให้ความร่วมมือกับผู้ประกอบการ³¹ กล่าวคือ แม้ว่าภาครัฐจะยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนก็ตาม แต่ในระดับปฏิบัติงานแล้ว มีความพยายามให้ความร่วมมือและประสานงานกับภาคเอกชนเป็นอย่างดี สังเกตได้จากการสนับสนุนในเรื่องการประชาสัมพันธ์และการให้ความรู้แก่เกษตรกรในเรื่องการเกษตรแบบมีสัญญาเมื่อภาคเอกชนต้องการส่งเสริมการทำเกษตรแบบมีสัญญาในพื้นที่

ในส่วนของเกษตรกรมีความพึงพอใจการทำเกษตรแบบมีสัญญาในเรื่องของการประกันรายได้ที่แน่นอนและสินค้าเกษตรในระบบการเกษตรแบบมีสัญญามักจะมีราคาสูงกว่าสินค้าเกษตรอื่นและสินค้าประเภทเดียวกันในตลาดในประเทศมาก และเชื่อว่าหากโครงสร้างของการทำเกษตรแบบมีสัญญา มีการตกลงกันไว้อย่างมีประสิทธิภาพจะช่วยลดปัญหาด้านคุณภาพของเมล็ดพันธุ์และการวางแผนการผลิตของเกษตรกรไปได้มาก เหตุผลเดียวที่เกษตรกรรู้สึกว่าการทำเกษตรแบบมีสัญญาเป็นปัญหา คือ การ

³⁰ สัมภาษณ์เกษตรกรผู้รับทำการเกษตรแบบมีสัญญา และเจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมการเกษตรฯ จังหวัดสุโขทัย

³¹ เพิ่งอ้าง

ควบคุมคุณภาพที่เข้มงวดของบริษัทญี่ปุ่น ในขณะที่ไม่มีเกษตรกรรายใดมีความกังวลใจ ในประเด็นเรื่องบริษัทข้ามชาติมาทำธุรกิจในไทย หรือการที่เกษตรกรในระบบการเกษตรแบบมีสัญญา จะถูกมองเป็นเหมือนลูกจ้างบริษัท トラบไคที่ยังมีการประกันรายได้ที่³²

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการทำการเกษตรแบบมีสัญญา หรือเกษตรกรที่ล้มเหลวในการทำการเกษตรแบบมีสัญญาต่างต้องการให้ภาครัฐเข้ามามีบทบาทสนับสนุนการทำการเกษตรแบบมีสัญญาที่เป็นอยู่ อย่างน้อยที่สุดในประเด็นเรื่องการให้ข้อมูลความรู้ และประเด็นทางกฎหมายต่าง ๆ³³

บทบาทของรัฐ

รัฐไทยมองการเกษตรแบบมีสัญญาในฐานะเป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้และลดปัญหาความยากจน ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายต่างประเทศเครื่องมือหนึ่ง หน่วยงานของรัฐไทยที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรแบบมีสัญญาได้แก่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงการคลัง คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน และสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น หน่วยงานต่าง ๆ ดังข้างต้นได้กล่าวถึงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรแบบมีสัญญาทั้งในระดับประเทศ และในระดับระหว่างประเทศ สำหรับในระดับประเทศนั้น มีการกล่าวถึงการสนับสนุนธุรกิจเกษตร และการเกษตรแบบมีสัญญาในแผนพัฒนา

เศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4, 5, 6, 7³⁴ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรได้สนับสนุนการจัดตั้งนิคมเศรษฐกิจพอเพียง โดยจะใช้การเกษตรแบบมีสัญญาเป็นเครื่องมือหนึ่งในการลดปัญหาความยากจนของเกษตรกร ในระดับระหว่างประเทศ รัฐไทยใช้การเกษตรแบบมีสัญญาเป็นส่วนหนึ่งของโครงการความร่วมมือในระดับภูมิภาคคือ ACMECS³⁵ โดยสนับสนุนให้มีการไปลงทุนทำเกษตรแบบมีสัญญาในประเทศเพื่อนบ้าน ในขณะเดียวกัน การเกษตรแบบมีสัญญาก็เป็นส่วนหนึ่งของข้อเสนอข้อตกลงเปิดเขตการค้าเสรีระหว่างไทยและญี่ปุ่นของรัฐไทยด้วย³⁶

รัฐไทยมีนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรแบบมีสัญญาแต่ นโยบายของรัฐที่นำมาปฏิบัติ มักจะล่าช้ากว่าการดำเนินการของเอกชน³⁷ อีกทั้งนโยบายและแผนงานที่นำไปปฏิบัติในบางครั้งอาจจะไม่สอดคล้องกับเป้าหมาย เป็นต้นว่า รัฐใช้วิธีการเดียวกัน คือ ส่งเสริมให้บริษัทและเกษตรกรทำการเกษตรแบบมีสัญญา ขยายการให้สินเชื่อเกษตรกรอบรมและให้คำปรึกษาเรื่องการทำเกษตรแบบมีสัญญา สำหรับทั้งเป้าหมายเพื่อการส่งออกและเพื่อลดปัญหาความยากจน และจากการดำเนินการดังกล่าวของหน่วยงานของรัฐ จะเห็นได้ว่า รัฐมักจะแสดงบทบาททางการตลาด โดยให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการทำเกษตรแบบมีสัญญามากกว่าบทบาทของรัฐที่ต้องกำกับ/อำนวยความสะดวก (regulate/facilitate) แก่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด ประเด็นนี้เป็นคำถามต่อรัฐไทยคือ บทบาท

³² สัมภาษณ์เกษตรกรผู้รับทำการเกษตรแบบมีสัญญาในจังหวัดสุโขทัย

³³ สัมภาษณ์เกษตรกรผู้รับทำการเกษตรแบบมีสัญญาในจังหวัดสุโขทัย และเจ้าหน้าที่บริษัททานิยามาสยาม จังหวัดนครปฐม

³⁴ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 หน้า 332-348.

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 หน้า 319-330

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 หน้า 210-214.

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 หน้า 40-42.

³⁵ มติคณะรัฐมนตรี 18 พฤศจิกายน 2003

³⁶ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, ความตกลงหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจไทย-ญี่ปุ่น, http://www.oae.go.th/mis/Forecast/journal/fta_jp.htm

³⁷ Singh, Sukhpal. 2005. "Role of the State in Contract Farming in Thailand: Experience and Lessons", ASEAN Economic Bulletin, 22(2).

ของรัฐได้ตอบสนองต่อความคาดหวังของผู้ที่เกี่ยวข้องหรือไม่/อย่างไร เกษตรกรไทยมีความคาดหวังที่จะให้รัฐเข้ามาช่วยสนับสนุนในเรื่องปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือที่ดิน เกษตรกรจำนวนมากขาดแคลนที่ดิน หรือยังไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำให้ไม่สามารถทำการเกษตรได้ ในขณะเดียวกัน เกษตรกรที่ทำสัญญากับบริษัท ก็ต้องการให้ภาครัฐเข้ามาดูแลในเรื่องรายละเอียดของสัญญา ตลอดจนเข้ามามีส่วนในการแก้ไขข้อพิพาทระหว่างเกษตรกรและบริษัท ในขณะเดียวกัน บริษัทไม่มีความต้องการให้ภาครัฐเข้ามาแทรกแซงการทำงานของบริษัท แต่บริษัทเรียกร้องให้ภาครัฐเข้ามาอำนวยความสะดวกในการดำเนินธุรกิจ อย่างไรก็ตาม ความคาดหวังของเกษตรกรและของภาคเอกชนที่มีต่อรัฐไทยอาจจะไม่ใช่ประเด็นสำคัญมากเท่ากับ ประเด็นที่ว่าโดยหลักการแล้วรัฐควรทำหน้าที่อย่างไร

บทบาทของภาคเอกชน

การเกษตรแบบมีสัญญาของบริษัทญี่ปุ่นในไทยเกิดจากการริเริ่มของภาคเอกชนก่อนการดำเนินการสนับสนุนจากรัฐ เนื่องจากภาคเอกชนมองเห็นโอกาสทางธุรกิจ โดยเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง ภาคเอกชนญี่ปุ่นและภาคเอกชนไทย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าภาคเอกชนทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายญี่ปุ่นจะเป็นผู้ริเริ่มการทำเกษตรแบบมีสัญญาก่อนการสนับสนุนของรัฐ สำหรับภาคเอกชนของไทยมักจะทำงานร่วมกับรัฐในการส่งเสริม และเผยแพร่การทำเกษตรแบบมีสัญญาไปสู่เกษตรกร เนื่องจากภาครัฐมีช่องทางและเครือข่ายที่พร้อมจะดำเนินการในด้านนี้อยู่แล้ว ในขณะที่ภาคเอกชนญี่ปุ่นดำเนินการทำการเกษตรแบบมีสัญญาในต่างประเทศโดยไม่ได้อาศัยช่องทางและเครือข่ายของรัฐมากนัก

การทำเกษตรแบบมีสัญญาของภาคเอกชนไทยมักมีเป้าหมายเพื่อการส่งออกและเข้าสู่ตลาดญี่ปุ่น ในขณะที่ภาคเอกชนญี่ปุ่นทำการเกษตรแบบมีสัญญาในไทยและในเวียดนามเพื่อนำ

เข้ากลับมายังญี่ปุ่น และส่งออกไปยังประเทศที่สาม เนื่องจากการเกษตรแบบมีสัญญาจะช่วยประกันอุปทานด้านวัตถุดิบ จากการศึกษาพบว่าบริษัทไทยที่ทำเกษตรแบบมีสัญญาร่วมกับบริษัทญี่ปุ่นจะได้รับคำแนะนำในเรื่อง กฎระเบียบและมาตรการที่จำเป็นในการตรวจสอบเพื่อเข้าสู่ตลาดญี่ปุ่น ดังนั้นประโยชน์อีกอย่างหนึ่ง สำหรับบริษัทในการร่วมทุนหรือดำเนินการร่วมกับญี่ปุ่นคือการได้ช่องทางในการจัดจำหน่ายด้วย สำหรับบริษัทญี่ปุ่นที่ร่วมทุนกับบริษัทท้องถิ่นก็จะได้ประโยชน์จากการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่จำเป็น

แม้ว่าบริษัทโดยทั่วไปมีความพร้อมและความสามารถที่จะปฏิบัติตามมาตรฐานของญี่ปุ่นก็ตาม แต่การควบคุมคุณภาพที่เข้มงวด ระบบ/วิธีการตรวจสอบและบทลงโทษยังคงเป็นปัญหาและอุปสรรค ที่สำคัญของบริษัทในการเข้าสู่ตลาดญี่ปุ่นเป็นต้นว่า ระบบการลงโทษเมื่อตรวจพบสารปนเปื้อนแบบเหมารวม ซึ่งเป็นระบบลงโทษทุกบริษัทในประเทศเดียวกัน เมื่อพบผู้กระทำผิดรายใดรายหนึ่ง จากประเทศนั้น ๆ ทำให้ผู้ผลิตส่วนใหญ่ที่ไม่สามารถผลิตได้ตามมาตรฐานต้องได้รับความเสียหายไปด้วย

การบริหารจัดการที่ดีของบริษัทเป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้ระบบการเกษตรแบบมีสัญญาประสบความสำเร็จ ไม่ว่าภาครัฐจะเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนหรือไม่ก็ตาม ซึ่งความสำเร็จของบริษัทจะส่งผลต่อการสร้างงานสร้างรายได้ของเกษตรกรด้วย ในแง่นี้ถือว่าภาคเอกชนเป็นปัจจัยสำคัญในการกำเนิดและอยู่รอดของระบบการเกษตรแบบมีสัญญา อีกทั้งภาคเอกชนยังมีความรวดเร็วในการตอบสนองต่อสถานการณ์รอบตัวเพื่อความอยู่รอดของบริษัท

บทบาทของเกษตรกร

เกษตรกรไทยมีความคุ้นเคยกับการทำเกษตรแบบมีสัญญาในระดับหนึ่ง เนื่องจากมีการนำระบบเกษตรดังกล่าวมาใช้ในเมืองไทยก่อนหน้าที่จะ

มีการทำโดยบริษัทญี่ปุ่น เกษตรกรส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในระบบเกษตรแบบมีสัญญา เนื่องจากสามารถช่วยลดปัญหาสำคัญในการทำเกษตร คือ การขาดแคลนปัจจัยการผลิต และความผันผวนของระดับราคาและตลาดได้ในระดับหนึ่ง ในขณะที่เกษตรกรบางส่วนไม่สนใจที่จะทำเกษตรในระบบนี้ เพราะคิดว่าเป็นระบบที่เข้มงวดมากเกินไปจนเกินไป อย่างเป็น อย่างไรก็ตาม เกษตรกรจำนวนหนึ่งก็พร้อมที่จะเข้าสู่ระบบหากได้รับผลตอบแทนที่คุ้มค่า

ความสำเร็จของการทำเกษตรแบบมีสัญญานอกจะขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของบริษัทแล้ว ยังขึ้นอยู่กับความสามารถในการเจรจาต่อรองระหว่างเกษตรกรและบริษัท เพื่อให้ได้วิธีการทำงานร่วมกันที่เป็นธรรม ได้ผลประโยชน์ที่คุ้มค่ากับต้นทุนต่างๆ ที่เกษตรกรต้องลงทุน จากกรณีศึกษาพบว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรแบบมีสัญญา มักเป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีความสามารถในการเจรจาต่อรอง หรืออย่างน้อยมีการเจรจาต่อรองกับบริษัท เพื่อหาข้อสรุปอันเป็นที่พอใจร่วมกันของทั้งสองฝ่ายได้ในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ยังพบว่า กระบวนการทำการเกษตรแบบมีสัญญาอาจเป็นแนวทางหนึ่งในการช่วยสร้างความเข้มแข็งในชุมชน ด้วยการสนับสนุนการรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อให้มีความเข้มแข็งสามารถบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าด้วยตนเองได้

แม้ว่าการเกษตรแบบมีสัญญาจะลดปัญหาของเกษตรกรในเรื่องปัจจัยการผลิต ราคาและตลาดได้ในระดับหนึ่ง แต่บริษัทยังไม่สามารถจัดหาปัจจัยการผลิตพื้นฐานที่สำคัญคือ ที่ดินและน้ำให้แก่เกษตรกรได้ นอกจากนี้ บริษัทมักจะมีช่องทางในการได้รับข้อมูลข่าวสารมากกว่าเกษตรกร ทำให้เกษตรกรจึงมักอยู่ในลักษณะเสียเปรียบบริษัทและต้องการให้ภาครัฐเข้ามาดูแลในฐานะคนกลาง

ภาพรวมของเวียดนาม

การเกษตรแบบมีสัญญาในเวียดนามนั้น

ส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าข้าว ชา กาแฟ ดอกไม้ โดยมีตลาดอยู่ที่ ญี่ปุ่น สหรัฐฯ และสหภาพยุโรป เป็นต้น การเข้ามาลงทุนในเวียดนามของบริษัทญี่ปุ่น เริ่มในต้นทศวรรษที่ 1990 โดยบริษัทที่สนใจมาลงทุนที่นี่ ทำการศึกษาหาข้อมูลที่เป็นต่อการตัดสินใจ ในการลงทุนด้วยตนเองโดยไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลญี่ปุ่น โดยมีสาเหตุหลักที่ทำให้ต้องขยายการลงทุนไปต่างประเทศคือเพื่อลดต้นทุนการผลิตและเพื่อประกันอุปทานที่สม่ำเสมอมากขึ้น การเลือกมาลงทุนที่เวียดนามเนื่องจากที่นี่มีวัตถุดิบตามที่ต้องการ ค่าแรงงานถูกกว่าโดยเปรียบเทียบ และมักจะทำการซื้อขายกันมาก่อน อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐบาลญี่ปุ่นจะไม่ได้ให้การสนับสนุน แต่บริษัทที่มาลงทุนจะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเวียดนามมาก ทั้งในเรื่องการแนะนำบริษัทท้องถิ่นที่จะเข้ามาร่วมทุนและการให้สิทธิพิเศษทางภาษี เป็นต้น³⁸

รูปแบบของการลงทุนในภาคเกษตรของบริษัทญี่ปุ่นในเวียดนามมีทั้งแบบร่วมทุนกับบริษัทเอกชนของเวียดนาม หรือ รัฐบาลเวียดนาม หรือ ลงทุนเองทั้งหมด ขึ้นอยู่กับความจำเป็นและความเหมาะสมทางด้านธุรกิจ แต่สำหรับรัฐบาลเวียดนามแล้ว มีความต้องการที่จะให้บริษัทต่างชาติเข้ามาลงทุนเต็ม 100% เพราะต้องการเงินลงทุนจากต่างประเทศ ในขณะที่บริษัทของเวียดนามเองก็มีข้อจำกัดที่จะร่วมลงทุน กับบริษัทต่างชาติ เนื่องจากขาดแคลนเงินทุน เทคโนโลยี และบุคลากรทำให้ไม่สามารถเป็นหุ้นส่วน กับบริษัทต่างชาติได้ เพราะฉะนั้น แม้จะมีบริษัทในลักษณะร่วมทุนแต่ก็มักจะเป็นการร่วมลงทุน ที่มีมูลค่าไม่สูงมากนักและทุนที่นำมาลงร่วมกันนั้นมักจะเป็นที่ดินเป็นหลัก และในหลายกรณี บริษัทที่ร่วมลงทุนกับบริษัทต่างชาติมักจะเป็นบริษัทที่รัฐเป็นเจ้าของ (State Own Enterprise: SOE) ด้วย

ปัญหาหลักๆ ที่พบคือ **ประการแรก** ปัญหาแรงงาน กล่าวคือการขาดแคลนบุคลากรมีทักษะ และความชำนาญเฉพาะด้าน และราคาการ

³⁸ สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลกลาง และรัฐบาลท้องถิ่นของเวียดนาม

จ้างงานที่สูงขึ้นเรื่อยๆ **ประการที่สอง** ปัญหาการส่งวัตถุดิบไม่ทันตามกำหนด ในขณะที่ประเด็นเรื่องกฎระเบียบที่เปลี่ยนแปลงบ่อยนั้น ไม่ค่อยเป็นปัญหามากนัก เพราะบริษัทมีความสามารถในการปรับตัวอยู่แล้ว และคิดว่ากฎระเบียบที่เปลี่ยนแปลงบ่อยนั้นเป็นผลมาจากความพยายามปรับตัวของรัฐบาลเวียดนาม นอกจากนี้ยังไม่ค่อยมีปัญหาในเรื่องสัมพันธภาพกับคนท้องถิ่น เนื่องจากคนเวียดนามเปิดกว้างรับการลงทุนและเป็นมิตรกับบริษัทต่างชาติ เพราะเห็นว่าได้รายได้ที่ดีกว่าอย่างไรก็ตาม ทางบริษัทเองก็ได้ตระหนักและระมัดระวังในประเด็นนี้อยู่แล้ว³⁹

ลูกค้าของบริษัทญี่ปุ่นในเวียดนามทั้งหมดจะเป็นลูกค้าในต่างประเทศ และไม่ได้ให้ความสนใจกับตลาดภายในประเทศ โดยสินค้าที่ผลิตได้มักจะส่งกลับไปญี่ปุ่น ทั้งในรูปแบบของผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปแล้ว หรือในรูปแบบของผลิตภัณฑ์กึ่งสำเร็จรูป ที่ต้องนำไปผลิตขั้นตอนสุดท้ายในญี่ปุ่น และยังมีการผลิตเพื่อการส่งออกไปยังประเทศที่ 3 หากยังมีกำลังในการผลิตเหลือ⁴⁰

ในกรณีของการทำการเกษตรแบบมีสัญญาและต้องมีการทำสัญญากับเกษตรกรนั้น มีการทำสัญญา 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่หนึ่ง บริษัททำสัญญากับบริษัท/นายหน้า และบริษัท/นายหน้านั้นไปรับซื้อสินค้าเกษตรจากเกษตรกรมาขายบริษัทอีกทอดหนึ่ง และรูปแบบที่สอง บริษัทจะทำสัญญากับเกษตรกรโดยตรง ในหนึ่งบริษัทอาจจะใช้รูปแบบสัญญาแบบใดแบบหนึ่ง หรืออาจจะใช้ทั้งสองรูปแบบผสมกันไปก็ได้ แต่แนวโน้มของการทำสัญญาจะอยู่ที่การจำกัดสัญญากับบริษัทให้น้อยลงเพื่อลดต้นทุนของการจัดการและการควบคุมการทำสัญญาระหว่างบริษัทและเกษตรกรนี้ จะเป็นการแลกเปลี่ยนปัจจัยการผลิตระหว่างกัน กล่าวคือ

บริษัทให้ทุน/เทคโนโลยี/การจัดการเกษตรกรให้ที่ดินและแรงงาน โดยบริษัทจะทำการตลาดให้ โดยยินดีรับซื้อสินค้าคืนจากเกษตรกร แต่ก็ขึ้นอยู่กับราคาตลาดและคุณภาพของสินค้าด้วย ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรพยายามผลิตสินค้าให้ได้ตามมาตรฐานที่บริษัทต้องการ แต่ก็มีหลายกรณีที่เกษตรกรไม่ทำตามสัญญาโดยนำสินค้าไปขายให้กับผู้ที่ให้ราคาดีกว่า⁴¹

ในเรื่องของการถ่ายทอดเทคโนโลยีนั้นไม่ใคร่จะมีมากนัก เนื่องจากการลงทุนในภาคเกษตรของบริษัทญี่ปุ่นที่เข้ามานั้นยังเป็นการลงทุนในกิจการที่ไม่ได้ใช้เทคโนโลยีสูงมากนัก สิ่งที่มีการถ่ายทอดมากที่สุดจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการบริหารจัดการโรงงาน ซึ่งบริษัทญี่ปุ่นจำเป็นต้องถ่ายทอดให้คนท้องถิ่นเพื่อประสิทธิภาพในการทำงาน สำหรับคนท้องถิ่นแล้วก็ยังไม่ได้มีความต้องการในเรื่องของการถ่ายทอดเทคโนโลยี อีกทั้งยังไม่ได้มีความคิดเรื่องความเป็นเจ้าของกิจการ หรือความรู้สึกเรื่องการตกเป็นเพียงแรงงานของบริษัทญี่ปุ่นมากนัก เนื่องจากขณะนี้ ฝ่ายเวียดนามให้ความสำคัญกับการจ้างงานและการเพิ่มรายได้เป็นหลัก⁴²

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทกับรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่นของเวียดนามนั้นจัดอยู่ในระดับดี บริษัทที่มาลงทุนมั่นใจและพอใจในบทบาทของรัฐบาลทั้งสองระดับ รัฐบาลกลางเวียดนามให้การสนับสนุนทางด้านนโยบายหลักที่จะเปิดกว้างรับการลงทุนจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการอนุญาตให้นำผลกำไรกลับประเทศมาได้ และการที่รัฐบาลมีเสถียรภาพทำให้ผู้ลงทุนมีความเชื่อมั่นในการลงทุนเพิ่มมากขึ้น ในขณะเดียวกัน รัฐบาลท้องถิ่นก็มีบทบาทสูงในการให้ความร่วมมือกับบริษัทที่มาลงทุนทางด้านการ

³⁹ สัมภาษณ์บริษัทต่างชาติที่เข้าไปลงทุนทำธุรกิจเวียดนาม

⁴⁰ สัมภาษณ์บริษัทญี่ปุ่นที่เข้าไปลงทุนทำการเกษตรแบบมีสัญญาในเวียดนาม

⁴¹ อ้างแล้ว

⁴² สัมภาษณ์ผู้ประกอบการชาวเวียดนามที่ร่วมทุนกับบริษัทญี่ปุ่น ชาวเวียดนามที่ทำงานในบริษัทญี่ปุ่น และเจ้าหน้าที่รัฐบาลท้องถิ่นของเวียดนาม

อำนวยความสะดวก และช่วยแก้ปัญหาทั้งในเรื่องกฎระเบียบและปัญหาอื่นๆ เท่าที่ขอบเขตอำนาจและหน้าที่รับผิดชอบของรัฐบาลท้องถิ่นจะสามารถทำได้ เนื่องจากรัฐบาลท้องถิ่นคาดหวังว่า การลงทุนของบริษัทต่างชาตินั้น เป็นการให้การถ่ายทอดเทคโนโลยี การเพิ่มการจ้างงาน และก่อให้เกิดการพัฒนาสาธารณูปโภค อันเป็นผลให้ประชาชนในท้องถิ่นมีรายได้ และชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของรัฐบาลท้องถิ่นเช่นกัน ดังนั้น รัฐบาลท้องถิ่นสามารถทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความพึงพอใจได้ รัฐบาลท้องถิ่นก็จะยังคงให้การสนับสนุนบริษัทต่อไป

บทบาทของรัฐ

รัฐบาลเวียดนามมีความต้องการเปิดประเทศรับการลงทุนจากต่างประเทศ จึงปรับเปลี่ยนนโยบายสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการค้าเสรีมากขึ้น โดยมีนโยบาย Doi Moi⁴³ เป็นนโยบายที่แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจดังกล่าวของรัฐบาลเวียดนาม นอกจากนี้ รัฐบาลเวียดนามยังมีนโยบาย 80/2002 ที่เป็นนโยบายสนับสนุนการทำการเกษตรแบบมีสัญญาของรัฐบาลด้วยการปรับปรุงกฎหมาย/กฎระเบียบในเรื่องที่ดิน แรงงาน การให้เงินทุนสนับสนุน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมให้บริษัทต่าง ๆ สามารถทำการเกษตรแบบมีสัญญาให้มากที่สุด เวียดนามต้องการการลงทุนและการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากต่างประเทศมาก จึงสนับสนุนการทำเกษตรแบบมีสัญญา เนื่องจากประเทศยังมีทรัพยากรสมบูรณ์ แต่ขาดแคลนทุนและเทคโนโลยี

รัฐบาลกลางมีความพยายามในการอำนวยความสะดวกและสร้างความเชื่อมั่นให้แก่บริษัทต่างประเทศที่มาลงทุนในเวียดนาม ด้วยมาตรการทางการเงิน ที่ไม่จำกัดการนำผลกำไรกลับสู่ประเทศต้นทางของผู้ลงทุน และมาตรการทางภาษี

ด้วยการกำหนดระยะเวลาปลอด/ลดภาษีลง ตลอดจนจนการเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการต่างชาติสามารถเช่าที่ดินในระยะยาวได้

นอกจากรัฐบาลกลางแล้ว รัฐบาลท้องถิ่นก็สนับสนุนการลงทุนจากต่างประเทศเช่นเดียวกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างงานและสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งรัฐบาลท้องถิ่นก็จะได้ประโยชน์กลับคืนในรูปแบบของภาษีเช่นเดียวกัน รัฐบาลท้องถิ่นช่วยสนับสนุนการทำเกษตรแบบมีสัญญาของบริษัทด้วยการให้ความร่วมมือในการจัดหาแรงงานและอำนวยความสะดวกในเรื่องกฎระเบียบต่างๆ อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์บริษัทญี่ปุ่นในเวียดนาม ต่างมีความเห็นตรงกันว่า รัฐบาลท้องถิ่นจะยินดีสนับสนุนบริษัท รัฐบาลท้องถิ่นจะทำให้ประชาชนในท้องถิ่นที่มีความพึงพอใจในการทำงานกับบริษัทได้ บริษัทมักจะประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจการ หากไม่สามารถสร้างความพึงพอใจให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นได้ เนื่องจากรัฐบาลท้องถิ่นมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับประชาชนมาก

บทบาทของภาคเอกชน

ภาคเอกชนของเวียดนามยังขาดความแข็งแกร่งทั้งในด้านทุนและเทคโนโลยี ตลอดจนจนประสบการณ์ในการทำงาน ทำให้ไม่สามารถเป็นหุ้นส่วนทางธุรกิจกับบริษัทญี่ปุ่นได้ บริษัทญี่ปุ่นจึงมักจะต้องเข้าไปลงทุนผลิตเอง มากกว่าซื้อจากบริษัทท้องถิ่น หรือร่วมทุนกับบริษัทท้องถิ่น ในบางกรณีที่มีการร่วมทุนระหว่างบริษัทญี่ปุ่นและบริษัทเวียดนาม ก็มักจะเป็นการร่วมทุนด้วยเหตุผลด้านสิทธิประโยชน์ทางกฎหมาย เช่น การเช่าที่ดินมากกว่า

นอกจากบริษัทที่ร่วมทุนกับบริษัทญี่ปุ่นแล้ว ในเวียดนามก็มีบริษัทของรัฐบาลที่ทำการเกษตรแบบมีสัญญาเพื่อการส่งออก และประสบ

⁴³ นโยบายว่าด้วยการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจของประเทศเวียดนามโดยมีความพยายามลดต้นทุนและสนับสนุนการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำเนินธุรกิจ

ความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจในระดับหนึ่ง แต่บริษัทเหล่านี้มักจะไม่สามารถผลิตสินค้าที่ตอบสนองต่อเงื่อนไขและข้อเรียกร้องของญี่ปุ่นได้มากนัก ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงไม่ใช้ตลาดส่งออกสำคัญของบริษัทเหล่านี้

บทบาทของเกษตรกร

เกษตรกรเวียดนามที่ทำการเกษตรแบบมีสัญญามักจะครอบครองที่ดินจำนวนไม่มากนัก และเลือกที่จะทำการเกษตรแบบมีสัญญาเพราะต้องการประกันตลาดและประกันรายได้ เนื่องจากพืชที่ปลูกนอกระบบการเกษตรแบบมีสัญญาไม่สามารถให้ความมั่นคงในทั้งสองประการได้

เกษตรกรเวียดนามทำการผลิตเพื่อตอบสนองต่อแรงจูงใจด้านเศรษฐกิจสูง โดยพร้อมที่จะเปลี่ยนชนิดของพืชที่ปลูกหากได้ราคาดีกว่าในกรณีของจังหวัดอันยางที่เป็นแหล่งปลูกข้าวสำคัญของเวียดนาม เกษตรกรยินดีที่จะเปลี่ยนไปปลูกข้าวญี่ปุ่น แทนการปลูกข้าวพันธุ์ที่เคยปลูกในพื้นที่ แต่ในขณะนี้ยังไม่แสดงผลกระทบที่ชัดเจนจากการเปลี่ยนแปลงชนิดของพืชดังกล่าว เนื่องจากอัตราส่วนของการปลูกข้าวในระบบการเกษตรแบบมีสัญญายังมีปริมาณน้อยเมื่อเทียบกับพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมด

เกษตรกรที่ทำการเกษตรแบบมีสัญญากับบริษัทในเวียดนามที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ไม่ได้มีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง ขาดการเข้าถึงตลาดและข้อมูลข่าวสาร ทำให้มีทางเลือกน้อยและมีอำนาจต่อรองต่ำ นอกจากการทำเกษตรแบบมีสัญญากับบริษัทแล้ว ก็ไม่สามารถปลูกพืชชนิดอื่นที่ได้ราคาดีกว่าและมีตลาดพร้อมรับซื้อได้ ดังนั้น เกษตรกรจึงมักจะเลือกทำเกษตรแบบมีสัญญาหากมีโอกาสที่จะกระทำได้

ภาพรวมในการทำการเกษตรแบบมีสัญญาของญี่ปุ่น

บริษัทญี่ปุ่นเข้ามาลงทุนทำการเกษตร

แบบมีสัญญาในไทยและในเวียดนามในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน กล่าวคือเริ่มมีการเข้ามาทำการเกษตรแบบมีสัญญาในไทยนับแต่ทศวรรษที่ 1970 และเข้าไปลงทุนในเวียดนามในทศวรรษที่ 1990 การที่ญี่ปุ่นออกไปทำการเกษตรแบบมีสัญญาในต่างประเทศเกิดจากแรงผลักดันภายในประเทศอันเป็นผลมาจากการที่ภาคเกษตรเล็กลงและเงินเยนมีค่าสูง การออกไปผลิตในต่างประเทศจึงเป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนปัจจัยการผลิตในภาคเกษตรของญี่ปุ่น ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงเป็นการลดต้นทุนการผลิตจากการที่เงินเยนมีค่าสูงขึ้นด้วย การที่ญี่ปุ่นเข้ามาลงทุนในไทยก่อนในเวียดนามเนื่องจากในขณะนั้นประเทศไทยมีความพร้อมมากกว่า ทั้งในเรื่องของปัจจัยการผลิต บุคลากร และนโยบายรัฐที่พร้อมจะให้การสนับสนุนการผลิตเพื่อการส่งออก ในขณะที่เวียดนามเริ่มมีนโยบายสนับสนุนการลงทุนจากต่างประเทศเมื่อประกาศนโยบาย Doi Moi ในปี 1979 ซึ่งมีผลในการลดต้นทุนทางธุรกิจ เพิ่มมาตรฐานฝีมือแรงงาน และปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำเนินธุรกิจ เช่น การปรับปรุงระบบกฎหมาย เป็นต้น หลังจากการประกาศใช้นโยบายดังกล่าว ทำให้ญี่ปุ่นสนใจมาลงทุนในเวียดนาม เนื่องจากเวียดนามมีทรัพยากรที่สมบูรณ์และสภาพภูมิศาสตร์ใกล้เคียงกับญี่ปุ่น ซึ่งช่วยในเรื่องประสิทธิภาพการผลิตเพราะเป็นการลดต้นทุนการขนส่ง

บทบาทของภาครัฐ

นโยบายด้านเกษตรระหว่างประเทศของญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศ โดยเฉพาะความพยายามรวมกลุ่มชุมชนเกษตรระหว่างประเทศ ญี่ปุ่นเล็งเห็นถึงความสำคัญของการรักษาพื้นที่ทำการเกษตรและการพัฒนาประสิทธิภาพในการผลิตและขนส่งสินค้าเกษตร จึงมีนโยบายการให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา การแลกเปลี่ยนบุคลากร การฝึกอบรม การปรับโครงสร้างพื้นฐานให้เหมาะสมแก่การทำ

เกษตรกรรมในประเทศกำลังพัฒนา นอกจากนี้ ภูมิภาคยังส่งเสริมให้เกษตรกรชาวญี่ปุ่นสามารถส่งออกสินค้าเกษตรของตนเองได้ ด้วยการส่งเสริมการบริโภคอาหารญี่ปุ่นทั่วโลก สร้างแบบแผนการดำเนินธุรกิจส่งออกสินค้าเกษตร เพื่อเป็นแนวทางแก่เกษตรกรที่ต้องการประกอบธุรกิจส่งออกสินค้าเกษตร

จากนโยบายดังกล่าวจะเห็นได้ว่าไม่มีนโยบายใดของญี่ปุ่นสนับสนุนการไปทำการเกษตรแบบมีสัญญาในต่างประเทศเพื่อประกันความมั่นคงทางอาหารโดยตรง อย่างไรก็ตาม นโยบายปรับโครงสร้างพื้นฐานและความร่วมมือด้านเกษตรกรรมมีส่วนสนับสนุนการทำเกษตรแบบมีสัญญาของบริษัทญี่ปุ่นในประเทศกำลังพัฒนาในทางอ้อม ด้วยการช่วยพัฒนาปัจจัยการผลิตและบุคลากรให้มีความพร้อมที่จะรองรับการผลิตเพื่อส่งออกกลับไปยังญี่ปุ่นในอนาคต

หน่วยงานของภาครัฐที่มีส่วนสนับสนุนด้านธุรกิจโดยตรงคือ JETRO อาจเป็นหน่วยงานภาครัฐที่ทำหน้าที่สนับสนุนการทำเกษตรแบบมีสัญญาโดยตรงมากที่สุด กล่าวคือ JETRO ช่วยสนับสนุนด้านการจัดเตรียมข้อมูลที่จำเป็นและเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจของบริษัทในการลงทุนทำการเกษตรแบบมีสัญญาในต่างประเทศ เพราะฉะนั้น อาจจะสรุปได้ว่า ในประเด็นเรื่องการเกษตรแบบมีสัญญาที่รัฐบาลญี่ปุ่นไม่ได้แสดงท่าทีชี้แนะ

ธุรกิจ แต่จำกัดบทบาทของรัฐให้อยู่ในขอบเขตของการอำนวยความสะดวกมากกว่า

บทบาทของภาคเอกชน

การทำเกษตรแบบมีสัญญาของญี่ปุ่นเริ่มมีมากกว่าสามทศวรรษแล้ว โดยภาคเอกชนเห็นโอกาสในการดำเนินธุรกิจจากเงื่อนไขและความจำเป็นนานาประการของญี่ปุ่นเอง ภาคเอกชนทั้งหมดไม่ได้รู้สึกว่ารัฐบาลญี่ปุ่นมีส่วนในการสนับสนุน/ชี้แนะการไปลงทุนในต่างประเทศของตนเอง ในทางกลับกัน ภาคเอกชนกลับรู้สึกว่ารัฐเป็นอุปสรรคในการดำเนินธุรกิจ เนื่องจากรัฐมีมาตรการและกฎระเบียบที่เข้มงวดในการนำเข้าสินค้าเกษตรและอาหาร จนทำให้บริษัทมีต้นทุนในการดำเนินการเพิ่มมากขึ้น

ภาคเอกชนเลือกลงทุนในพื้นที่ที่คิดว่าเหมาะสมกับประเภทของสินค้าและสามารถให้ผลตอบแทนสูงสุด ภายใต้คุณภาพและมาตรฐาน ดังนั้น ในกรณีของเวียดนามที่มีค่าแรงงานต่ำกว่าไทย จึงเป็นแหล่งลงทุนของญี่ปุ่นสำหรับผลิตอาหารที่ไม่มีความซับซ้อนมาก ในขณะเดียวกัน ไทยก็เป็นแหล่งผลิตอาหารที่ต้องใช้ทักษะและการจัดการในระดับที่สูงขึ้นมากกว่าสินค้าที่ผลิตในเวียดนาม

จากข้อมูลทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์สามารถเขียนเป็นตารางสรุปรูปแบบของการทำเกษตรแบบมีสัญญาในประเทศไทยและเวียดนามได้ดังตารางทั้งสองข้างล่าง

ตารางรูปแบบการทำเกษตรแบบมีสัญญาในไทย

ผลิตภัณฑ์	ประเภทเกษตรกร	ประเภทบริษัท	ประเภทตัวกลาง	ตลาด	ประเภทสัญญา
ถั่วและญี่ปุ่น	กลุ่ม	ไทย	มี	ญี่ปุ่น	Resource provision
กระเจียบเขียว	กลุ่ม	ไทย	ไม่มี	ญี่ปุ่น	Management provision
หน่อไม้ฝรั่ง	กลุ่ม	ร่วมทุน/ไทย	ไม่มี	ญี่ปุ่น	Management provision
ข้าวญี่ปุ่น	กลุ่ม	ร่วมทุน	ไม่มี	ญี่ปุ่น	Resource provision
มะม่วง	กลุ่ม	ไทย	มี	ญี่ปุ่น/ยุโรป	Market provision
กล้วยหอมทอง	กลุ่ม	สหกรณ์	มี	ญี่ปุ่น	Market provision
ผักผลไม้	กลุ่ม	โครงการหลวง	มี	ในประเทศ	Resource provision

ตารางรูปแบบการทำเกษตรแบบมีสัญญาในเวียดนาม

ผลิตภัณฑ์	ประเภทเกษตรกร	ประเภทบริษัท	ประเภทตัวกลาง	ตลาด	ประเภทสัญญา
ข้าวญี่ปุ่น	บุคคล	ร่วมทุน	ไม่มี	ญี่ปุ่น	Resource provision
ผักผลไม้	บุคคล	ร่วมทุน	ไม่มี	ญี่ปุ่น/ยุโรป	Management provision
ไม้	บุคคล	ร่วมทุน	ไม่มี	ญี่ปุ่น	Market provision
ชาอูหลง	บุคคล	ญี่ปุ่น	ไม่มี	ญี่ปุ่น/ไต้หวัน	Resource provision

ที่มา: เอกสารและการสัมภาษณ์ในไทยและในเวียดนาม

ตารางรูปแบบการทำเกษตรแบบมีสัญญาของบริษัทในญี่ปุ่น

ชื่อ	ขนาด	การลงทุน	ชนิดสินค้า	ประเภทสินค้า	ความสัมพันธ์กับเกษตรกร
Seed-On	L	ร่วมทุน	พืชผัก	ค้าปลีก	ไม่มี
Kitoku Shinryo	L	ร่วมทุน	ข้าว	ค้าปลีก/ค้าส่ง	ไม่มี
Showa Boeki	M	รับซื้อ	ผลไม้	ค้าปลีก	ไม่มี
PalSystem	M	รับซื้อ	ผลไม้	สหกรณ์ผู้บริโภค	มี
P.K Siam	S	รับซื้อ	พืชผัก	ค้าปลีก	ไม่มี

ที่มา: เอกสารของบริษัทและการสัมภาษณ์

จากตารางจะเห็นได้ว่าการทำเกษตรแบบมีสัญญาในไทยและในเวียดนาม ไม่แตกต่างกันในเรื่องของรูปแบบ กล่าวคือ ทั้งไทยและเวียดนามมีการทำสัญญาในลักษณะต่าง ๆ ทั้งสามลักษณะ แต่จะแตกต่างกันในเรื่องของเกษตรกรและบริษัท ในเวียดนามการรวมกลุ่มของเกษตรกรยังไม่เข้มแข็งมากนัก บริษัทจึงมักทำสัญญากับเกษตรกรเป็นรายๆ มากกว่าทำกับกลุ่ม ในขณะที่บริษัทท้องถิ่นเวียดนามยังขาดแคลนเงินทุนและประสบการณ์ จึงยังไม่มีขีดความสามารถที่จะเป็นหุ้นส่วนกับบริษัทจากญี่ปุ่นได้ บริษัทญี่ปุ่นจึงมักจะลงทุนด้วยตนเองหรือแม้แต่ในรายที่เป็นการร่วมทุน การร่วมทุนของบริษัทเวียดนามมักจะเป็นการใช้ที่ดินเป็นทุน และมีสัดส่วนการถือหุ้นที่น้อยมาก สำหรับลักษณะของผลิตภัณฑ์นั้น ส่วนใหญ่สินค้าที่ผลิตในเวียดนามจะแตกต่างกับสินค้าที่ผลิตในไทย กล่าวคือ สินค้าที่ผลิตในเวียดนามมักจะเป็นพืชที่มีความซับซ้อนใน

การปลูก หรือต้องการการดูแลน้อยกว่าพืชที่ปลูกในเมืองไทย

อย่างไรก็ตาม การลงทุนด้านเกษตรของญี่ปุ่นในไทยและในเวียดนามในปัจจุบัน ก็ยังไม่ได้ถือว่าการแข่งขันมากกว่าเป็นการแบ่งหน้าที่กัน ในบางด้าน อาจจะกล่าวได้ว่าไทยและเวียดนามคือส่วนเสริมของกันและกันและสามารถเป็นพันธมิตรทางยุทธศาสตร์กันได้ จากกรณีศึกษาพบว่าการลงทุนของบริษัทญี่ปุ่นในไทยและในเวียดนามเป็นการลงทุนในสินค้าที่มีกลุ่มเป้าหมายแตกต่างกัน สินค้าที่ทำการผลิตในไทยมักจะเป็นสินค้าที่มีเป้าหมายสำหรับตลาดพรีเมียม ในขณะที่สินค้าที่ผลิตในเวียดนามมักจะมีเป้าหมายเพื่อแปรรูป หรือเป็นตลาดระดับรองลงมา

สำหรับประเด็นในเรื่องความมั่นคงทางอาหารแล้ว จากกรณีศึกษาจะเห็นได้ว่าการทำเกษตรแบบมีสัญญาของญี่ปุ่นในไทยและใน

เวียดนามไม่ได้เป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้แก่ญี่ปุ่นมากนัก ทั้งในประเด็นด้านชนิดของพืชและปริมาณการผลิต กล่าวคือพืชที่มีการผลิตในไทยไม่ใช่พืชที่เป็นอาหารหลักในชีวิตประจำวันของคนญี่ปุ่น อีกทั้งยังมีปริมาณการผลิตเพื่อนำเข้ากลับไปยังญี่ปุ่นไม่มาก

บทบาทของรัฐบาลญี่ปุ่นในการส่งเสริม/แทรกแซงการทำงานของภาคเอกชนในเรื่องการสร้างความมั่นคงทางอาหารของประเทศก็ยังไม่ชัดเจน จากกรณีศึกษาพบว่า การออกไปลงทุนในต่างประเทศของบริษัทญี่ปุ่นนี้ ไม่ได้รับการชี้แนะหรือการสนับสนุนจากรัฐบาลญี่ปุ่นโดยตรง รัฐบาลญี่ปุ่นเพียงแต่ให้การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร และดำเนินมาตรการรองรับผลของการที่จะมีสินค้าจากต่างประเทศหลั่งไหลเข้าสู่ตลาดในประเทศเป็นหลัก

ดังนั้น จึงอาจจะสรุปได้ว่า การที่บริษัทเอกชนญี่ปุ่นมาทำการลงทุนภาคเกษตรในไทยและในเวียดนาม ด้วยการทำการเกษตรแบบมีสัญญา นั้น เป็นการตอบสนองต่อแรงจูงใจทางเศรษฐกิจของบริษัทมากกว่าจะเป็นการส่งเสริมจากรัฐบาลญี่ปุ่นที่ต้องการเพิ่มความมั่นคงทางอาหารทั้งในระดับประเทศและในระดับภูมิภาค

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและภาคเอกชนในการดำเนินนโยบายและมาตรการด้านความมั่นคงทางอาหาร

ความสัมพันธ์ของ MAFF กับบริษัทที่ไปทำการเกษตรแบบมีสัญญาในต่างประเทศ

นโยบายของ MAFF มีเป้าหมายเพื่อรักษาภาคเกษตรของประเทศเอาไว้ การที่จะทำให้ภาคเกษตรคงอยู่ต่อไปได้นั้น เอกสารทางนโยบายของ MAFF แสดงเจตนารมณ์อย่างชัดเจนว่าจะต้องทำให้

เกษตรกรสามารถประกอบอาชีพเกษตรต่อไปให้ได้ รวมทั้งต้องรักษาทรัพยากรที่จำเป็นต่อการเกษตรเอาไว้ให้ได้ด้วย คือ ดิน น้ำ และอากาศ หรือการรักษาสิ่งแวดล้อมนั่นเอง ดังนั้นนโยบายหลักของ MAFF จึงเกี่ยวข้องกับการแสดงให้เห็นว่า ภาคเกษตรมีความจำเป็นต่อการแก้ไขปัญหาสำคัญของประเทศ คือความมั่นคงทางอาหาร และปัญหาสิ่งแวดล้อม ในเวลาเดียวกัน MAFF ก็มีนโยบายส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถประกอบอาชีพเกษตรต่อไปได้ แม้ว่าจะต้องเผชิญกับการแข่งขันจากสินค้าเกษตรนำเข้าก็ตาม ด้วยการสนับสนุนให้เกษตรกรทำธุรกิจเกษตรด้วยการแสวงหาตลาดใหม่ๆ เชื่อมโยงการผลิตสินค้าเกษตรกับภาคอุตสาหกรรมรวมถึงการขยายตลาดด้วยการส่งออกสินค้าเกษตรญี่ปุ่นไปต่างประเทศ ในแง่นี้จะเห็นได้ว่า โจทย์หลักของ MAFF คือการรักษาภาคเกษตรภายในประเทศเอาไว้ และประเด็นความมั่นคงทางอาหารถูกนำมาใช้เป็นเหตุผลในการเพิ่มความชอบธรรมต่อแนวนโยบายดังกล่าวของ MAFF เพราะในที่สุดแล้ว MAFF ตระหนักดีว่าการประกันความมั่นคงทางอาหารด้วยการรักษาภาคเกษตรและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของภาคเกษตรภายในประเทศเพียงประการเดียวนั้น ไม่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความมั่นคงทางอาหารของประเทศอย่างยั่งยืนได้

ในขณะที่นโยบายของ MAFF ให้ความสำคัญกับประเด็นภาคเกษตรภายในประเทศเป็นหลัก นโยบายที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศของ MAFF ก็มีสองประเด็นคือ การประกันการนำเข้าอาหารและความมั่นคงทางอาหารในยามวิกฤต⁴⁴ และการส่งเสริมการส่งออกอาหารและสินค้าเกษตร⁴⁵ ในประเด็นแรกนั้น MAFF เน้นการประกันแหล่งนำเข้า ด้วยการให้การสนับสนุนด้านเทคโนโลยีและด้านการเงินแก่ประเทศที่เป็นแหล่งนำเข้าของญี่ปุ่น

⁴⁴ MAFF. Key Points in the Basic Plan for Food, Agriculture and Rural Areas. 2005. P.4.

⁴⁵ Ibid, p. 6.

ดังนั้น ในภาพรวมนโยบายของ MAFF จึงไม่ได้ส่งเสริมการไปลงทุนทำการเกษตรแบบมีสัญญา ในต่างประเทศของภาคเอกชนโดยตรง

จากการสัมภาษณ์ข้าราชการของ MAFF จำนวนสองครั้งในปี ค.ศ. 2007 และปี ค.ศ. 2008 ยืนยันข้อมูลที่สนับสนุนเอกสารทางนโยบายว่า MAFF ให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหาร ด้วยความพยายามเพิ่มอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหาร ซึ่งเป็นมาตรการภายในประเทศเป็นหลัก เช่นเดียวกับกับนักวิชาการของ Norinchukin ซึ่งเป็นหน่วยงานของสหกรณ์การเกษตร ก็มีทัศนะว่า ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการประกันความมั่นคงทางอาหารด้วยนโยบายในประเทศมากกว่า เช่น การเพิ่มอัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารให้มากขึ้น โดยการบริโภคอาหารที่ผลิตได้ในประเทศให้มากขึ้น หรือโดยการนำพืชที่สามารถปลูกได้มาใช้ประโยชน์ให้ได้มากที่สุด

จากการสัมภาษณ์ภาคเอกชนที่มาลงทุนทำการเกษตรแบบมีสัญญาในไทยและในเวียดนาม และบริษัทที่นำเข้าสินค้าจากไทย ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งในไทย ในเวียดนาม และในญี่ปุ่น ให้ข้อมูลตรงกันว่า การออกไปทำการเกษตรแบบมีสัญญาของบริษัทเหล่านี้ เกิดขึ้นจากแรงจูงใจทางธุรกิจเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากบริษัทเล็งเห็นโอกาสทางธุรกิจในการไปลงทุนในต่างประเทศ โดยที่บริษัทไม่ได้คำนึงถึงประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารของประเทศ และไม่ได้รับการสนับสนุนจาก MAFF⁴⁶

จากข้อมูลเบื้องต้นอาจสรุปได้ว่า การลงทุนด้านการเกษตรและอาหารของญี่ปุ่น โดยเฉพาะการทำการเกษตรแบบมีสัญญาในต่างประเทศของเอกชนญี่ปุ่นไม่ได้เกิดขึ้นจากแรงผลักดันของแนวคิด เรื่องการประกันความมั่นคงทางอาหาร ทั้งยังไม่ได้เกิดจากการชี้แนะของรัฐมากเท่ากับเป็นผลพวงมาจากสถานการณ์การเปิดเสรี

ทางการค้า และความเสื่อมถอยของภาคเกษตรภายในประเทศ โดยมีรัฐเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวกเท่านั้น อาจจะทำให้ว่าการออกไปทำการเกษตรแบบมีสัญญาในต่างประเทศ เกิดจากแรงผลักดันภายในและแรงดึงดูดจากภายนอกพร้อมกัน กล่าวคือ เงื่อนไขและข้อจำกัดของสถานการณ์ภาคเกษตรภายในประเทศผลักดันให้ญี่ปุ่นต้องออกไปทำการเกษตรแบบมีสัญญาในต่างประเทศ ในเวลาเดียวกันก็มีปัจจัยบวก เช่น ค่าแรงที่ต่ำกว่า ทรัพยากรที่มากกว่า ในต่างประเทศลดต้นทุนการลดลงของกำแพงภาษีและอุปสรรคทางการค้า ในยุคการค้าเสรีเป็นแรงดึงดูดให้ญี่ปุ่นออกไปทำธุรกิจเกษตรในต่างประเทศด้วย

ในทศวรรษที่ 1970 ปัจจัยภายในประเทศเป็นปัจจัยหลักที่ผลักดันให้ญี่ปุ่นออกไปลงทุนด้านการเกษตรในต่างประเทศ เช่น การลดลงของประชากรในภาคเกษตร ซึ่งญี่ปุ่นเคยมีจำนวนเกษตรกรถึง 80% ของจำนวนประชากรในประเทศ การลดลงของประชากรในภาคเกษตรเกิดจากการที่ญี่ปุ่นเลือกดำเนินนโยบายปรับเปลี่ยนประเทศเป็นประเทศอุตสาหกรรม โดยเฉพาะหลังจากสงครามโลกครั้งที่สอง ในทศวรรษที่ 1960-1970 การพัฒนาทางอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วส่งผลให้ญี่ปุ่นมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างสูง ภาคอุตสาหกรรมเบียดแย่งพื้นที่และแรงงานของภาคเกษตรจนภาคเกษตรมีขนาดเล็กลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ส่งผลให้อัตราการพึ่งพิงตนเองทางอาหารลดลงอย่างรวดเร็วด้วยเช่นกัน⁴⁷ แต่ก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อชาวญี่ปุ่นมากนักเพราะสามารถนำเข้าสินค้าบริโภคจากประเทศอื่น ๆ ได้ ต่อมาในทศวรรษที่ 1980 ญี่ปุ่นถูกกดดันให้เพิ่มค่าเงินเยนจนเงินเยนมีมูลค่าสูงขึ้นจากเดิมหนึ่งเท่าตัว การเพิ่มมูลค่าของเงินเยนจูงใจให้มีการนำเข้าสินค้าเกษตรจากต่างประเทศและไปลงทุนทำการเกษตรในต่างประเทศโดยบริษัทญี่ปุ่นมากขึ้น

⁴⁶ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ภาคเอกชนในญี่ปุ่นปี 2008

⁴⁷ ลดจาก 73% ในปี 1965 มาเป็น 40% ในปี 2003 (ที่มา: MAFF Annual Report on Food, Agriculture and Rural Areas in Japan, 2003.)

ในปลายทศวรรษที่ 1990 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์และกระแสการค้าเสรี นโยบายของประเทศต่างๆ เอื้ออำนวยต่อการซื้อขายและลงทุนระหว่างกันมากกว่าแต่ก่อน การเคลื่อนย้ายของแรงงาน ทูท ทรัพยากร สินค้าและบริการมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการเพิ่มปริมาณและมูลค่าการนำเข้าสินค้าเกษตรจากต่างประเทศ ตลอดจนเพิ่มโอกาสของการไปลงทุนในต่างประเทศของบริษัทญี่ปุ่นด้วย โดยเฉพาะการไปลงทุนในประเทศที่รัฐบาลญี่ปุ่นดำเนินการทำข้อตกลงเปิดเขตการค้าเสรีไปเรียบร้อยแล้ว เช่น ในกรณีของประเทศไทย เป็นต้น ซึ่งผลของข้อตกลงทำให้สินค้าเกษตรที่จำเป็นต่อการบริโภคในญี่ปุ่น หลายรายการมีอัตราภาษีที่ลดลง ซึ่งเป็นผลดีต่อการนำเข้าและเป็นแรงจูงใจที่มากขึ้นหากบริษัทญี่ปุ่น มีแผนการที่จะไปลงทุนผลิตในไทยและนำเข้าเองแทนที่จะเป็นเพียงผู้ซื้อ เพราะการไปลงทุนผลิตด้วยตนเองหรือโดยการร่วมทุนกับบริษัทในไทย จะทำให้สามารถควบคุมคุณภาพและความปลอดภัยของสินค้าได้มากกว่า อีกทั้งยังสามารถไปลงทุนเพื่อผลิตสินค้าเกษตรส่งออกไปยังประเทศที่สามได้อีกด้วย นอกจากนี้ ภายใต้กรอบของสัญญายังมีประเด็นเรื่องความร่วมมือภาคเกษตรระหว่างกัน ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ทั้งญี่ปุ่นและไทยสร้างสรรค์กรอบความร่วมมือใหม่ๆ เพื่อตอบสนองต่อประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายเพิ่มมากขึ้นไปจากกรอบทางเศรษฐกิจ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการที่ภาคเอกชนของญี่ปุ่นจะมาลงทุนด้านการเกษตรในประเทศไทยด้วย⁴⁸

จากสถานการณ์ดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าการไปลงทุนด้านการเกษตรของภาคเอกชนญี่ปุ่นในต่างประเทศในปัจจุบันมาจากแรงจูงใจอันเป็นผลมาจากการเปิดเสรีทางการค้า แต่ในเวลาเดียวกันก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า รัฐมีบทบาทอยู่เช่นเดียวกัน

แม้ว่าจะโดยทางอ้อม ในเรื่องของการกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักถึงประเด็นด้านความมั่นคงทางอาหารและประเด็นความปลอดภัยทางอาหาร ซึ่งเป็นการเพิ่มโอกาสให้ภาคเอกชนมีเหตุผลมากขึ้นในการไปลงทุนด้านการเกษตรในต่างประเทศ เพื่อที่จะประกันปริมาณ ความสม่ำเสมอ และความปลอดภัยของอุปทานสินค้าเกษตรและอาหารของประเทศ

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าในระยะยาวว่า รัฐอาจเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการสนับสนุนภาคเอกชนในการไปลงทุนด้านการเกษตรในต่างประเทศ เนื่องจากญี่ปุ่นคาดการณ์ว่า ธุรกรรมระหว่างประเทศในเรื่องภาคเกษตรจะเพิ่มมากขึ้น หลังจากการเปิดเสรีทางการค้าและการดำเนินนโยบายสนับสนุนอุตสาหกรรมอาหารในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นการเตรียมพร้อมด้านข้อมูลข่าวสารและการอำนวยความสะดวกให้แก่บริษัทญี่ปุ่นในการลงทุนใน ต่างประเทศจึงเป็นสิ่งจำเป็น และรัฐคิดว่าเป็นภาระหน้าที่โดยตรงของรัฐบาล ซึ่งเรื่องนี้มีผลต่อการเพิ่มบทบาทของรัฐ ผ่านกลไกระบบราชการ นั่นคือ MAFF โดยที่ MAFF มีดำริที่จะจัดตั้งศูนย์ข้อมูลธุรกิจของประเทศคู่ค้าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ในเวียดนามและในไทย เป็นต้น⁴⁹

นอกจากบริษัทเอกชนจะได้รับประโยชน์จากนโยบายของรัฐในการไปลงทุน/ติดต่อค้าขายกับต่างประเทศแล้ว เกษตรกรรายย่อย กลุ่มเกษตรกร หรือแม้แต่สหกรณ์ผู้บริโภคเองก็ปรับตัว และสามารถใช้ประโยชน์จากช่องทางนี้ได้เช่นเดียวกัน นโยบายใหม่ของญี่ปุ่นต่อภาคเกษตร เป็นทั้งวิกฤตและโอกาสในการกดดันให้เกษตรกรต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและสร้างช่องทางใหม่ ในการประกอบอาชีพ ทำให้การลงทุนภาคเกษตรในต่างประเทศไม่ได้จำกัด อยู่กับบริษัทเอกชนราย

⁴⁸ กระทรวงการต่างประเทศ. ความร่วมมือสาขาเกษตร ป่าไม้และประมง. 2548. http://www.mfa.go.th/jtepa/asset/jtepa_info_11feb2005_p095-102.pdf

⁴⁹ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้อำนวยการเจรจาในภูมิภาคที่เวียดนาม ปี 2007

ใหญ่เท่านั้น เมื่อเกษตรกรต้องการผลิตเพื่อตอบสนองต่อตลาด ด้วยช่องทางการตลาดใหม่ๆ เช่น การขายตรง การสร้างจุดขาย/มูลค่าเพิ่มของสินค้าที่แตกต่าง ทำให้เกษตรกรมองเห็นโอกาสทางธุรกิจใหม่ๆ ในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศโดยตรง ในทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน มีกลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์ผู้บริโภคของญี่ปุ่น⁵⁰ ออกไป ติดต่อทำการเกษตรแบบมีสัญญาและแสวงหาโอกาสทางธุรกิจใหม่ในต่างประเทศด้วยตนเองหลายราย โดยมีจุดขายอยู่ที่การสร้างชุมชนเกษตรระหว่างประเทศ เปิดโอกาสให้ผู้บริโภคได้เข้าไปสัมผัส ทำความรู้จักผู้ผลิตถึงแหล่งผลิตและให้ข้อมูลข่าวสารผ่านเว็บไซต์ ซึ่งเป็นทั้งการสร้างความรู้รักภักดีในตราสินค้าและสร้างความเชื่อมั่นในคุณภาพและความปลอดภัยแก่ผู้บริโภคด้วย

ประเด็นที่อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของรัฐมีผลกระทบโดยตรงต่อบริษัทนำเข้าของญี่ปุ่นและผู้ส่งออกสินค้าเกษตรมายังญี่ปุ่นในต่างประเทศ คือ นโยบายความปลอดภัยทางอาหารและมาตรฐานสินค้าที่เข้มงวดที่ทำให้ผู้ประกอบการบางราย ไม่สนใจที่จะผลิตเพื่อส่งออกไปขายในญี่ปุ่น⁵¹ ในขณะเดียวกัน บริษัทผู้นำเข้าในญี่ปุ่นเองก็ไม่ได้ประสบความสำเร็จในมาตรฐานดังกล่าวด้วยเช่นเดียวกัน และถ้าเป็นไปได้ก็ต้องการให้รัฐผ่อนผันกฎระเบียบดังกล่าว⁵² ซึ่งจากประเด็นนี้ สามารถมองเห็น ความไม่ลงรอยกันระหว่างนโยบายและบทบาทของรัฐกับความต้องการและผลประโยชน์ของภาคเอกชนของญี่ปุ่นได้ กล่าวคือในขณะที่ภาคเอกชนต้องการกฎระเบียบที่เอื้ออำนวยต่อการค้าและการนำเข้ามากขึ้น แต่รัฐกลับมองว่ากฎระเบียบที่เข้มงวด โดยเฉพาะในเรื่องมาตรฐานสินค้าเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อคุ้มครองผู้บริโภค ซึ่งในเวลาเดียวกันก็ให้ผลต่อ

เนื่องไปสู่การปกป้องภาคเกษตร หรือรักษาภาคเกษตรภายในประเทศไว้ อันเป็นโจทย์หลักของรัฐคือ MAFF ด้วย ดังนั้นในแง่ที่นี้อาจกล่าวได้ว่ารัฐเข้าไปมีบทบาทมากอันนำไปสู่ข้อถกเถียงว่า รัฐเข้าไปแทรกแซงภาคเอกชนและปกป้องภาคเกษตรของประเทศหรือไม่ตามมา

ระบบ mercantilism ซึ่งรัฐจะเป็นตัวแสดงหลักและนโยบายของรัฐมักจะทำควบคุมทิศทางของเศรษฐกิจ⁵³ กลไกตลาดในระบบเศรษฐกิจการเมืองนี้จึงไม่เป็นไปตามธรรมชาติของกลไกการตลาดที่ควรจะเป็น เนื่องจากมีการเข้าไปแทรกแซงของรัฐอยู่มาก อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ดำเนินนโยบายในลักษณะที่ตอบสนองต่อกฎกติการะหว่างประเทศ ในลักษณะที่เป็นด้านบวกค่อนข้างมาก กล่าวคือ ญี่ปุ่นมักจะปรับเปลี่ยนนโยบายโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจการค้าของตนให้สอดคล้องกับกฎกติกาการค้าระหว่างประเทศ ดังนั้น เมื่อญี่ปุ่นหันมาเลือกทิศทางนโยบายเสรีนิยม ที่รัฐไม่ได้เป็นตัวแสดงหลักเพียงตัวเดียว ดังเช่นในระบบ mercantilism แต่เมื่อนโยบายเปลี่ยนไปและเปิดโอกาสให้กับบุคคลและกลุ่มผลประโยชน์อื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการด้วย⁵⁴ ซึ่งนโยบายเสรีนิยมนี้กำลังเป็นกระแสหลักของการค้าสากล ที่มีการเคลื่อนที่ของสินค้า แรงงาน และทุนอย่างเสรีมากยิ่งขึ้น จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่า เมื่อญี่ปุ่นได้เลือกนโยบายใหม่ คือเสรีนิยม ที่คาดว่าจะตอบสนองต่อผลประโยชน์แห่งชาติของญี่ปุ่น ได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดแล้ว ญี่ปุ่นมีความจำเป็นที่จะต้องลดหรือเลิกการแทรกแซงภาคเอกชนหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแทรกแซงในภาคเกษตร ซึ่งเป็นภาคการผลิตที่ต้องการการปกป้องจากรัฐ และมีความสำคัญต่อญี่ปุ่นในด้านความมั่นคงทางอาหาร

⁵⁰ ได้แก่สหกรณ์ผู้บริโภค Pal System, กลุ่มเกษตรกรในจังหวัดคุมาโมโตะ เป็นต้น

⁵¹ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่โครงการหลวง และเจ้าหน้าที่บริษัท LACO ทั้งสองแห่งปฏิเสธที่จะผลิตสตอร์เบอร์ส่งขายให้ญี่ปุ่น แม้ว่าจะมีการติดต่อสั่งซื้อในปริมาณมาก เนื่องจากมีปัจจัยเสี่ยงในเรื่องของการควบคุมคุณภาพและมาตรฐานสูง

⁵² ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บริษัทโซเวโบเอคิผู้นำเข้าผักผลไม้

⁵³ Robert O'Brien and Marc Williams. *Global Political Economy*. 2nd. Plagrave:USA. 2007. P.15.

⁵⁴ Ibid. p.18.

นอกจากนั้นจากความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงการนำเข้าจากต่างประเทศมากขึ้น ทำให้ญี่ปุ่นมีนโยบายที่จะลดปัญหา/อุปสรรคในการนำเข้าให้น้อยลงมากที่สุด ซึ่งประกอบด้วยนโยบายที่จะปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานในการผลิตสินค้าเกษตรของประเทศคู่ค้า และลดกำแพงภาษีและกฎระเบียบในการนำเข้า/ส่งออกสินค้าเกษตร และสร้างเสถียรภาพทางการเมืองระหว่างประเทศ เพื่อประกันความสม่ำเสมอในการนำเข้าอาหารจากต่างประเทศ

อาจกล่าวได้ว่า รัฐโดยผ่าน MAFF ยังคงมีบทบาทในการดูแลภาคเกษตรภายในของญี่ปุ่นอยู่ โดยผ่านเครื่องมือทางนโยบายและกฎระเบียบ อันมีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องภาคเกษตร และประกันความมั่นคงทางอาหารของประเทศ แต่ประเด็นที่น่าสังเกตในส่วนของบทบาทรัฐในเรื่องนี้ก็คือ การปรับตัวของ MAFF ในการดำเนินนโยบาย กล่าวคือ MAFF ยังคงมีนโยบายในการปกป้องภาคเกษตร เช่นเดิม แต่ปรับเปลี่ยนวิธีการในการดำเนินนโยบายใหม่ให้สอดคล้องกับกฎกติกาการค้าระหว่างประเทศมากขึ้น และได้ให้ความสำคัญกับการจูงใจประชาชน ซึ่งเป็นผู้บริโภคให้มาเป็นแนวร่วมในการปกป้องภาคเกษตร รัฐจูงใจประชาชนให้เห็นความสำคัญของภาคเกษตรมากขึ้น โดยการให้ข้อมูลข่าวสารเรื่องความมั่นคงและความปลอดภัยทางอาหาร และการสนับสนุนแผนการบริโภคแบบญี่ปุ่น และการให้ความรู้เรื่องอาหาร ซึ่งการกระทำของ MAFF แม้ว่าจะมีผลในระดับภายในประเทศแต่ไม่ได้มีผลในระดับระหว่างประเทศ นอกจากนี้ ยังเป็นการยากที่จะประเมินว่าบทบาทในแง่ของ MAFF เป็นการแทรกแซง/ชี้นำภาคเอกชน โดยเฉพาะภาคเกษตรของประเทศหรือไม่

ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมือง ข้าราชการ และภาคเอกชนในภาคเกษตรที่มีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายการเปิดเสรีทางการค้า การปฏิรูปการเมือง และการปฏิรูปภาคเกษตรของ

ประเทศ กล่าวคือ นโยบายของนักการเมือง นโยบายของกระทรวงฯ และเป้าหมายของภาคเอกชน ไม่ได้มีความสอดคล้องและเอื้อประโยชน์ต่างตอบแทนให้แก่กันและกันเหมือนที่เคยเป็นมาในอดีต เนื่องจากแรงกดดันจากภายนอกมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเชิงนโยบายของนักการเมืองเพิ่มมากขึ้น ทำให้ข้าราชการไม่สามารถจะพึ่งการสนับสนุนจากนักการเมืองในการดำเนินนโยบายได้อีกต่อไป จึงต้องหันมาแสวงหาการสนับสนุนจากประชาชนโดยตรง ในขณะที่ภาคเอกชนก็ไม่ได้พึ่งพิง หรือได้ประโยชน์จากนโยบายของข้าราชการ และนักการเมืองมากไปกว่าประโยชน์ที่จะได้จากระบบการค้าโลก ดังนั้น ความสัมพันธ์สามฝ่ายของคนทั้งสามกลุ่มนี้จึงอยู่ในช่วงของการปรับเปลี่ยนจากความสัมพันธ์ในลักษณะที่มีผลประโยชน์ต่างตอบแทนและพึ่งพิงกัน ไปสู่ความสัมพันธ์ที่มีความเป็นอิสระจากกันมากขึ้น และคำนึงถึงการตอบสนองต่อผลประโยชน์ของกลุ่มตนมากขึ้น

ข้อเสนอแนะนโยบายต่อประเทศไทย

ความมั่นคงทางอาหาร

ประเทศไทยสามารถผลิตอาหารได้เพียงพอกับความต้องการของประชากรและสามารถส่งออกอาหารไปยังต่างประเทศได้ แต่ไม่ได้หมายความว่าไทยจะไม่ประสบกับปัญหาความมั่นคงทางอาหาร เนื่องจากความมั่นคงทางอาหารไม่ได้หมายถึงการมี/สามารถผลิตอาหารได้เพียงพออย่างเดียว แต่ยังรวมไปถึงการเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพและหลากหลายด้วย แม้ว่าจะเริ่มมีการตื่นตัวในเรื่องความมั่นคงทางอาหารจากวิกฤตการณ์อาหาร โดยเฉพาะราคาอาหารที่พุ่งขึ้นสูงในปี ค.ศ. 2008 นี้ ทำให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช) เสนอยุทธศาสตร์เรื่องความมั่นคงทางอาหารของชาติขึ้นมา แต่ยุทธศาสตร์ดังกล่าว ถูกวางขึ้นมาเพื่อ

แก้ไขปัญหามันคงทางอาหารใน ระยะใกล้ และเกิดจากแรงผลักดันใน เรื่องราคาอาหารพุ่งสูง เหมือนที่เคยเกิดขึ้นในระดับ สากลเมื่อสามทศวรรษก่อนหน้านั้น ไทยจึงควรมี นโยบายเรื่องความมั่นคงทางอาหารในระยะยาว อย่างจริงจังและสอดคล้องกับสถานการณ์มากกว่า นโยบายที่มีอยู่ในปัจจุบัน ทั้งนโยบายเรื่องความ มั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือน ในระดับชาติ และในระดับนานาชาติ

ประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารไม่ได้ เป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อประเทศใดประเทศ หนึ่ง แต่มีความเกี่ยวข้องกับนานาชาติอย่างสูง เนื่องจากระบบตลาดของโลกได้กระจายกำลังการผลิตอาหาร ไปยังประเทศที่มีความสามารถในการ ผลิตอาหารชนิดนั้นอย่างมีประสิทธิภาพที่สุด ทำให้ แต่ละประเทศไม่สามารถผลิตอาหารที่ประชาชน ต้องการได้อย่างครบถ้วน จึงเกิดการพึ่งพิงกันและ กันอย่างสูง ประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารจึง เป็นประเด็นที่ต้องการความร่วมมือในระดับ นานาชาติ ประเทศไทยในฐานะที่เป็นประเทศที่มี ทรัพยากรในการผลิตอาหารที่เหมาะสมจึงมีความ สำคัญและสามารถแสดงบทบาทนำได้

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากประเทศไทยกำลัง ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม สินค้าอาหาร ที่ผลิตได้ในประเทศจึงผลิตเพื่อตอบสนองต่อตลาด โลก จึงไม่ได้มีหลักประกันว่า การผลิตอาหารที่มี คุณภาพและปริมาณเพียงพอของไทยจะทำให้ ประชาชนในประเทศสามารถเข้าถึงอาหารดังกล่าว ได้ รัฐจึงจำเป็นต้องพิจารณาในประเด็นดังกล่าว และกำหนดจุดยืนและท่าทีของรัฐในการทำหน้าที่ ของรัฐในระบบตลาดเสรีด้วย เพื่อป้องกันมิให้ระบบ ตลาดที่ล้มเหลวทำให้รัฐล้มเหลวในการทำหน้าที่ แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องระวังการเข้าไปแทรกแซง ตลาดของรัฐ ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับในระดับสากลด้วย

การเกษตรแบบมีสัญญา

การเกษตรแบบมีสัญญาจะเป็นระบบ การเกษตรหลักที่ทั่วโลกนำมาใช้ในการผลิตอาหาร

ไทยจึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงการทำเกษตรในระบบนี้ ได้ไม่ว่าต้องการนำมาใช้หรือไม่ก็ตาม ดังนั้นจึงเป็น หน้าที่ของรัฐที่จะต้องควบคุมและดูแลการทำเกษตร ในระบบนี้ เพื่อให้ระบบการเกษตรแบบมีสัญญาเป็น ระบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงสุดและเป็น ประโยชน์แก่ทุกฝ่าย ประเด็นที่รัฐควรจะทำให้ความ สำคัญคือ การทำหน้าที่เป็น “ตัวกลาง” ในการ รวบรวม/กระจายข้อมูลข่าวสารให้แก่ทุกฝ่ายอย่าง เท่าเทียมกัน เนื่องจากบทบาทนี้เป็นบทบาทที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำการเกษตรแบบมีสัญญา ต้องการให้มีองค์กรใดองค์กรหนึ่งมารับทำหน้าที่นี้

การเกษตรแบบมีสัญญาสามารถถูกใช้เป็น เครื่องมือได้หลากหลาย นอกจากใช้เป็นเครื่องมือ ทางเศรษฐกิจในการพัฒนาการผลิตสินค้าเกษตร แล้ว การเกษตรแบบมีสัญญายังสามารถถูกใช้เป็น เครื่องมือในการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้ การเกษตรแบบมีสัญญาเป็นเครื่องมือในการ ลดปัญหาความยากจน เพิ่มความเข้มแข็งให้ ชุมชน เป็นต้น ในส่วนของรัฐไทยนั้น ได้มีการนำ การเกษตรแบบมีสัญญามาเป็นเครื่องมือในการลด ปัญหาความยากจนแล้ว ซึ่งก็น่าจะเป็นนโยบายที่ ควรให้การสนับสนุน เพียงแต่ว่าระบบเกษตรแบบมี สัญญานั้น เป็นระบบที่กำเนิดขึ้นจากแนวคิดของ ธุรกิจที่แสวงหาผลกำไรสูงสุด เมื่อรัฐจะนำเครื่องมือ ที่ธุรกิจใช้ในการแสวงหาผลกำไร มาเป็นเครื่องมือ ของรัฐในการกระจายความมั่งคั่งนั้น รัฐก็ควรจะมีรูปแบบ/มาตรการในการใช้ที่แตกต่างออกไปด้วย

ต่อประเด็นการเข้ามาทำการเกษตรแบบมี สัญญาของบริษัทญี่ปุ่นในไทยนั้น ก็มีทั้งข้อดีและข้อ ด้อยที่รัฐควรพิจารณาเพื่อเป็นข้อมูลประกอบการ ตัดสินใจเชิงนโยบายต่อไปว่า การเข้ามาทำการ เกษตรแบบมีสัญญาของบริษัทญี่ปุ่นในไทย เป็นไป เพื่อประโยชน์ทางธุรกิจของบริษัทมากกว่าจะเป็น ไปเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และเป็นโอกาสของ สินค้าเกษตรไทยในการเข้าสู่ตลาดญี่ปุ่น เนื่องจาก การเข้ามาควบคุมคุณภาพอย่างเข้มงวดของบริษัท ญี่ปุ่นทำให้ผู้บริโภคชาวญี่ปุ่นไว้วางใจ การนำเข้าสู่

ตลาดญี่ปุ่นและการกระจายสินค้าในญี่ปุ่นก็สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการที่บริษัทไทยจะเข้าไปทำตลาดด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตาม มีประเด็นที่รัฐไทยควรจะต้องพิจารณาสำหรับผลกระทบในแง่ลบด้วยเช่นกัน กล่าวคือ การทำเกษตรแบบมีสัญญา โดยเฉพาะในกรณีการทำเกษตรแบบมีสัญญาโดยบริษัทข้ามชาติ ก็คือการเข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติอันมีอยู่อย่างจำกัดของประเทศหนึ่ง เพื่อผลิตสินค้าตอบสนองความต้องการของตลาด/ผู้บริโภคในอีกประเทศหนึ่ง ในระบบการค้าเสรีสิ่งนี้อาจเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แต่ทรัพยากรธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด และไม่สามารถทดแทนได้ในระยะเวลาอันสั้น จะส่งผลกระทบด้านลบต่อบุคคล

ภายนอก (externality) ที่ไม่ได้มีส่วนได้ประโยชน์กับธุรกรรมนี้ด้วย กล่าวคือ เมื่อมีการทำการเกษตรแบบมีสัญญาโดยบริษัทข้ามชาติ มันมีแนวโน้มสูงที่ผู้ได้ประโยชน์สูงสุดคือผู้บริโภคในต่างประเทศ ที่ได้บริโภคสินค้าคุณภาพดีในราคาต่ำ บริษัทผู้ค้าที่จะได้กำไรจากการประกอบธุรกิจและกลุ่มเกษตรกรที่อยู่ในระบบนี้ ผู้ได้ค่าจ้างแรงงาน/การขายผลิตผลในราคาสูงกว่าราคาตลาดในประเทศ ในขณะที่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ที่ใช้แล้วเสื่อมโทรม หรือหมดไปจะเป็นต้นทุนที่ประชาชนทุกคนในชาติต้องแบกรับ รัฐจึงควรพิจารณาและหาข้อมูลในประเด็นนี้เพื่อสร้างกฎระเบียบในการจัดการการทำเกษตรแบบมีสัญญาที่เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย.

ภาพลักษณ์บะหมี่กึ่งสำเร็จรูปในงานประชุม World Instant Noodles Summit ครั้งที่ 7

นฤประวีณ์ สมดี *

เมื่อวันที่ 20-21 เมษายน 2010 ณ Mandarin Oriental Kuala Lumpur Convention Centre กัวลาลัมเปอร์ มาเลเซีย ได้มีผู้ผลิตบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปชั้นนำรายใหญ่ระดับโลกมารวมตัวกันเพื่อประชุม World Instant Noodles Summit ครั้งที่ 7 ภายใต้แนวคิดที่ว่า **“อาหารของโลก: เกิดขึ้นได้” (“EARTH FOOD: Making It Happen”)** ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมประชุมประกอบด้วยผู้ผลิตบะหมี่กึ่งสำเร็จรูป 47 ราย มาจากประเทศต่างๆ 18 ประเทศที่หลากหลาย รวมทั้งหมดแล้วมีผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ 300 คน โดยในที่ประชุมได้ยืนยันหลักการของบะหมี่กึ่งสำเร็จรูป 5 ประการ ดังนี้ (1) อร่อยและมีคุณค่าทางโภชนาการ (2) สะดวก (3) ปลอดภัยและสะอาด (4) สามารถเก็บไว้ได้นาน และ (5) มีราคาสมเหตุสมผล ซึ่งในที่ประชุมได้มีการหารือเพื่อดำเนินการยกระดับให้บะหมี่กึ่งสำเร็จรูปเป็นอาหารของโลก (Earth Food) ในอนาคต

การจัดประชุมดังกล่าว จัดขึ้นโดยสมาคมบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปโลก (World Instant Noodles Association: WINA) โดยสมาคมนี้ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 4 มีนาคม 1997 มีชื่อเดิมว่า สมาคม

ผู้ผลิตราเมนนานาชาติ (International Ramen Manufacturers Association: IRMA) มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาคุณภาพของบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปและเพิ่มปริมาณการบริโภคผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันของผู้ผลิตทั่วโลก เพื่อปรึกษาหารือในประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมและด้านเทคโนโลยี และเพื่อส่งเสริมมิตรภาพระหว่างกันด้วยการพัฒนาด้านอาหารและด้านอุตสาหกรรม สมาคมนี้เกิดจากการสนับสนุนจากนาย Momofuku Ando ซึ่งเป็นผู้คิดค้นบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปคนแรก ประกอบกับความร่วมมือของเหล่าบรรดาผู้ผลิตบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปทั่วโลก¹

การจัดประชุมของ WINA มีขึ้นทุกๆ 2 ปี นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1997 ซึ่งแต่ละครั้งก็มีคำประกาศร่วมเกิดขึ้น ปัจจุบันมีคำประกาศทั้งสิ้น 7 ฉบับแล้ว โดยฉบับล่าสุดคือ “Kuala Lumpur Declaration” ที่บริษัทหลายๆ บริษัทได้ให้คำมั่นที่จะปฏิบัติต่อไป สำหรับการก้าวไปสู่อาหารของโลกของบะหมี่กึ่งสำเร็จรูป ดังนี้

1. เราจะส่งเสริมความช่วยเหลือโดยการบริจาคบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปผ่านทาง WINA Disaster Relief Fund

* ผู้ช่วยผู้ประสานงานโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น

¹ <http://instantnoodles.org/outline/index.html>

2. เราจะเร่งทำการวิจัยสารอันตราย ผ่านทาง WINA Food Safety Research Fund

3. เราจะอำนวยความสะดวกในการบริโภคแก่ผู้บริโภคเรื่อง การให้ความรู้เพื่อการตัดสินใจ โดยพิจารณาถึงสิ่งแวดล้อมด้วย²

สำหรับจุดเริ่มของบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปนั้น เกิดขึ้นในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงที่ประเทศญี่ปุ่นในตอนนั้นต้องทุกข์ทรมานจากการขาดแคลนอาหาร ซึ่งกระทรวงสาธารณสุขในตอนนั้นได้ส่งเสริมให้คนกินขนมปังที่ผลิตจากแป้งสาลีซึ่งนำเข้ามาจากสหรัฐอเมริกา จากกรณีนี้เองทำให้ นาย Momofuku Ando สงสัยว่าทำไมจึงมีการนำขนมปังมาแทนที่บะหมี่อันเป็นอาหารที่คนญี่ปุ่นคุ้นเคยมากกว่าได้ ต่อมาเขาก็ได้ตัดสินใจที่จะพัฒนาการผลิตบะหมี่ด้วยตัวเอง ด้วยประสบการณ์ของเขาที่เชื่อมั่นว่า **“สันติภาพจะบังเกิดเมื่อคนในโลกมีอาหารกินเพียงพอ”** และเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 1958 เขาอายุได้ 48 ปี ก็สามารถผลิตบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปชุดแรกออกสู่ตลาดที่มีชื่อว่า **“Chikin Ramen (チキンラーメン)”** หลังจากการลองผิดลองถูกมาเป็นเวลาหลายเดือน³

หลังจากนั้นเป็นต้นมา บะหมี่กึ่งสำเร็จรูปก็ได้มีการพัฒนาและเป็นที่นิยมแพร่หลายในหลายประเทศ โดยการเปลี่ยนแปลงรสชาติให้เหมาะสมกับท้องถิ่นนั้นๆ อย่างไรก็ตาม บะหมี่กึ่งสำเร็จรูปก็ถูกมองว่าเป็นอาหารที่ไม่ดีต่อสุขภาพหรือเป็นอาหารขยะ เนื่องจากมีส่วนประกอบของคาร์โบไฮเดรตสูง แต่มีไฟเบอร์ วิตามิน และแร่ธาตุต่ำ ประกอบกับในกระบวนการผลิตนั้นต้องผ่านการทอด เป็นผลให้ระดับไขมันอิ่มตัวที่บะหมี่มีปริมาณมาก นอกจากนี้ ในน้ำซุปลังยังมีปริมาณโซเดียมที่ค่อนข้างสูงกว่ามาตรฐานของ The Recommended Dietary Allowance

(RDA) แนะนำ ซึ่งปริมาณโซเดียมที่ผู้ใหญ่และเด็กอายุ 4 ปีขึ้นไปควรได้รับคือไม่เกิน 2,400 มก./วัน แต่ในบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปบางห่อ มีปริมาณโซเดียมสูงกว่า 3,000 มก. นอกจากนี้ น้ำซุปลังซึ่งผสมวัตถุปรุงแต่งที่มีปริมาณโมโนโซเดียมกลูตาเมตหรือผงชูรสสูงอีกด้วย⁴ ด้วยข้อเท็จจริงข้างต้น บะหมี่กึ่งสำเร็จรูปจึงถูกมองว่าเป็นอาหารที่ไม่มีคุณค่าประโยชน์ต่อสุขภาพของผู้บริโภคเท่าไรนัก

ด้วยภาพลักษณ์ในแง่ลบข้างต้น WINA เองก็ไม่ได้นิ่งนอนใจ จะเห็นได้จากการประชุมที่มาเลเซียข้างต้น นาย Koki Ando ซึ่งเป็นประธาน WINA คนปัจจุบันและเป็นประธานบริหารบริษัทนิชชิน ฟู้ดส์ โฮลดิ้ง จำกัด ได้ออกมาแสดงวิสัยทัศน์ว่า มากกว่าครึ่งศตวรรษแล้วที่พ่อของเขาได้ผลิตบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปเพื่อเป็นอาหารให้แก่คนญี่ปุ่นที่ได้รับความเดือดร้อนเสียหายจากสงครามในตอนนั้น และมันถึงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงแล้ว จากอาหารฟาสต์ฟู้ดที่ประกอบด้วยแคลอรีและผงชูรสในปริมาณมากไป สู่อาหารที่ดีและมีประโยชน์ต่อสุขภาพ

Koki Ando ได้ให้ความสนใจกับอาหารในอนาคต ที่นอกจากมีปริมาณผงชูรสน้อยเพื่อดึงดูดลูกค้าที่ใส่ใจเรื่องสุขภาพ มีมาตรฐานทางสิ่งแวดล้อมที่ดี และยังคงมีความรับผิดชอบต่อสังคม ด้วยการบริจาคบะหมี่แก่ผู้ที่ประสบภัยพิบัติต่างๆ ด้วย เขายังกล่าวอีกว่า พัฒนาการของบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปที่จะเกิดขึ้นนี้สำคัญเป็นอย่างมากต่ออุตสาหกรรมบะหมี่⁵

Ando เห็นว่ามันเป็นสิ่งท้าทายอย่างมากสำหรับการลดผงชูรสในบะหมี่ ซึ่งต้องทำทีละเล็กละน้อย ค่อยเป็นค่อยไป เพราะลูกค้าชอบผงชูรสในบะหมี่มานานมากแล้ว จะให้ลดมันไปเลยอย่างง่ายๆ คงจะไม่ได้ ในส่วนเรื่องความกังวลในระบบ

² http://instantnoodles.org/summits/kuala_lumpur/declaration.html

³ http://en.wikipedia.org/wiki/Instant_noodles

⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Instant_noodles

⁵ <http://search.japantimes.co.jp/cgi-bin/hb20100423a1.html>

ในเวลานั้น บริษัทต่างๆ ก็มีวาระที่น่าสนใจ เช่น บริษัท นิชิชินะ มีเป้าหมายที่จะลดปริมาณการปล่อยก๊าซคาร์บอนและการใช้น้ำในอุตสาหกรรมของตนเอง ในผู้ผลิตอื่นก็มีการเปลี่ยนลักษณะบรรจุภัณฑ์จาก Styrofoam มาบรรจุในพลาสติกหรือกระดาษที่สามารถนำมาใช้ใหม่หรือรีไซเคิลได้

สำหรับตัวอย่างการให้ความช่วยเหลือสังคมของบริษัทต่างๆ ใน WINA เช่น ตลอด 2 ปีที่ผ่านมา มีการบริจาคบะหมี่แก่เหยื่อผู้ประสบภัยแผ่นดินไหวที่เฮติ, เหตุการณ์น้ำท่วมในจีนและอินโดนีเซีย, ไซโคลนที่พม่า, น้ำท่วมในอินเดีย, ใต้ฝุ่นในฟิลิปปินส์ และเหตุการณ์ภัยพิบัติทางธรรมชาติอื่นๆ

จากการประชุมข้างต้น ทำให้เห็นถึงความพยายามในการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปจากอาหารที่เป็นตัวแทนของความอร่อยแบบง่ายๆ สะดวกรวดเร็ว แต่ไม่ค่อยมีประโยชน์ต่อร่างกายเท่าที่ควร กลายเป็นอาหารที่สามารถ

ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในหลายๆ ด้านมากขึ้นหรือมีหน้าที่หลายอย่าง (Multifunction) ไม่ใช่แค่กินแล้วอิ่มอย่างเดียว แต่กินแล้วต้องปลอดภัย, อร่อย, ถูก ฯลฯ หรือ กินแล้วดี ซึ่งดีในที่นี้คือ ดีกับร่างกายยังไม่เพียงพอ ต้องดีกับจิตใจด้วย เนื่องจากได้กินอาหารที่มีภาพว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการการช่วยเหลือคนที่เดือดร้อนลำบากจากภัยพิบัติต่างๆ หรือได้กินอาหารที่มีกระบวนการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ความพยายามเปลี่ยนภาพลักษณ์ใหม่เป็นส่วนหนึ่งของการกระตุ้นยอดขายทางตลาดของบริษัทผู้ผลิตทั้งหลาย ไม่เช่นนั้นแล้วนาย Koki Ando คงจะไม่ประกาศในที่ประชุมวันสุดท้ายว่า “เราหวังว่าในปีนี้จะสามารถขายบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปได้ 1 ล้านล้านห่อ จากเดิมที่ขายได้ 9 แสน 2 พันล้านห่อในปีที่แล้ว”⁶

ก๊อบ

http://en.wikipedia.org/wiki/Instant_noodles

<http://instantnoodles.org/outline/index.html>

http://instantnoodles.org/summits/kuala_lumpur/declaration.html

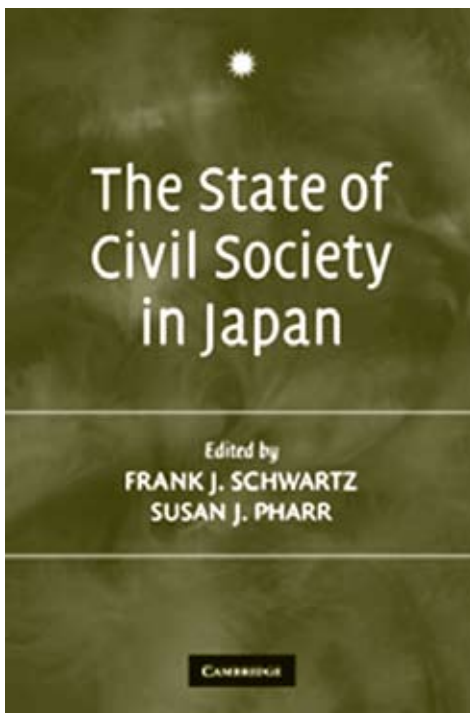
<http://search.japantimes.co.jp/cgi-bin/nb20100423a1.html>

⁶ <http://searchKoki Ando .japantimes.co.jp/cgi-bin/nb20100423a1.html>

The State of Civil Society in Japan by Schwartz and Pharr (editors)

เอกสิทธิ์ หนูหนักดี *

ประชาสังคมเป็นคำที่กำเนิดจากตะวันตกและมีบทบาทสำคัญในรัฐสมัยใหม่ คือการทำหน้าที่ถ่วงดุลอำนาจรัฐ ความเข้มแข็ง ความอ่อนแอ ตลอดจนความแข็งแกร่งของกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่มในประชาสังคมมักจะส่งผลต่อรัฐ สะท้อนลักษณะและคุณภาพของสังคมได้ การทำความเข้าใจประชาสังคมจึงเป็นประโยชน์และมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์ ที่อิทธิพลของรัฐอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่าน โดยมีแนวโน้มว่าอิทธิพลบางส่วนเสมือนถูกถ่ายโอนไปยังระบบตลาด นักวิชาการหลายท่านจึงมองว่าประชาสังคมสามารถเป็นทางออกสำหรับสังคมอีกด้วย

หนังสือเรื่อง “The State of Civil Society in Japan” เป็นหนังสือเล่มหนึ่งที่สามารถฉายภาพประชาสังคมได้อย่าง

ครอบคลุม กว้างขวาง ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องของประชาสังคมญี่ปุ่น แต่ก็มีเปรียบเทียบ และใช้แนวคิดประชาสังคมโดยสากลมาทำการวิเคราะห์ ทำให้ได้ภาพทั้งในเชิงทฤษฎีว่าด้วยนโยบายรัฐและผลต่อประชาสังคม ในเชิงกรณีศึกษาคือ ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของประชาสังคมของญี่ปุ่นก็จะทำให้เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่น ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาสังคมของญี่ปุ่นด้วยเช่นเดียวกัน

* ผู้ประสานงานโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น

เป้าหมายของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่การติดตามการเกิดขึ้นของประชาสังคมในญี่ปุ่นสมัยใหม่ ให้ภาพอดีตและภาพสมัยใหม่ของประชาสังคมญี่ปุ่น ศึกษาบทบาทของรัฐในการกำหนดความเป็นไปของประชาสังคม และทำแนวคิดเรื่องประชาสังคมให้กระจ่างมากขึ้น โดยให้ความสำคัญกับการขยายนิยามคำว่าประชาสังคมให้ครอบคลุมมากขึ้น

เนื้อหาในหนังสือแบ่งออกเป็นห้าส่วนคือ ประวัติศาสตร์ความเป็นมา การศึกษาเปรียบเทียบประชาสังคมของญี่ปุ่นในประเทศต่างๆ การศึกษาตัวแสดงของประชาสังคม ศึกษาความสัมพันธ์เชิงสถาบันระหว่างรัฐและประชาสังคม และศึกษาผลกระทบของโลกาภิวัตน์ต่อประชาสังคม

ประเด็นที่น่าสนใจในหนังสือเล่มนี้มีหลายประเด็น เช่น ความเป็นเสรีประชาธิปไตยมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนสำนักของประชาสังคมของญี่ปุ่นมีการจัดองค์กรที่ดี เป็นประชาธิปไตย และมีความหลากหลาย ประชาสังคมขนาดเล็ก เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มขายส่งรายย่อยก็สามารถได้รับการปกป้องจากรัฐได้ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาสังคมในบางด้านเป็นไปอย่างใกล้ชิด เช่น ในด้านจัดหาสวัสดิการสาธารณะ และโลกาภิวัตน์มีแนวโน้มจะทำให้เกิดประชาสังคมที่มีค่านิยมร่วมกันมากขึ้น (แต่มีความไว้วางใจกันในกลุ่มน้อยลง) อย่างไรก็ตาม ก่อนข้างจะชัดเจนว่าประชาสังคมภาคธุรกิจจะมีขนาดใหญ่และได้รับความสนใจสนับสนุนจากรัฐมากกว่าประชาสังคมที่เป็นตัวแทนของผลประโยชน์สาธารณะที่มีขนาดเล็กและไม่ค่อยจะได้รับการสนับสนุนจากรัฐ

ข้อสังเกตสำหรับความพยายามขยายนิยามของคำว่าประชาสังคมในหนังสือเล่มนี้ มีหลายประเด็นที่สามารถถกเถียงเพิ่มเติมได้ เป็นต้นว่าประชาสังคมจะต้องเป็นกลุ่มที่มีผลประโยชน์สาธารณะ หรือผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มตน สามารถรวมองค์กรทางศาสนา หรือองค์กรที่ใช้ความรุนแรงเข้าไปด้วยได้หรือไม่ ซึ่ง Pharr มีข้อโต้แย้งว่า การไม่รวมกลุ่มเหล่านี้เข้าไปเป็นประชาสังคมด้วยจะทำให้เสียโอกาสในการใช้แนวคิดเรื่องประชาสังคมเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ ในขณะที่องค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของประชาสังคมคือ ต้องเป็นการสังกัดกลุ่มโดยความสมัครใจและไม่ใช้ความรุนแรง

ในช่วงเวลาที่สังคมประสบปัญหาและต้องการทางออก ภาคประชาสังคมก็เป็นทางออกที่นิยมของสังคมไทยเช่นกัน ซึ่งคนจำนวนหนึ่งมักจะมีภาพประชาสังคมที่สวยงามโรแมนติค และเห็นว่าประชาสังคมน่าจะเป็นยาวิเศษที่ช่วยเยียวยาแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างหมดจดงดงาม หนังสือเล่มนี้ช่วยให้เราได้เห็นภาพประชาสังคมที่กว้างและลึกมากขึ้น ด้วยการแสดงตัวอย่างให้เห็นว่า ประชาสังคมก็เป็นพื้นที่ทางการเมือง ที่มีการต่อรองผลประโยชน์ มีความขัดแย้งภายใน มีความเชื่อมโยงกับรัฐอย่างแนบแน่นในบางครั้ง และสิ่งที่ประชาสังคมเรียกร้องและต่อสู้ อาจจะไม่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่เสมอไป ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจ เพราะกำเนิดของประชาสังคมคือการถ่วงดุลอำนาจรัฐ .

โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น

เปิดรับ พิธีมอบบทความ

เนื่องด้วยโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น ได้ทำการปรับปรุงและเปลี่ยนรูปแบบ จากจดหมายข่าวของโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น นับตั้งแต่ปี 2004 เป็นต้นมา เป็นวารสารกึ่งวิชาการเพื่อให้สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ได้ดียิ่งขึ้น ภายใต้ชื่อว่า “Japan Watch Project” และเพื่อเป็นการเพิ่มมุมมองที่หลากหลาย โครงการฯ จึงมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้เปิดเวทีให้คณาจารย์ นักวิชาการ นักเขียน ศิลปิน นักศึกษา และบุคคลทั่วไป ได้มีพื้นที่ในการนำเสนอผลงานสู่สาธารณชน

หลักเกณฑ์ในการพิจารณาและเสนอบทความ

1. ผลงานที่ถูกต้องต้องเป็นชิ้นงานที่เขียนขึ้นเองและไม่มีปัญหาเรื่องลิขสิทธิ์
2. ผลงานที่ถูกต้องต้องมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประเทศญี่ปุ่น และหากมีเนื้อหาสะท้อนนัยต่อประเทศไทยจะได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษ
3. ผู้ที่สนใจกรุณาส่งผลงานพร้อมด้วยระบุชื่อ นามสกุล และเบอร์โทรศัพท์/E-mail ที่สามารถติดต่อได้สะดวก และสำเนาบัตรประชาชน (เพื่อเป็นหลักฐานในการชำระค่าตอบแทน)
4. การส่งผลงาน อาจทำได้ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้
 - ทางไปรษณีย์ โดยระบุ ที่มุมซองว่า “เสนอบทความ Japan Watch Project”
 - ทางโทรสาร โดยระบุที่หัวกระดาษว่า “เสนอบทความ Japan Watch Project”
 - ทาง E-mail โดยระบุที่หัวเรื่องว่า “เสนอบทความ Japan Watch Project” (ดูรายละเอียดสถานที่ติดต่อได้ที่ปกหลัง)

▣ **Prof. Dr. Takashi Shiraishi**

กรรมการบริหาร คณะกรรมการนโยบายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
สำนักนายกรัฐมนตรี ประเทศญี่ปุ่น

President of IDE-JETRO

Research Field: International Relations and Politics in Asia

Major Works:

- An Age in Motion: Popular Radicalism in Java 1912-1926, Ithaca: Cornell University Press, 1990
- Network Power: Japan and Asia, co-edited with Peter J. Katzenstein, Ithaca: Cornell University Press, 1997
- After the Crisis: Hegemony, Technocracy, and Governance in Southeast Asia, co-edited with Patricio Abinales, Kyoto: Kyoto University Press, 2005
- Beyond Japan: The Dynamics of East Asian Regionalism, co-edited with Peter J. Katzenstein, Ithaca: Cornell University Press, 2006

▣ **ธัญตา แชนลิส**

นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Committee Member of Japan club, Australian National University (ANU)

E-Mail thanita22@hotmail.com

เจ้าของ : โครงการสันติไมตรี ไทย-ญี่ปุ่น (สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย)

ที่ปรึกษา : รศ.ดร.ศิริพร วัชรวัลกุล

กองบรรณาธิการ : เอกสิทธิ์ หุ่นภักดี, นุตประวีณ์ สมดี, สิรินทิพย์ นรินทร์ศิลป์

วัตถุประสงค์ : เพื่อเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ผลงานวิจัย บทความและสาระความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับญี่ปุ่นแก่ผู้กำหนดนโยบาย ข้าราชการ และผู้ที่สนใจทั่วไป

สถานที่ติดต่อ : โครงการสันติไมตรี ไทย-ญี่ปุ่น ห้อง 608 ชั้น 6 คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200 โทรศัพท์/โทรสาร : 0-2221-2422
E-mail address : japanwatchproject@gmail.com

website : www.japanwatch.org

ออกแบบ : บริษัท สร้างสื่อ จำกัด 17/118 ซอยประดิพัทธ์ 1 สามเสนใน พญาไท กรุงเทพฯ 10400

The Other Side of the Sun

“65th Anniversary”

Source : <http://www.daylife.com/photo/0gWH9ZQ4aL9Wi?q=japan+yasukuni+shrine+2010>